

1/2018

Aikuiskasvatus

– RAJOJA RIKKOVA TIEDELEHTI

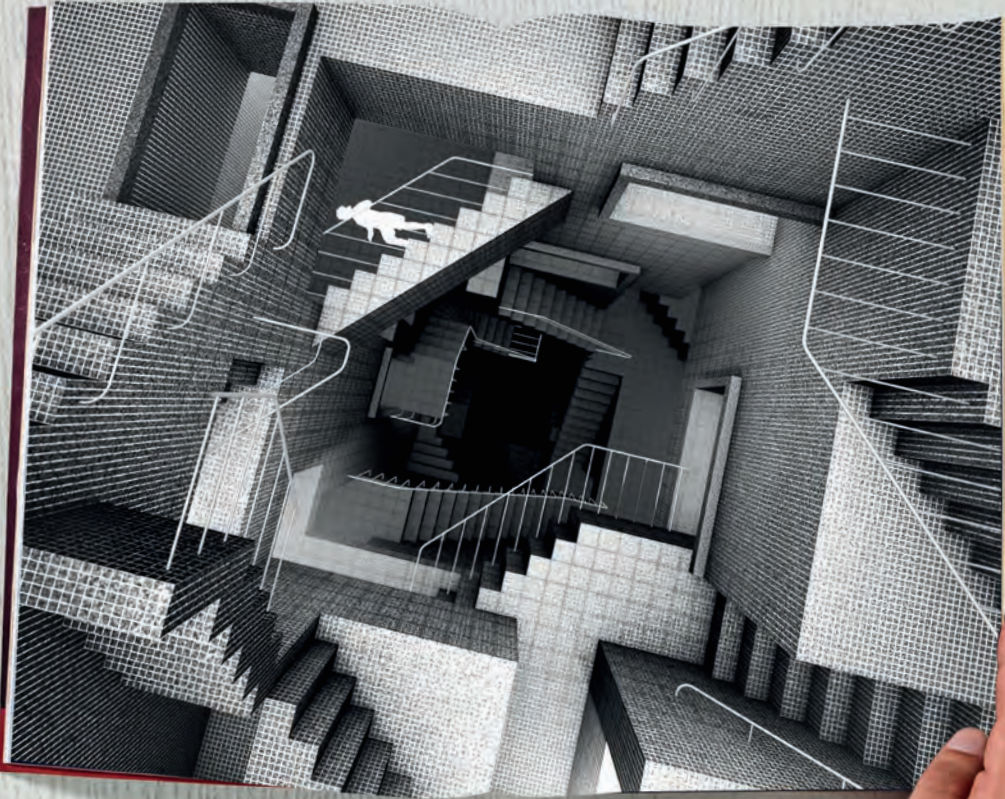
ARTIKKELI:

TURVAPAIKANHAKIJAN OSALLISUUS
RAKENTUU VÄLITILASSA S. 4

NÄKÖKULMA:

MITÄ TILASTOTIETO KERTOO
AIKUISKOULUTUKSESTA? S. 46

MENE JA TIEDÄ

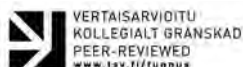

200 lehteä maailman avartamiseen.
Tutustu ja tilaa omasi.

JULKAISIJAT Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura PÄÄTOIMITTAJA Heikki Silvennoinen, VTT, professori, Turun yliopisto, 044 360 2320, heikki.silvennoinen@utu.fi TOIMITUS Terhi Kouvo, 0400 396 437, terhi.kouvo@kvs.fi TOIMITUSKUNTA Heikki Silvennoinen, Karin Filander, Anu Järvensivu, Heikki Kinnari, Terhi Kouvo, Tarita Riikonen, Arto O. Salonen, Päivi Siivonen ja Piia Silvennoinen TILAUSHINNAT 40 € / vuosikerta (4 nroa). Irtonumero 10 € + postikulut. TILAUKSET www.kvskauppa.fi; 040 678 3933, Kansanvalistusseura, Cygnaeuksenkatu 4, 00100 Helsinki ILMOITUSHINNAT 100–480 euroa. Hintoihin lisätään alv. Lisätietoja: www.aikuiskasvatus.fi/mediatiedot GRAAFINEN SUUNNITTELU Johanna Hörkkö / Viisto Design PAINO Forssa Print Oy PAINOS 900 kpl ISSN 0358-6197 www.aikuiskasvatus.fi

SISÄLLYS

1/2018

AIKUISKASVATUS-
TIETEELLINEN
AIKAKAUSLEHTI
1/2018, VOL. 38

Aikuiskasvatus ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Se julkaisee tieteellisiä artikkeleita, näkökulmia tutkimukseen, näkökulmia käytäntöön, näkökulmia politiikkaan sekä alan uutuuskirja-arvioita. Lehden tavoitteena on luoda edellytyksiä vuorovaikutukselle tutkimuksen ja käytännön välillä ja käytännön eri toimikenttien kesken. Lehti edistää humanistisia sivistysihanteita ja ekologisesti kestävää kehitystä. Lehti edistää aikuiskasvatuksen uudistumista keskustelemalla aikuiskasvatuksen arvoperusteista, tavoitteista ja toimintaperiaatteista. Aikuiskasvatus saa tiedelehtitukea Tieteellisten Seurain Valtuuskunnalta. Artikkeleissa on refereekäytäntö.

PÄÄKIRJOITUS

Heikki Silvennoinen: Eikö aikuiskoulutus kiinnosta? 2

ARTIKKELIT

✚ *Maria Petäjämäki, Maija Lanas & Mervi Kauko:* Osallisuus turvaa hakevan reunaehdoissa – Hätämaajoitusyksikössä asuvien nuorten miesten kertomuksia arjesta 4

✚ *Juho Rajaniemi, Jouni Häkli, Katariina Rauhala & Heidi Sumkin:* Urbanisoituvaa yliopistokampus informaalin oppimisen mahdollistajana 18

✚ *Esko Harni, Tiina Nikkola & Antti Saari:* Rakenteen ja kokemuksen komplementaarisuus laadullisen aineiston tulkinnassa ja analyysissä 30

NÄKÖKULMA TUTKIMUKSEEN

Paula Kuusipalo: Tiedonkeruun traditiot ja osallistuminen vapaan sivistystyön opintoihin – Vertailtavina Suomi, Ruotsi ja Tanska 46

KIRJA-ARVIOT

Heikki Pursiainen (2017): Paska Suomi (Heikki Silvennoinen) 55

Ulla Klemola & Markus Talvio (2017): Toimiva vuorovaikutus (Heli Antila) 59

Minna Huotilainen & Leeni Peltonen (2017): Tunne Aivosi 61

Heli Isomäki & Nina Usitalo (2017): Aivotaidot. Käytä päätäsi paremmin

Kaja Nordengren (2016): Ainutlaatuiset aivot

Minna Huotilainen & Katri Saarikivi (2018): Aivot työssä (Sanna Vehviläinen)

Mikko Lahtinen (toim.) (2017): Tommaso Campanella, Francis Bacon & David Hume. Matkoja utopiaan (Jussi Onnismaa) 66

Tutkija liikkeessä 68

Vuoden 2017 palkitut 70

Lausunnonantajat vuonna 2017 75

Summaries 77

Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura tiedottaa 80

EIKÖ AIKUISKOULUTUS KIINNOSTA?

KUN TILASTOKESKUS JULKISTI tammi-kuussa ennakkotietoja aikuiskoulutukseen osallistumisesta Suomessa vuonna 2017, tulokset jäivät mediassa vähälle huomiolle. Tiedot perustuvat aikuisväestön haastatteluihin, joita Tilastokeskus on tehnyt toistuvasti vuodesta 1980 alkaen. Tutkimus on toistettu noin viiden vuoden välein, ja uusin tiedonkeruu on seitsemäs laatuaan. Tutkimusta varten haastateltiin 3 400 Suomessa pysyvästi asuvaa kansalaista. Haastateltavat olivat 18–69-vuotiaita.

Ottaen huomioon, millaisesta ponnistuksesta Aikuiskoulutustutkimus 2017 -tutkimuksen (AKU 2017) tiedonkeruussa on kysymys, median vähäinen kiinnostus ihmetyttää. Onko aikuisväestön osallistuminen koulutukseen menettänyt yleisemminkin kiinnostavuuttaan? Vai onko siitä tullut niin tavallista, ettei sillä ole uutisarvoa? Sen enempää Yle kuin *Helsingin Sanomat*kaan eivät noteeranneet tulosten julkistusta.

AIKUISKOULUTUKSEEN OSALLISTUMINEN kasvoi koko 1980-luvun ajan, kunnes tyssäsi 1990-luvun talouslamaan. Vajaa puolet aikuisista osallistui koulutukseen vuoden aikana. Lama-aikana erityisesti työnantajien järjestämä koulutus väheni reippaasti.

Uusi osallistumishuippu ajoittuu vuosituhatosen vaihteeseen, jonka jälkeen niin miesten kuin naistenkin osallistumisasteet ovat pienentyneet. Vuonna

2017 naisista osallistui koulutukseen 54 prosenttia ja miehistä 43 prosenttia. Väestöön yleistettynä prosentit tarkoittavat noin 1,6 miljoonaa kansalaista. Nykyiset osallistumisasteet ovat melko tarkkaan samat kuin lähes kolme vuosikymmentä aiemmin vuonna 1990. Sukupuolten välinen ero kymmenisen prosenttiyksikköä.

Vuoden 2000 mittauksesta alkanut laskeva trendi on uutisen arvoinen, mutta muuten moni asia aikuiskoulutukseen osallistumisessa on säilynyt ennallaan. Työnantajan kustantama henkilöstökoulutus on edelleen se koulutusmuoto, jonka ansiosta Suomen osallistumisasteet ovat kansainvälisissä vertailuissa niin korkeat. Toki työhön ja ammattiin liittyvä koulutus on muutenkin yleisin koulutustyyppi Suomessa. Noin 1,2 miljoonaa aikuista eli suunnilleen puolet työvoimaan kuuluvista osallistuu koulutukseen työhön liittyvien syiden vuoksi. Yleisintä osallistuminen on nuorten aikuisten eli 25–34-vuotiaiden ikäryhmässä.

NAISET OSALLISTUVAT niin henkilöstökoulutukseen kuin muuhunkin ammatilliseen aikuiskoulutukseen miehiä useammin. Jo kauan aikaa naiset ovat olleet selvänä enemmistönä erilaisissa harrastustavoitteisissa koulutusmuodoissa, esimerkiksi vapaan sivistystyön oppilaitoksissa kansalaisopistoissa ja kansanopistoissa. Naisten osallistumisaste vapaan sivistystyön koulutuksiin on kaksinkertainen miehiin verrattuna.

NAISTEN OSALLISTUMISEN VÄHENEMINEN ON MERKITTÄVIN MUUTOS, JOKA VAPAAN SIVISTYSTYÖN OSALLISTUMISASTEISSA ON TAPAHTUNUT 30 VUOTEEN.

Suurin muutos osallistumisessa sisältyy juuri harrastustavoitteisiin opintoihin. Vuodesta 1990 lähtien naisten osallistumisaste on ollut yleensä 26 prosenttia. Vuonna se näyttää kutistuneen selvästi, 19 prosenttiin. Miehistä harrastusopintoihin osallistuu yhdeksän prosenttia. Naisten osallistumisen väheneminen on merkittävin muutos, joka vapaan sivistystyön osallistumisasteissa on tapahtunut noin 30 vuoteen. Vasta myöhemmin ilmestyvät tarkemmat analyysit kertovat, mistä tässä on kysymys.

AIKASARJOISTA VOI PÄÄTELLÄ osallistumisaktiivisuuden vähentyneet ihan tuntuvasti. AKU 2017 -tutkimuksen paljastamia muutoksia tuskin voi selittää satunnaisvaihtelulla. Tulokset viestivät jotain todellisesta. Onko vapaa sivistystyö menettänyt kiinnostavuuttaan vai ovatko ihmiset vain hankkineet uusia harrastuksia? Miten osallistumisaktiivisuus on muuttunut sosioekonomisissa ryhmissä: ovatko jotkin väestöryhmät erityisesti kaikonneet vapaan sivistystyön piiristä?

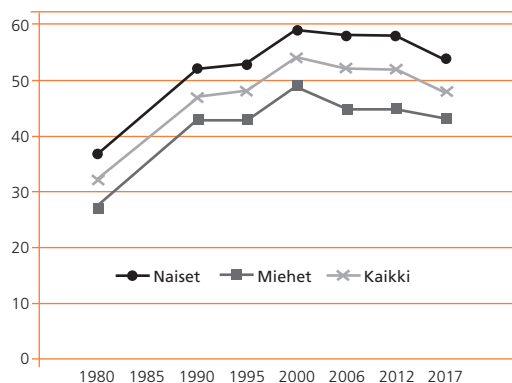
Koulutuksen kysyntään vaikuttaa yksilöllisten halujen lisäksi toki tarjonta. Nyt tarvittaisiinkin alueellisesti tai paikallisesti tehtyjä analyyskejä kysynnän ja tarjonnan kohtaamisesta. Kansalaisten yleinen aktiivisuus ei ole muuttunut miksikään, se vain on ehkä muuttanut muotoaan.

Pääministeri Juha Sipilän (kesk.) hallituksen aktiivimalliksi nimeämä työttömien sääntely on nostattanut varsinaisen kritiikin hyökyaallon. Tunti- ja euromääriä myöten hallitus haluaa määrittää, mikä on työttömän aktiivisuutta. Aktiivisuuden täytyy olla rahavälitteistä tai sen on kanavoiduttava valtion järjestämiin toimenpiteisiin, vaikka osallistuminen ei auttaisi työttöntä itseään lainkaan.

Tästä keväästä lähtien työttömiä kohdellaan epätasa-arvoisesti ammattialoitin ja alueittain, kun kaikki eivät voi täyttää ”aktiivisuuden” kriteereitä.

SÄÄNTELYYN SISÄLLYTETYT SANKTIOT eivät sovi nyky-yhteiskuntaan. Pakotettu aktiivisuus ei ole aktiivisuutta lainkaan. Vielä viime vuonna työtön on voinut olla omaehtoisesti aktiivinen käymällä vaikkapa kansalaisopiston kursseilla. Mutta tänä vuonna se ei ole enää oikeaa aktiivisuutta. Työttömän käyttäytymistä sääntelevät kriteerit ovat absurdeja, ellei osallistumista esimerkiksi vapaaehtoistyöhön tai vapaan sivistystyön opintoihin katsota aktiivisuudeksi.

Heikki Silvennoinen

Kuvio 1. Aikuiskoulutukseen osallistuminen vuosina 1980–2017 Suomessa: osallistuneiden osuus 18–64-vuotiaasta väestöstä sukupuolen mukaan (%). Lähde: Tilastokeskus.

Osallisuus turvaa hakevan reunaehdoissa

Hätämajoitusyksikössä asuvien nuorten miesten kertomuksia arjesta

Hätämajoitusyksikkö on välitila, jossa turvapaikanhakija odottaa tulevaisuuttaan. Toivoa pitävät yllä osallisuus, luottamukselliset suhteet ja kaiken perustana turvallisuus.

TURVAPAIKANHAKIJAT NÄKYVÄT yhä enemmän Suomen katukuvassa. Syksystä 2015 lähtien he ovat olleet mielenosoitusten aiheina ja poliittisten kannanottojen kohteina. Samalla kun keskustelu turvapaikanhakijoista suorastaan dominoi sosiaalista mediaa, turvapaikanhakijat itse harvoin saavat äänensä kuuluviin.

”MINUSTA TUNTUU, että kukaan ei näe minua, koskaan. Minusta tuntuu... Minä en... En ole tärkeä kenellekään, ainoastaan äidilleni maassani, ei muuta. En tunne mitään. Joskus minusta tuntuu, että en ole edes ihminen.” (Zain, turvapaikanhakija)

Tutkimuksemme haastateltu Zain ei edes koe olevansa olemassa Suomessa. Hänen kuvaamansa osattomuuden tunne ei edistä dialogia eikä keskinäistä ymmärrystä yhteiskunnassamme. Yhteisymmärryksen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi Zainin ja muiden hänen kanssaan odottelevien ihmisten – naisten, lasten, nuorten ja miesten – äänet on otettava mukaan turvapaikanhakijoita koskevaan keskusteluun. Artikkelissamme keskitymme turvapaikanhakijoiden suureen enemmistöön, nuoriin miehiin (Migri 2017). Juuri heidän oikeuttaan turvapaikkaan on julkisessa keskustelussa kyseenalaistettu kenties eniten.

OSATTOMUUDEN TUNNE EI EDISTÄ DIALOGIA YHTEISKUNNASSAMME.

Hakemustensa käsittelyä odottaessaan turvapaikanhakijat asuvat yleensä vastaanottokeskuksissa, joissa heille järjestetään välttämätön toimeentulo ja huolenpito sekä mahdollisuuksien mukaan suomen tai ruotsin kielen opetusta. Kun vuonna 2015 nopeasti lisääntynyt turvapaikanhakijoiden määrä sai useiden vastaanottokeskusten majoituspaikat täyteen, perustettiin hätämajoitusyksiköitä. Esimerkiksi sairaala- ja koulurakennuksissa toimineet yksiköt tarjosivat väliaikaista majoitusta nimensä mukaisesti hätätilanteessa, kun missään muualla ei enää ollut tilaa.

Vastaanottokeskukset on usein suunniteltu tai remontoitu käyttötarkoitustaan varten, mutta hätämajoitusyksikköön muuttaessaan turvapaikanhakija voi saapua tilanteeseen, jossa arki, rutiinit ja materiaalit puuttuvat niin häneltä itseltään kuin vastaanottavalta laitokselta.

Tutkimuksemme kenttänä oleva hätämajoitusyksikkö perustettiin syksyllä 2015. Tilanne oli kaikille uusi: yksikön toiminta aloitettiin keräämällä kenkiä, sänkyjä ja soppakauhoja. Työntekijät ja asukkaat muodostivat yhdessä oman toimintakulttuurinsa ja omat rutiininsa. Yksikkö lopetettiin turvapaikanhakijatilanteen tasoittuessa kesällä 2016. Monet sen asukkaat, myös osa tutkimukseen osallistuneista nuorista miehistä, lähetettiin busseilla muualle Suomeen.

Elämää hätämajoitusyksikössä leimaavat vahvasti tilapäisyys, vaihtuvat ihmiset ja epävarmuus. Tässä tilanteessa on todellinen haaste saavuttaa hyvinvoinnin kannalta merkitykselliset tekijät, kuten osallisuus, yhteisöllisyys ja kuuluvuuden tunne.

Vastaanottokeskuksessa tai hätämajoitusyksikössä asuvalla ei ole lupaa aloittaa täysipainoista elämää maassa, johon hän on tullut. Lähtömaan poliittisen tilanteen vuoksi hän ei myöskään voi palata takaisin. Turvapaikanhakija voikin kokea olevansa ikään kuin ”ei-missään” (Suoranta 2011), menetetyt ja kuvitellun elämän välissä. Siksi on tärkeää selvittää, kuinka

etenkin nopeasti pystytettävissä hätämajoitusyksiköissä asuvien jokapäiväistä hyvinvointia voidaan edistää. Selvittämiseen kuuluu muun muassa se, mistä asioista turvapaikanhakijoiden tunne osallisuudesta muodostuu.

Keskitymme artikkelissamme turvapaikanhakijamiesten kertomuksiin osallisuudesta pohjoissuomalaisen hätämajoitusyksikön arjessa. Tutkimukseen haastateltiin kolmea irakilaista ja yhtä somalialaista turvapaikanhakijaa. Ennen haastatteluita tutkija Maria Petäjäniemi teki viisi kuukautta vapaaehtoistyötä hätämajoitusyksikössä: hän tutustui yksikössä asuvien arkeen ja turvapaikanhakijoihin itseensä, rakensi tutkimussuhdetta ja muotoili tutkimusotetta. Pitkä tutustumisjakso oli välttämätön, jotta tutkimuskysymykset vastaisivat asukkaiden toiveita ja tavoittaisivat heille tärkeitä aiheita.

Tutkimusta ohjasi kysymys, ”mikä näyttättyy keskeisenä turvapaikanhakijamiesten kertomuksissa arjen osallisuuden kokemuksista”. Tarkoituksena ei ollut niinkään selvittää osallisuuden yhteiskunnallisia reunaehtoja vaan sitä, millaisena osallisuus näyttäytyy ja tulee kerrotuksi turvapaikanhakijamiesten arjessa. Tutkimuksen tarkoitus on tuoda turvapaikanhakijamiesten ääniä yksiköiden käytäviltä osaksi aiheesta käytävää laajaa keskustelua, mikä vastaa osaltaan eriarvoistuvan yhteiskunnan haasteeseen. Lisäksi luodaan katsaus elämään hätämajoitusyksikössä, joka on tutkimuksen paikkana uusi.

OSALLISUUS VÄLITILASSA

Turvapaikanhakijaksi määritellään henkilö, joka hakee kansainvälistä suojelua vedoten vainoon alkupeuran, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi (Migri 2016). Kymmenet miljoonat ihmiset ovat YK:n pakolaisjärjestön mukaan joutuneet viime vuosina pakenemaan kodeistaan sotia, vainoja, turvattomuutta ja konflikteja. Suomessa turvapaikanhakijamäärät ovat olleet 2000-luvulla pääosin 1 500–6 000 hakijaa vuodessa. Vuoden 2015 aikana Suomeen saapui 32 476 turvapaikanhakijaa, mikä rikkoi kaikki aikaisemmat ennätykset. (Sisäministeriö 2016.) Tilanne on tasoittunut, mutta nykyisten

TURVAPAIKANHAKIJAN ELÄMÄ ON IKUISTA NYKYHETKEÄ.

turvapaikanhakijamäärien perusteella voidaan olettaa, että pakotettu muuttoliike pysyy suurena: vuonna 2016 saatiin 5 657 uutta hakemusta, vuonna 2017 hakemusten määrä oli 4 704 (Migri 2017; Migri 2018).

Poliittisten selkkausten tai sodan takia kotimaastaan lähtemään joutuneet ihmiset säilyttävät usein aatteellisen, kulttuurisen ja henkisen kuuluvuuden tunteen lähtömaahansa. Samaan aikaan heidän on yritettävä sopeutua ja muodostaa uudenlaista kuuluvuuden tunnetta maahan, josta he hakevat turvapaikkaa. Tässä tilanteessa katsotaan sekä eteen- että taaksepäin. (Clifford 1997.)

Pitkä oleskelulupaprosessi voi aiheuttaa voimatomuutta tilanteessa, jota ei voi itse hallita. Sisällyksetön odotus (Vitus 2010), odotuksen pituuden epävarmuus (Mountz 2011), suhteiden luomisen vaikeus (Honkasalo 2016), oman tilan puute (Stretmo & Melander 2013), sijattomuuden tunne ja ikävä (Kuusisto-Arponen 2015) ovat esimerkkejä tekijöistä, jotka voivat heikentää elämänlaatua turvapaikkaprosessin aikana. Elämä on ikuista nykyhetkeä ilman mahdollisuutta tulevaisuuden suunnitteluun (ks. myös Könönen 2014).

Turvapaikanhakijoiden kokemuksista vastaanottokeskuksissa kirjoittaneet Juha Suoranta (2011) sekä Jennifer Hyndman ja Wenona Gyles (2011) puhuvat tästä ajasta 'varastointijaksona': asukkaita pidetään vastaanottokeskusten välitilassa ilman todellisia vaikutusmahdollisuuksia ja kotoutumishojelmien ulkopuolella. Paradoksaalisesti turvapaikanhakijoiden odotetaan oleskeluluvan saatuaan kotoutuneen eli hankkineen itselleen suomalaisessa yhteiskunnassa tarvittavat taidot ja tiedot (Suoranta 2011). Turvapaikanhakijoiden hyvinvoinnille ja yhteiskuntaan kiinnittymiselle osallisuus tunteena ja käytännön mahdollisuutena jo välitilassa olisi äärimmäisen tärkeää, mutta se on osoittautunut vaikeaksi järjestää.

Osallisuuspuhe- ja tutkimus liitetään usein yksilöihin ja ihmisryhmiin, joiden osallisuuden mahdollisuuksissa ajatellaan olevan parantamisen varaa.

Osallisuus on laaja-alainen yksilön ja yhteisön välistä suhdetta kuvastava käsite, joka voi viitata muun muassa subjektien välissä muodostuvaan mahdollisuuteen toimia yhteisössä (Alanko 2013, 51) tai oikeuteen omaan identiteettiin ja arvokkuuteen osana ryhmää (Kiilakoski 2007, 13–14). Se voidaan jakaa sosiaaliseen ja poliittiseen osallisuuteen. Sosiaalinen osallisuus ilmenee yksilön ja yhteisön suhteissa, kun taas poliittiseen osallisuuteen sisältyy näkökulma kansalaisuudesta ja toimimisesta yhteisössä, joka pyrkii yhteisten asioiden hallitsemiseen ja hoitamiseen yhteistoiminnalla. (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 14–18.) Samalla poliittinen osallisuus voi olla vastarintaa (Nivala & Ryyänen 2013, 24).

Vaikka pako lähtömaasta on usein osoitus aktiivisuudesta ja kantaaottavuudesta, heidän poliittinen osallisuutensa Suomessa on kansalaisstatuksen puuttuessa rajallista. Olemme silti nähneet esimerkkejä poliittisesta osallisuudesta vastarintana esimerkiksi Helsingin *Right to Live* -mielenosoituksessa ja ympäri maata järjestetyissä tukimielenosoituksissa inhimillisemmän ja ihmisoikeuksia kunnioittavan turvapaikkapolitiikan puolesta (esim. Yle Uutiset 3.12.2016).

Nähdyksi, kuulluksi ja hyväksytyksi tuleminen on osallisuuden perusta (Hanhivaara 2006, 32). Tunne arvostuksesta, merkittävydestä ja pätevydestä auttaa yksilöä toimimaan osana yhteisöä (Gretschel 2002, 90–91). Osattomuuden tunne voi syntyä, jos yksilö kokee olevansa taloudellisessa, sosiaalisessa tai kulttuurisessa marginaalissa – syrjäytettynä, kuulumattomissa. Turvapaikanhakijoiden osallisuuden tunnetta voivat heikentää muun muassa turvattomuus, rasismi, kielteiset kokemukset kulttuurisesta tai sosiaalisesta etäisyydestä tai ystävystymisen vaikeudesta (Malin 2011) sekä kieli- taidon puutteet (Siirto & Hammar 2016, 198).

Valtaosa turvapaikanhakijoista ja pakolaisista on kokenut Suomessa syrjintää tai väkivaltaa. Epäkunnioittava kohtelu, nimittely, sanalliset loukkaukset, uhkailu ja häirintä ovat yleisiä kadulla, kaupassa,

terveydenhuollossa, sosiaalitoimistossa, Kelan toimistossa, asunnonhankkimisprosessissa ja poliisin kanssa asioitaessa (Tuomola 2016, 141). Erityisen vaikeaan tilanteeseen joutuu turvapaikanhakija, joka on lähtömaassaan kokemansa vainon vuoksi tullut Suomeen ja päätyy uudessakin asuinmaassaan marginaaliin (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 13).

Osallisuutta ja osattomuutta ei kuitenkaan pidä ajatella toisiaan poissulkevinä ilmiöinä, sillä osattomuus yhdellä elämänalueella ei välttämättä tarkoita osattomuutta kaikilla elämänalueilla (Mattila-Aalto 2009, 22–23). Jos osattomuus ja osallisuus esitetään vastapareina, osallisuudesta voi tulla normatiivinen kategoria yksilöiden arvioimiseen sen sijaan, että sitä käytettäisiin yhteiskunnan rakenteiden kehittämiseen. Näin voi käydä esimerkiksi, kun vastaanottokeskukset ja hätämajoitusyksiköt järjestävät työ- ja opintotoimintaa turvapaikanhakijoille. Työtoiminta voi olla esimerkiksi vastaanottokeskuksen siivousta, kunnostusta tai pihatöitä, kerhon ohjaamista tai avustavia tehtäviä asuinkunnassa. Opintotoiminta on useimmiten suomen tai ruotsin kieleen tai suomalaisen yhteiskunnan toimintaan ja tapoihin tutustumista (Pakolaisneuvonta 2016). Jos turvapaikanhakija päättää olla osallistumatta työ- ja opintotoimintaan tai jos hän ei tilanteensa vuoksi jaksaa siihen osallistua, häntä rangaistaan sosiaalietuuden pienentämisellä. Näin yritys ”osallistaa” muuttuu pakoksi tilanteessa, jossa turvapaikanhakija on jo menettänyt suurimman osan elämänhallinnastaan: mahdollisuuden oman kielen käyttöön, sukulaisuus- ja ystävyysapuun, työn avulla saatavaan toimeentuloon ja muuhun itsellisyyteen (Suoranta 2011, 75).

Ulkoapäin määritellyn osallisuuden tavoittelu voikin olla ristiriidassa turvapaikanhakijan omaehtoisen osallisuuden kanssa. Turvapaikanhakijoilla, sekä lapsilla että aikuisilla (ks. Kohli 2011; Marucco 2017), on kuitenkin usein tahtoa ja tarmoa osallistua yhteiskunnan toimintaan: hankkia koulutus, koti, rahaa ja merkityksellisyyttä. Osallisuuden normittamisen sijaan onkin tärkeää tutkia ja kehittää osallisuuden mahdollisuuksia ja ehtoja, jotka turvapaikanhakijoilla poikkeavat valtaväestöstä. Tarvitaan tietoa turvapaikanhakijoiden omista arjen kokemuksista.

’Osallisuus välitilassa’ määritellään tutkimukses-

samme ensisijaisesti kokemukseksi, jota yksilö rakentaa itse ympäröivän yhteiskunnan sallimissa rajoissa. Reunaehdot eivät määrittele kokemusta, mutta yksilö ei myöskään ole reunaehdoista vapaa rakentaessaan omaa osallisuuden kokemustaan.

TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimus sai alkunsa, kun tutkija Maria Petäjäniemi toimi hätämajoitusyksikössä vapaaehtoistöissä turvapaikanhakijoiden toiminnallisuuden edistämiseen perustuvassa ryhmässä. Viikoittaiseen ryhmään saivat osallistua kaikki halukkaat. Toiminnassa yksikön ihmiset tulivat tutuiksi tutkijalle, joka vietti yhdessä turvapaikanhakijoiden kanssa aikaa hätämajoitusyksikön käytävillä, keskustan kahviloissa ja silloin tällöin asukkaiden päivällispöydissä. Monet asukkaat jakoivat tarinoita arkisista asioista mutta myös raskaita menneisyyden kertomuksia.

Hätämajoitusyksikön arkea leimasi vahvasti myönteisyys. Musiikin ja kuvallisen ilmaisun keinoin tuotettiin paljon iloa: tanssittiin, laulettiin, soitettiin rumpuja ja naurettiin. Asukkaat, työntekijät ja vapaaehtoistyöntekijät keksivät tilanteeseen sopivia keinoja tehdä onnellisuutta paikkaan, jonka ilmassa häilyivät surun, ikävän, onnettomuuden ja osattomuuden eri sävyt.

Kun luottamussuhteet rakentuivat, Petäjäniemellä heräsi ajatus tutkimuksesta, jonka avulla saataisiin turvapaikanhakijoiden äänet kuuluviin yksikön käytävien ulkopuolella. Nousi kysymys, millaisena hätämajoitusyksikössä asuvat turvapaikanhakijat kuvaavat oman osallisuutensa: mihin he ovat osallisia ja miten he itse tuottavat omaa osallisuuttaan turvapaikkaprosessin sallimissa rajoissa. Englanninkieliset haastattelut koskivat osallisuutta, mutta tutkimuksessa ei käytetty mitään tiettyä osallisuus-termiä, kuten *participation* tai *social inclusion*. Esiymmärrys aiheesta syntyi, kun Petäjäniemi tutustui haastateltaviin ja heidän elämäänsä. Kysymykset ja tavat kysyä puolestaan alkoivat muotoutua tutkijan oltua yksikössä viisi kuukautta.

Haastatteluita edeltävää jaksoa voidaan pitää etnografisena ajanviettona, jonka aikana ei ollut tarkoitus kerätä aineistoa vaan saada tuntumaa siihen,

JOKAINEN KERTOI KAIPAAVANSA TURVALLISUUTTA JA VAPAUTTA.

mitä tutkia ja missä tutkijan ja osallistujien intressit kohtaavat. Tuntuman hakemiseen investoitu aika on erityisen tärkeää, kun tehdään tutkimusta haavoittuvien ihmisryhmien kanssa, jolloin hyväksikäytön, toiseuttamisen ja puolesta puhumisen riskit ovat olemassa (Rastas 2005). Etnografisen lähestymistavan mukaisesti tutkimuksessamme luotettavuus rakentui suhteessa osallistujiin. Tutuiksi tuleminen ja luottamus mahdollistivat intiimeistä ja henkilökohtaisista asioista keskustelemisen osana osallisuuden kokemusta. Haastatteluiden jälkeen vapaaehtoistyö jatkui vielä neljä kuukautta.

Varsinainen analysoitava aineisto kerättiin puolistrukturoituina yksilöteemahaastatteluina. Petäjäniemi kutsui tutkimukseen neljä hätämajoitusyksikössä asuvaa, tutkimuksesta kiinnostunutta ja riittävästi englantia osaavaa turvapaikanhakijaa. Tarkoitukseni oli ollut tuottaa yleistettävää tutkimustietoa vaan kerätä syvällistä, kerronnallista aineistoa.

Aineiston analyysissä ja tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on otettu huomioon, että kielivaihtumus vaikuttaa tutkimustuloksiin, sillä englantia puhuvien turvapaikanhakijoiden osallisuuskokemukset todennäköisesti poikkeavat merkittävästi englantia puhumattomien turvapaikanhakijoiden kokemuksista. Tulkkia ei kuitenkaan haluttu käyttää ensinnäkään, koska ulkopuolisen läsnäolo olisi saattanut vaikuttaa siihen, mitä haastateltavat kokivat voivansa sanoa. Toiseksi haastattelija oli yhteisen kielen vuoksi pystynyt rakentamaan luottamussuhteen, joka mahdollisti syvähaastattelun sensitiivisestä aiheesta.

Haastatteluun osallistui kolme irakilaista sekä yksi somalialainen mies, jotka olivat iältään 23, 27, 32 ja 39 vuotta. Kuten kaikki hätämajoitusyksikön asukkaat, kaikki tutkimukseen osallistujat olivat miehiä. Haastatteluhetkellä he olivat olleet Suomessa kuutisen kuukautta. Haastateltavien iät ovat melko

tyypillisiä tämän hetken turvapaikanhakijoille; tulojoiden enemmistö on nuoria aikuisia. Vuosina 2015 ja 2016 tulleista turvapaikanhakijoista lähes 60 prosenttia oli 18–34-vuotiaita (Migri 2017). Osallistujille painotettiin, että tutkimushaastattelulla ei ollut mitään tekemistä esimerkiksi Maahanmuuttoviraston haastatteluiden kanssa. Haastateltujen nimet ovat pseudonyymejä.

Haastattelutilanteessa oli yksi haastateltava ja yksi haastattelija, Petäjäniemi. Ennen haastatteluja haastateltavien kanssa keskusteltiin tutkimuksen tarkoituksesta ja teemoista ja heitä pyydettiin kertomaan kokemastaan osallisuudesta, sen paikoista ja puutteesta. Itse haastattelussa kertomista tuettiin kysymyksillä. Tilanne pyrittiin pitämään keskustelunomaisena ja avoimena, jotta kertojat saattoivat rakentaa kertomuksensa vapaasti ja kuljeskella niissä. Tältä osin haastattelut mukailivat narratiivista menetelmää. Jotkin haastattelukysymykset muotoiltiin aiemman tutkimuksen perusteella. Turvapaikanhakijoiden osallisuuden keskeisiä ulottuvuuksia ovat yhteisöllisyys ja päätöksenteko (Kaukko & Wernesjö 2017), joten tunnustelevat haastattelukysymykset koskivat näitä asioita, jotta niistä voisi nousta kertomuksia.

Haastattelussa haastateltava rakentaa tarinaansa, muotoilee tietämystään ja todellisuuttaan haastattelijalle, joka on eri elämäntilanteessa ja esittää lisäkysymyksiä tästä tilanteesta käsin. Haastattelutilanteessa tuotettu kertomus ei siten pyri olemaan objektiivinen kuvaus minkäänlaisesta ulkoisesta todellisuudesta vaan ihmisten kokemusten tai tarinoiden välinen silta – ihmisen kertomus omasta elämästään toiselle ihmiselle, joka yrittää kuulla ja ymmärtää kertomusta.

Analyysin tavoite oli selvittää, mikä näyttäytyy keskeisenä turvapaikanhakijoiden kertomuksissa arjen osallisuuden kokemuksista. Petäjäniemi litteroi haastattelut, joita käsiteltiin yhtenä aineistona. Aineistolähtöisen analyysin keskeinen ohjaava kysymys oli yksinkertaisesti, ”mistä haastateltavat puhuvat, kun he puhuvat osallisuudestaan ja elämästään hätämajoitusyksikössä”. Aineiston irralliset kertomukset teemoiteltiin aiheittain, ja teemoja työstettiin Matthew B. Milesin ja A. Michael Hubermanin (1994) mallin mukaisesti, kunnes ne lopulta täsmentyivät viiteen eri pääteemaan: tulevaisuuteen,

läheissuhteisiin, mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöön, kohtaamiin suomalaisten kanssa ja merkityksellisyyden kokemuksiin. Jokaisen teeman yhteydessä haastateltavat puhuivat turvallisuudesta ja vapaudesta.

TURVALLISUUS JA VAPAAUS KAIKEN PERUSTANA

Tulevaisuuskuva, läheissuhteet, mahdollisuudet vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöön, kohtaamiset suomalaisten kanssa ja kokemukset omasta merkityksestä ovat toisistaan erottamattomia: esimerkiksi läheissuhteet ovat olennainen osa tulevaisuuskuva, ja kokemus omasta merkityksestä on sidoksissa omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Eri ulottuvuudet onkin eroteltu toisistaan vain raportoinnin selkeyden vuoksi.

Jokaisessa kertomuksessa toistui turvallisuuden ja vapaudenkaipuu. Turvan ja vapauden puute olivat pakottaneet haastatellut lähtemään turvapaikanhakijoiksi. Keskusteluista saattoi tulkita, että ilman turvaa heillä ei olisi mitään, minkä päälle elämää rakentaa. Haastatellut painottivat Suomesta saatua turvaa ja vapautta hyvän elämän lähtökohtana.

”En pelkää, elän rauhassa, herään rauhaan. Tiedän mitä haluan, joten voin ajatella tulevaisuuttani.” (Mahammed)

”Minusta tuntuu, että määrään nyt itse omasta elämästäni. Olen niin onnellinen, että elän näin kuin nyt elän, ja voin tehdä mitä haluan. Eikä minun tarvitse tehdä mitä en halua. Joten ... Minusta tuntuu, että olen nyt oma itseni. Siltä minusta tuntuu.” (Mahammed)

Mahammedin kommentista käy ilmi, kuinka vapauden- ja turvallisuudentunteet mahdollistavat esimerkiksi tulevaisuuden suunnittelun. Miehet voivat alkaa miettiä seuraavaa askelta elämässä. Mahammed koki olevansa oma itsensä nyt – vapaa ja määräämässä itse omasta elämästään. Hän kertoi, että kukaan ei enää pakottanut häntä mihinkään kuten menneisyydessä oli pakottanut. Lainaukset vahvistavat esimerkiksi yksintulleiden turvapaikanhakijalasten elämää tutkineen Ravi Kohlin (2011) havaintoa siitä, että turva-

paikanhakijoiden turvallisuus voi syntyä tavallisesta elämästä – riittävästä puiteista ja arjen rytmistä – ja että se on edellytys etenkin nuorten turvapaikanhakijoiden sopeutumisen ensiaskeliin (Kohli & Kauko 2018).

EPÄVARMUUS TULEVASTA

Miesten puhe tulevaisuudesta oli sävyllään epä-tietoista. He tiedostivat elämänsä epävarmuuden: haastatteluhetkellä olemassa oleva ei välttämättä ollut enää huomenna samalla tavalla.

”[--] mutta en ajattele paljoa tulevaisuuttani, koska en ole varma saanko jäädä vai en. Siksi minua pelottaa tulevaisuus. Mutta yritän silti elää ihan normaalia elämää ja tehdä ihan normaaleja asioita.” (Kokab)

Epävarmoissa oloissa eläminen vie tulevaisuuden suunnittelulta pohjan. Ajatus tulevaisuudesta pelottaa turvapaikkapäätösten hylkäämisten yleistytyä. Tilanteen hauraudesta huolimatta miehet ilmaisivat haluavansa uskoa mahdollisuuteen onnesta. Usko omaan hyvään tulevaisuuteen oli tämänhetkisen elämän kannalta tärkeää.

”Mikä minulle on tärkeää Suomessa: saada lupa jäädä tähän maahan. Se on kaikista tärkein asia. On niin tärkeää, että voisin elää tässä maassa. En ole vielä ihan varma, voinko elää tässä maassa, koska minua ei ole hyväksytty ... Niin, haluaisin että Migri hyväksyisi minut. Se on minulle kaikkein tärkeintä.” (Mahammed)

Kaikki miehet kertoivat tavoitteistaan, suunnitelmistaan ja unelmistaan tulevaisuuden varalle. Tavoitteet perustuivat ajatukseen, että miehet saisivat jäädä Suomeen asumaan. Ensimmäinen askel oli oppia suomen kieli ja saada töitä tai kouluttautua lisää. Töiden saamisen kannalta merkitykselliseksi koettiin sosiaalisten suhteiden solmiminen suomalaisten kanssa. Useilla haastateltavista oli jo koulutus johonkin ammattiin.

”Ensimmäiseksi haluaisin oppia kielen, se on ensimmäinen tavoitteeni nyt.” (Mahammed)

OSALLISUUS VOI NÄKYÄ LÄHTÖMAAHAN JÄÄNEEN PERHEEN IKÄVÖINTINÄ.

”Ensimmäiseksi, jos he antavat minulle luvan jäädä tänne, alan etsiä töitä. Mutta tiedän, että se on vaikeaa. Mutta silti, haluan yrittää. [--] Ja ... Minun tulisi yrittää luoda enemmän suhteita ihmisiin, koska Suomessa on vaikeaa saada työtä tai jotain, joten täällä pitäisi olla paljon ystäviä, jotta voisi saada töitä.” (Kokab)

”Minun suunnitelmani ovat ... Minulla on yksi pieni suunnitelma. Haluan elää kuten, ehkä kuten sinä elät nyt. Kuten muut elävät. Haluan tuntea tämän kulttuurin. Haluan tavata uusia ihmisiä. Haluan mennä naimisiin tässä maassa, saada kauliini perheen. Sitä minä tulevaisuudelta haluan.” (Mahammed)

Lopulta haaveet kulminoituivat ajatukseen perheestä ja kodista – onnellisesta, tavallisesta, rauhallisesta elämästä Suomessa. Tavoitteet ja haaveet auttoivat haastateltuja selviämään välitulassa, jossa he sillä hetkellä elivät. Kaikki haastateltavat odottivat aikaa, jolloin he pääsisivät aktiivisesti elämään omaa elämänsä.

LÄHEISYYS POHJAA KUNNIOITUKSEEN

Turvapaikanhakijan läheissuhteet muodostuvat lähtömaahan jääneestä perheestä ja ystävistä sekä uudessa maassa tärkeiksi tulleista ihmisistä. Useiden samankaltaisten kokemusten ansiosta hätämajoitusyksikön asukkaat voivat kokea ymmärtävänsä, miltä toisesta tuntuu. Yhteiset kokemukset eivät kuitenkaan tee heistä homogeenista ryhmää. Haastattelusta voi tulkita, että miesten läheissuhteet eivät olleet vielä lähellekään samanlaisia kuin kotimaassa, mutta mahdollisuuksien mukaan he yrittivät rakentaa jonkinlaista pysyvää tunnesidettä

uudessa maassa tutuiksi tulleisiin ihmisiin. Turvapaikanhakijoille kuten muillekin maahanmuuttajille uudet ihmissuhteet ovat tärkeitä (Kivijärvi 2015). Ne mahdollistavat emotionaalisen tuen ja kuulumisen tunteen vahvistumisen (Koistinen 2017; Honkasalo 2017).

”Olen niin tyytyväinen elämääni. Mutta kun ikävöi jotain, ei voi olla oikein onnellinen, ollenkaan. Mutta kun miettii menneisyyttä, pitää olla onnellinen siitä, miten elää nyt. Nyt olen onnellinen, mutta samaan aikaan en ole onnellinen, koska ikävöin poikaani. Se on ongelma, mikä minulla nyt on. Ainoa ongelma, mikä minulla on. Niin, elän aika hyvää elämää juuri nyt, en pelkää, elän rauhassa, herään rauhaan. Tiedän mitä haluan, joten voin ajatella tulevaisuuttani. Mutta jos ikävöi jotain, ajatuksissaan, ei voi olla onnellinen. Melkein ollenkaan. Se on se ongelma, ainoa ongelma, mikä minulla nyt on.” (Mahammed)

Osallisuudella on tapana kietoutua useaan paikkaan yhtäaikaaisesti, esimerkiksi ylijaraisena kuulumisuuden tunteena. Turvapaikanhakijoiden erityisessä tilanteessa kietoutuminen ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonta. Kuten Mahammedin tarinassa, osallisuus voi näyttäytyä ikävänä lähtömaahan jäänyttä perhettä kohtaan. Vaikka ikävä on tunnetta sosiaalisesta merkityksellisyydestä ja tarkoittaa, että menneillä kokemuksilla ja kaukana olevilla ihmisillä on merkitystä, se voi epävarmassa elämäntilanteessa tuntua kaiken kattavalta ja päättymättömältä (vrt. Kuusisto-Arponen 2016). Ikävää voivat paikata uudet suhteet, vaikka ne eivät vanhoja korvaakaan.

Yhteisöllisyys ja siihen liittyvä kuulumisuuden tunne ovat miesten kertomusten mukaan merkittäviä tekijöitä osallisuuskokemuksen kannalta. Miehet kertoivat sekä yntekijöiden että muiden asukkaiden välisestä yhteisöllisyydestä. He palasivat puheissaan usein toisen ihmisen kanssa koettuun yhteyteen. Yhteys läheisiin voi tuntua itsestään selvältä silloin, kun sitä ei joudu ajattelemaan, mutta merkityksen huomaa, kun yhteys puuttuu arjesta. Se mahdollistaa muun muassa avun pyytämisen, saamisen ja antamisen.

”Me tunnemme yksikössä vahvaa yhteenkuuluvuutta. Olemme asuneet siellä ehkä kuusi kuukautta nyt, joten olemme tehneet siitä kuin perheen, kaikki tuntevat toisensa. Niin, siellä on hyviä ihmisiä ja siellä on pahoja ihmisiä, mutta me koemme yhteenkuuluvuutta ja puhumme, olemme kuin perhe. Elämme nyt kuin perhe. Me olemme eri maista, eivätkä ihmiset ymmärrä toisiaan, mutta me elämme kuin perhe, he ovat hyviä. Meillä on hyvä siellä.” (Mahammed)

Useat haastateltavat puhuivat Mahammedin tavoin siitä, kuinka yhdessä eläminen teki heistä perheen. Oli helpompaa jakaa elintila ja sopeutua asumaan yhdessä aluksi tuntemattomien ihmisten kanssa, kun lähtökohtaisesti ajatteli kaikkien olevan tasavertaisia yksikön jäseniä. Mahammed määritteli omaan perheeseensä kuuluvan asukkaita, joista monet olivat samassa tilanteessa, mutta myös yksikön työntekijöitä.

”Voi tuntea yhteyttä toisen elämään. [--] Kun elää yhdessä monien ihmisten kanssa, ei ole koko ajan surullinen. Yksin eläminen tekee kaikesta vaikeaa. Kaikki uutiset, kaikki asiat jotka meihin vaikuttavat. Kun ollaan yhdessä ja ihmiset auttavat toisiaan, he aina auttavat minua ja minä heitä. Se on vähän kuin ... Me tulemme hyvin toimeen yksikössä.” (Kokab)

”Minulla on paljon ystäviä, ja paljon hyviä ystäviä siellä ... He, he kunnioittavat minua ja minä kunnioitan heitä, kuten ystävät tekevät. Meillä on hyvä siellä.” (Mahammed)

”[--] ja ne kaksi [samassa huoneessa] minun kansani, tunnen heidät. Tunnen heidät niin hyvin. Luotan heihin. Heillä on melkein kuin sama mieli. Me nukumme samaan aikaan, kuuntelemme musiikkia samaan aikaan ja tanssimme ... Suurin asia mitä meillä on, ja mistä pidämme toisissamme: kunnioitus.” (Yusuf)

Yksikön jäsenten keskinäinen kunnioitus mainittiin kaikissa haastatteluissa. Sitä pidetään yhdessä asuminen mahdollistajana ja lähtökohtana. Kunnioitukseen liittyy sopimus yhteisistä säännöistä ja niiden noudattaminen. Esimerkiksi joka päivä kello 15 oli yleisten

tilojen siivouksen aika, ja kaikki miehet osallistuivat silloin siivoukseen. Haastattelujen perusteella kunnioitus koostuu toisen ihmisen arvostuksesta, vastuusta, sitoutumisesta ja toimimisesta sovitun mukaisesti. Näillä ehdoilla miehet halusivat osallistua suomalaisen yhteiskunnan elämään.

MAHDOLLISUUDET VAIKUTTAA OMAAN YMPÄRISTÖÖN

Päätös jättää kotimaa ja lähteä vaaralliselle matkalle ovat suuria asioita, joista turvapaikanhakija on itse vastuussa. Käytännössä hän vastaa itse kaikesta, niin hengissä pysymisestä kuin toivottuun määränpäähen pääsemisestä. Kun turvapaikanhakija saapuu kohde-maahan, hänen asemansa muuttuu rajusti. Uudessa tilanteessa lähestulkoon kaikki päätökset tehdään hänen puolestaan sijoituksesta ruoka-aikoihin saakka. Päätöksenteon rajallisuus ilmeni haastatteluissa etenkin suhteessa työhön ja yksityisyyteen.

”Riippuu siitä, millaisista päätöksistä puhumme. Tein jo yhden päätöksen. Tein päätöksen, etten ikinä tule poistumaan tästä maasta, kun vielä pelkään sitä, mitä olen aiemmin nähnyt. Haluan elää täällä niin pitkään kuin voin ja katsoa mitä tapahtuu. Mutta en usko, että voin tehdä päätöksiä juuri nyt, ehkä tulevaisuudessa voin.” (Mahammed)

Kaikki haastatellut toivoivat mahdollisuutta työskentelyyn. Kuuden kuukauden Suomessa olon jälkeen se olisi periaatteessa mahdollista, mutta käytännössä hyvin haastavaa. Työttömyys vähentää kokemusta siitä, että voi itse vaikuttaa omaan elämäänsä.

”Minun pitäisi tehdä töitä, oikeasti tehdä töitä. Se tekisi elämästä helpompaa. Koska nyt me vain istumme, ja valtio antaa meille rahaa ja se on tylsää. Se ei ole elämä, jonka haluan.” (Kokab)

Paikallaanolo koettiin vaikeaksi monestakin syystä. Tylsyyden lisäksi pysähtyneisyys saa ajatukset velomaan menneisyyden tapahtumissa ja voi hidastaa niistä yli pääsemistä. Työttömyys vähentää mahdollisuuksia harrastaa tai käyttää rahaa vapaa-ajalla. Työskentelemättömyys elannon eteen on monelle turvapaikanhakijalle periaatteellisesti ongelmallista.

AINOA YKSITYINEN PAIKKA ON OMA VUODE TAI PATJA LATTIALLA.

Yhtäkkinen pitkäaikainen toimettomuus voi johtaa tarpeettomuuden, irrallisuuden ja osattomuuden kokemuksiin.

”En voi jäädä tänne niin, että he vain antavat minulle rahaa. Se on paskaa. Haluan työskennellä rahojeni eteen. Ei ole hyvä, jos joku vain antaa minulle rahaa, ja minä vain nukun ja syön. Vihaan sitä.” (Zain)

”Yksikössä on paljon hyvää ja positiivista energiaa. Siellä on erilaisia ihmisiä: lääkäreitä, juristeja, insinöörejä, sähkömiehiä, tämän tyyliä. Suurin osa heistä, he osaavat tehdä jotain, tai että heillä oli hyvät työt Irakissa. Ja nyt he vain istuvat yksikössä jonkun vuoden tekemättä mitään.” (Yusuf)

Päätöksenteon rajallisuus näkyy asumisjärjestelyissä. Turvapaikanhakijoilla on päivisin paljon aikaa eikä välttämättä mahdollisuutta yksityisyyteen. Kuten vastaanottokeskuksissa ja hätämajoitusyksiköissä yleensä, tutkimuksemme miehet jakoivat huoneensa muiden asukkaiden kanssa. Ainoa täysin yksityinen paikka oli oma vuode tai patja lattialla. Kun puutetta on sekä fyysisestä että henkisestä tilasta, tulee helposti yhteentörmäyksiä.

”Joskus kun menen takaisin yksikköön, minusta tuntuu kuin olisin häkissä, tai jossain pahassa.” (Kokab)

Kokabin vertauskuva häkistä koskee päätöksenteon rajallisuutta ja useiden yksilöiden samanaikaista läsnäoloa tietyssä tilassa. Häkki herättää mielikuvan ahtaasta, ankeasta ja virikkeettömästä tilasta, jossa on hyvin vähän tilaa liikkua. Kaikki haastatellut kuitenkin pitivät hätämajoitusyksikköä väliaikaisratkaisuna, eivätkä siksi kokeneet tarvetta suuriin muutoksiin.

Ratkaisuksi rajallisiin päätöksentekomahdollisuuksiin jotkut turvapaikanhakijat olivat löytäneet vapaaehtoistyön. He auttoivat ihmisiä esimerkiksi muuttamaan, kävivät vanhusten kanssa kävelyillä, kolasisivat lunta tai järjestivät tapahtumia Suomen Punaisen Ristin kanssa. Toiset kävivät ala- ja yläkouluissa sekä lukioissa puhumassa muun muassa omasta kulttuuristaan. Vapaaehtoistyötä tehneet turvapaikanhakijat kokivat, että avoin keskustelu mahdollisti kulttuurien välisen ymmärryksen ja sosiaalisen integraation kasvun.

”On tärkeää, että... Jotkut perheet täällä ovat rasistisia tai jotain, ja meidän pitäisi tavallaan näyttää miten me käyttäydymme ja miten me... Jotain mikä meillä on yhteistä, me pelaamme jalkapalloa siellä ja he pelaavat jalkapalloa täällä, se on vähän niin kuin... Mekin olemme ihmisiä.” (Kokab)

”Täällä minusta tuntuu, että voin olla jotain, joku tärkeä. [--] Irakissa se on erilaista. Kaikki on erilaista. Eri ihmiset, eri hallitus, kaikki. Vähän kuin, jos yrität auttaa, joku sanoo 'Mitä tuo tekee, onko se tyhmä vai mitä?' Mutta kun me olemme täällä, ja me yritämme auttaa. Ei. Joku arvostaa sitä, joku sanoo 'Kiitos paljon.' Tiedätkö? Ne on ne erilaiset ihmiset. Ja hallitus. [--] Auttaminen tekee minut onnelliseksi. Kun minä tarvitsen jotain, esimerkiksi, ja sinä autat minua, se tuntuu hyvältä, onnelliselta. Joten miten muut ihmiset? Olen varma, että se on sama juttu. Joten toivon, että voin tehdä heidät onnellisiksi.” (Yusuf)

Vapaaehtoistyössä korostuvat yhteisöllisyyden kokemukset – auttamisen kautta vapaaehtoistyö vaikutti positiivisesti Yusufin onnellisuuteen. Onni puolestaan vaikuttaa kokemukseen osallisuudesta. Näin Yusuf rakentaa omaa onneaan ja yhteiskunnallista osallisuuttaan tilanteessa, jossa se on lähtökohtaisesti vaikeaa.

KOHTAAMISET SUOMALAISTEN KANSSA

Sillä, miten suomalaiset ottavat vastaan turvapaikanhakijan, on suuri vaikutus osallisuuden muodostumiseen. ”Suomi ei halua minua tänne” on lause, jonka

Petäjaniemi on kuullut kymmeniä kertoja. Se välittää vaikutelman, että Suomi yhteiskuntana ei halua kyseistä turvapaikanhakijaa elämään maaperälleen. Vaikutelma johtuu toistuvista negatiivisista kohtaamisista suomalaisten kanssa ja Maahanmuuttoviraston kielteisistä turvapaikkapäätöksistä:

”Ja niin, ihmiset täällä, jos he eivät oikeasti halua sinua, ja tämä ... Koko ajan minua hävettää se, että olen täällä. Tämä on tärkeä juttu, koska minun pitäisi olla siellä, minun maassani, ja rakentaa minun maatani. Ja tehdä jotain perheeni tai ystäväni tai valtion hyväksi tai mitä vain. Mutta ei minulla ollut muuta vaihtoehtoa, kuin olla täällä. Joten ... Se on vaikeaa. Matkalla sitä ajatteli, että täällä on kaikki ... Ihmisyys, ja että ihmiset ovat ihania ja lämpimiä ja sanovat ‘tervetuloa’ ja kaikkea. Mutta ei se aina niin mene. Jos minulla olisi vapaus valita, menisin takaisin. Mutta en voi ... Niin se on ...” (Kokab)

Omaa syyllisyyden tunnetta lisää joidenkin suomalaisten kielteinen asenne turvapaikanhakijoita kohtaan. Miehet kertoivat, että heidän oletuksensa Suomesta tai suomalaisten inhimillisyydestä eivät osuneetkaan täysin oikeaan. Heistä oli lähes mahdotonta tulla osalliseksi yhteisöön tai yhteiskuntaan, johon ei kokenut olevansa tervetullut. Myönteiset kohtaukset ja ihmisten yhdenvertainen kohtelu vaikuttivat luonnollisesti päinvastaisesti tunteeseen kuulumisesta.

”Joskus minusta tuntuu, että haluan mennä takaisin, vaikka saatan kuolla, jos menen. Mutta silti, tämä vaikuttaa minuun, koska mekin olemme ihmisiä. Kun täällä on ihmisiä jotka eivät hyväksy sinua. [-] Koska olet, he sanoivat meille, olet ählämi ja olet ...’ jotain pahaa. Se tuntuu pahalta sisällä.” (Kokab)

”On niin tärkeää tuntea suomalaisia ihmisiä, koska kun elät tässä maassa, sinun täytyy saada ystäviä tästä maasta. Minulla ei vielä ole, mutta haluaisin saada ystäviä ja tietää mitä he tekevät ja mitkä heidän perinteensä ovat ja miten he elävät ja niin, kaikkea sellaista. Haluaisin saada hyviä ystäviä Suomesta.” (Mahammed)

Suomalaisiin tutustumisen mahdollisuuksiin vaikuttavat useat tekijät, kuten kielitaito ja luonteenpiirteet. Jotkut yksikön asukkaat viettivät päivittäin aikaa suomalaisten ystäviensä kanssa, toiset olivat parisuhhteissa suomalaisen kanssa. Uusia tuttavuuksia syntyi esimerkiksi harrastuksissa, yökerhoissa, kahviloissa ja vapaaehtoisuudessa. Monet turvapaikanhakijat toivoivat silti merkittävämpiä ja pysyvämpiä ystävyysuhhteita suomalaisiin.

KOKEMUKSET MERKITYKSELLISYYDESTÄ

Osallisuuden kokemuksen ja ylipäättään elämisen mielekkyyden kannalta on erityisen merkittävää tuntea itsensä tärkeäksi – ryhmän, yhteisön tai yhteiskunnan tunnustetuksi jäseneksi. Haastatteluihin nousi esiin syviä merkityksellisuuden ja merkityksettömyyden kokemuksia ja pohdintaa siitä, mihin merkitykseen kiinnittää omaa identiteettiä uudessa tilanteessa.

”Joskus minusta tuntuu, kuin olisin suomalainen tai jotain, koska olen koko ajan menossa ... Käyn ulkona ja toisessa kaupungissa ja vierailen muissa vastaanottokeskuksissa ja monissa paikoissa tässä lähelläkin. Joskus minusta tuntuu, etten ole turvapaikanhakija ollenkaan, mutta joskus taas tuntuu, että olen oikeasti ihan paska tai jotain, siksi mitä he tekevät, mitä me ... Pahoja asioita ... Mutta silti. Elän normaalisti. Ei muuta.” (Kokab)

Kokab koki olevansa henkisesti vastuussa joidenkin turvapaikanhakijoiden toimista. Kokab oli useaan otteeseen puhunut hänelle välittyneestä kielteisestä asenneilmastosta, joka helposti sijoitti hänet itsensä syyttä kielteisistä leimaa kantavien joukkoon. Hän itsekään epäroï pronominiin ‘he’ ja ‘me’ välillä. Oli absurdia puhua asiasta ikään kuin Kokab itse kuuluisi ‘heihin’, jotka tekevät ”pahoja asioita”, vain siksi, että hän on turvapaikanhakija. Kokabin kokema ilmapiiri kuitenkin sai hänet ajattelemaan, että tullaan hyväksytyksi hänen pitäisi olla kuin suomalainen, ei pakolainen.

Eräs haastateltava pyysi jopa vertaamaan käsiemme ihonväriä ja huomaamaan, kuinka poikkeuksellisen vaalea iho hänellä oli, ”kuinka näytän melkein suomalaiselta”, todistaakseen, ettei hän ole

samanlainen kuin muut turvapaikanhakijat. Kokabin esimerkki vahvistaa aiempien tutkimusten (esim. Malkki 2012) huomiota siitä, että vaikka samankaltaiset kokemukset voivat auttaa turvapaikanhakijoita ymmärtämään toisiaan ja luomaan siteitä toisiinsa, heitä ei voi määrittellä ryhmänä eikä yksilöinä heidän taustojensa perusteella. Oletukset universaalista ”pakolaisidentiteetistä” ruokkivat stereotyyppiä ja ovat tutkimuksemme haastateltujen miesten mukaan virheellisiä.

Turvapaikanhakijan status itsessään lisää kokemusta merkityksettömyydestä. Turvapaikkaa vasta haetaan, eikä sen tarvetta ole vielä hyväksytty, eivätkä monet yhteiskunnan tukiverkot siksi ole saatavilla. Jos hyvin käy, tukea on mahdollista saada yksikön muilta asukkailta, työntekijöiltä tai vapaaehtoisilta.

Kuten alla oleva haastattelukatkelma osoittaa, omasta merkityksettömyyden kokemuksesta on hyvin vaikea puhua. Syy voi olla siinäkin, ettei ole kehtää, joka kuuntelisi.

”Täällä minusta tuntuu, että en ole mitään.”
(Zain)

”Miksi?” (Haastattelija)

”Vain ... Minusta tuntuu, että kukaan ei näe minua, koskaan. Minusta tuntuu ... Minä en ... En ole tärkeä kenellekään, ainoastaan äidilleni maassani, ei muuta. En tunne mitään. Joskus minusta tuntuu, että en ole edes ihminen. Katso. Joskus ... Minä en ... Ei mitään.” (Zain)

[Pitkä hiljaisuus]

”Kerro minulle.” (Haastattelija)

”Ei mitään. Niin, vain äidilleni. Katso. Kun kerron sinulle tämän ... En muista, että olisin kertonut tätä kenellekään, vain sinulle. En tiedä miksi, miksi kerron tämän sinulle. Kerron vain miltä minusta tuntuu.” (Zain)

Osattomuus on näkymättömyyttä. Zain kokee, ettei häntä ole olemassa sille yhteisölle, johon hänen tulisi kuulua, Mahammed puolestaan tuntee ensimmäistä kertaa elämässään olevansa merkityksellinen. Suomessa hän kokee voivansa elää kuin ihminen, ihmisarvon mukaista elämää:

”En ole koskaan aiemmin ollut tärkeä, maassani. Mutta nyt minusta tuntuu, että elämäni on tärkeää ihmisille. Kun joku seuraa elämääni, kysyy mitä aion tänään tehdä, mitä tein eilen, mitä teen huomenna. Se saa tuntemaan, että olen tavallaan tärkeä ihmisille. Joten ... Eryityisesti ne ihmiset, jotka työskentelevät yksikössä, jotka pitävät minusta huolta joka päivä, kysyvät elämästäni, kysyvät voinko hyvin. Se saa tuntemaan, että olen nyt tärkeä ihminen, ja minun pitää elää sen mukaisesti. Ja kaikkein tärkeintä Suomessa on, että voin elää kuin ihminen. Se saa minut tuntemaan itseni tärkeäksi tässä maassa.”
(Mahammed)

Kokemus omasta merkityksellisyydestä näyttäytyy kohtaamisessa toisen ihmisen kanssa, toisen ihmisen huolenpidossa ja välittämisessä – tunteessa, että on tärkeä. Mahammed kertoo olevansa nyt tärkeä ihminen, joten hänen täytyy ”elää sen mukaisesti”. Hän viittaa myönteiseen vaatimukseen, joka nousee esiin ihmisen kokiessa arvostusta: elämiseen hyvän ja oikean mukaisesti.

Sattumakin vaikuttaa osallisuuden rakentumiseen ja turvapaikanhakijan osallisuuskokemusten muodostumiseen. On sattumaa, mihin kuntaan tai kaupunkiin turvapaikanhakija sijoittuu ja millaiset työntekijät hätämajoitusyksikössä tai vastaanottokeskuksessa on. Merkityksellisyyden kokemukset eivät ole ennakoitavissa. Lopulta ratkaisevaa on, tunteeo turvapaikanhakija koskaan kuuluvansa sinne, minne päätyy.

OLLA TURVALLISEN PAIKAN HAKIJA

Tutkimuksemme tarkoitus on lisätä ymmärrystä hätämajoitusyksikössä asuvien turvapaikanhakijoiden osallisuuden kokemuksista selvittämällä, miten osallisuuden kokemus rakentuu turvapaikanhakijoiden kertomuksissa heidän arjestaan.

Artikkelissa kuvataan tutkimukseen osallistuneiden miesten elämää lähes vuoden ajan, syksystä 2015 kesään 2016, pakolaiskriisin ollessa akuuteimmillaan. Sittemmin tilanne on muuttunut niin yhteiskunnallisesti kuin haastateltujen miesten osalta.

TURVAPAIKANHAKIJAT LUOVAT TILAPÄISIÄ YHTEISÖJÄ.

Tuleva tutkimus seuraa, miten tähän tutkimukseen osallistuneiden ja muiden samassa tilanteessa olevien turvapaikanhakijoiden elämä, arki ja osallisuus ovat jatkuneet.

Kun haastatellut turvapaikanhakijamiehet kertoivat osallisuudestaan, he kuvasivat tulevaisuuskuvaansa, läheissuhteitaan yksikössä ja globaalisti, mahdollisuuksiaan vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöönsä, kohtaamisiaan suomalaisten kanssa ja kokemustaan omasta merkityksellisyydestä.

Ensinnäkin tutkimuksen pohjalta voidaan sanoa, että ulkoa- tai ylhäältäpäin ei voi määritellä turvapaikanhakijan osallisuutta: haasteltavien kertomukset eivät kerro yhtä ja yksiselitteistä tarinaa siitä, mikälaista turvapaikanhakijoiden osallisuus on. Sen määrittelemisen sijaan olisi avattava lisää foorumeja, joilla turvapaikanhakijat voivat itse määritellä ja toteuttaa osallisuuttaan niin kuin heidän tilanteessaan tuntuu merkitykselliseltä.

Odottavan aika on pitkä, mutta artikkelissa esitellyt näkökulmat vahvistavat aiempia tuloksia (esim. Brun 2015; Mountz 2011; Rotter 2016; Vitus 2010; Kohli & Kaukko 2018): turvapaikkaprosessin ei tarvitse olla passiivista tai tyhjää. Tutkimukseen haastatellut nuoret miehet halusivat käyttää ajan hyödyksi ja valmistautua osallisuuteen ja aktiivisuuteen sitten, kun yhteiskunta tarjoaisi heille siihen mahdollisuuden. Poliittista osallisuutta odotellessa sosiaalinen osallisuus, luottamukselliset suhteet ja turvallisuus pitävät yllä ihmisarvoista elämää ja toivoa tulevasta.

Toiseksi 'turvapaikanhakija' kertoo jo käsitteenä, että haetaan paikkaa olla, eikä edes mitä tahansa paikkaa vaan turvallista paikkaa. Kertomukset kuvaavat, kuinka turvapaikanhakijat etsivät fyysisen paikan lisäksi paikkaa ihmisenä sekä globaalisti että monien uusien yhteisöjen sisällä. Oman turvallisen paikan rakentamista horjuttavat useat kokemukset,

joissa turvapaikanhakija on tullut väärin kuulluksi, nähdyksi ja kohdelluksi yleisen, marginalisoivan kategorian edustajana. Tutkimus vahvistaakin aiempia tuloksia, joiden mukaan turvapaikanhakijat kokevat, että päästäkseen mukaan suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisten kenttien keskiöihin olisi syytä olla etnisesti suomalainen tai ainakin niin suomalainen kuin mahdollista (Kivijärvi & Harinen 2009, 77; Ahponen 2009, 97). Turvallista paikkaa ja omaa osallisuuttaan siinä rakentava turvapaikanhakija aloittaa uuden elämänsä todistamalla ympäröivälle yhteiskunnalle ihmisyytensä. "Mekin olemme ihmisiä", Kokab sanoo haastattelussa.

Kolmanneksi tutkimuksessa turvapaikanhakijan turvallinen, vahvistava yhteisö muodostui pitkälti muista turvapaikanhakijoista: ihmisistä, joiden kokemukset tähänastisesta elämästä olivat jokseenkin samankaltaisia. Turvapaikanhakijat luovat tilapäisiä yhteisöjä, joita on kuvattu termillä *communitas* (Turner 2007/1969). Tilapäinen yhteisöllisyys ylittää etniset rajat; sitä vahvistaa jaettu kokemus paosta ja uuden odotuksesta. Keskinäiset vahvat siteet eivät kuitenkaan haitanneet suomalaisiin tutustumista tai sopeutumista, vaan pikemminkin suomalaisen seuraan hakeuduttiin usein juuri yhdessä, mikä helpotti vuorovaikutusta. Kollektiivinen ymmärrys puolestaan rakoili tilanteissa, joissa samaan viiteryhmään kuuluva ei käyttäytynytkään oman moraalin mukaisesti. Joidenkin tekemät pahat teot tuntuvat itsessä, vaikka ainoa yhdistävä tekijä olisi sana 'turvapaikanhakija'.

Viimeisenä huomiona nostamme esiin sen, että tutkimuksemme haastatellut miehet olivat lähteneet kriisialueilta omasta tahdostaan. Vaikka he kertovat, että entisestä luopumiseen liittyy haikeutta ja surua, uuden elämän kynnyksellä siihen sekoittuu iloa, innostusta ja toivoa (Rotter 2016).

Maahanmuuttajien kulttuurisia välitiloja ja irrallisuutta kuvataan usein juuri-metaforan avulla (ks. esim. Herranen & Kivijärvi 2009, 175). Yhden näkökulman mukaan maahanmuuttajat määrittävät juuriltaan revityiksi, sillä vanhat yhteisösiteet ovat katkenneet eikä uusia ole vielä kasvanut tilalle (ks. esim. klassiset ajatukset paikan ja identiteetin suhteesta Kibread 1999). Juurilta repiminen kuvataan

traumaattiseksi: ”juurtumaton” maahan muuttanut on vailla turvallista yhteisöä, jonka osaksi hän voisi itsensä kokea. Tällaista ajattelua sovelletaan myös syrjäyttyihin ajatusmalleihin maahanmuuttajista, jotka eivät juurettomuutensa vuoksi kuulu Suomeen.

Vaihtoehtoisen näkökulman esittää erityisesti pakolaisuutta ja ihmisten yllirajaista liikkuvuutta tutkinut Liisa Malkki (2012), joka huomauttaa, että juurilta ”repiytyminen” voi olla ihmisen oma valinta ja vapauttava kokemus, etenkin jos juuret ovat olleet mädässä maassa. Mahammed toteaaakin: ”Niin, elän aika hyvää elämää juuri nyt, en pelkää, elän rauhassa, herään rauhaan.”

Tutkimusta ovat rahoittaneet Suomen Kulttuuri-rahaston Pohjois-Pohjanmaan rahasto ja Oskar Öflundin säätiö.

MARIA PETÄJÄNIEMI
KM, väitöskirjatutkija
Oulun yliopisto

MAIJA LANAN
KT, dosentti, tutkija
Oulun yliopisto

MERVI KAUKKO
KT, lehtori
Monash University, Australia

LÄHTEET

- Ahponen, P. (2009). Muunmaalaisista nuorista monikulttuurisiksi kansalaisiksi – yhteenvedo tulkinnoista. Teoksessa Harinen, P. & Honkasalo, V., Souto, A.-M. & Suurpää, L. (toim.) *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 94–98.
- Alanko, A. (2013). *Osallisuusryhmä demokratiakasvatuksen tilana – tapaustutkimus lasten ja nuorten osallisuusryhmien toiminnasta Oulussa*. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Brun, C. (2015). Active Waiting and Changing Hopes: Toward a Time Perspective on Protracted Displacement. *Social Analysis*, 59 (1), 19–37.
- Clifford, J. (1997). *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gretschel, A. (2002). *Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin*. Jyväskylän yliopisto, Studies in Sport, Physical Education and Health, 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hanhivaara, P. (2006). Maailmaa syleilevä osallisuus – osallisuuden suhde kouluun. *Nuorisotutkimus* 24 (3), 29–38.
- Herranen, J. & Kivijärvi, A. (2009). Monikulttuurinen yhteisöllisyys: yhteyden ehdot ja tilat. Teoksessa Filander, K. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja*. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 159–186.
- Honkasalo, V. (2017). Participation requires safety, real listening, friendship networks and knowledge. Teoksessa Honkasalo, V., Maiche, K., Onodera, H., Peltola, M. & Suurpää, L. (toim.) *Young People at Reception Centres*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Hyndman, J. & Giles, W. (2011). Waiting for What? The Feminization of Asylum in Protracted Situations. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* 18 (3): 361–379.
- Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. (2004). Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

- Kaukko, M. & Wernesjö, U. (2017). Belonging and participation in liminality. Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood: A Journal of Global Child Research* 24 (1).
- Kibread, G. (1999). Revisiting the debate on people, place, identity and displacement. *Journal of Refugee Studies* 12 (4): 384–410.
- Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, E. (2012). Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Helsinki: Nuorotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 118, 9–33.
- Kiilakoski, T. (2007). Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) *Lasten ja nuorten kunta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 77, 8–23.
- Kohli, R. & Kaukko, M. (2018). The management of time and waiting of unaccompanied asylum seeking girls in Finland. *Journal of Refugee Studies*. <https://doi.org/10.1093/jrs/fex040>.
- Kohli, R. (2011). Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review* (20), 311–323. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/car.1182/epdf> (28.3.2016).
- Koistinen, L. (2017). Vastaanottokeskukset, onnistuneet käytännöt ja turvapaikanhakijoiden kokemukset. Teoksessa Jauhiainen, J. S. (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, 49–64.
- Kuusisto-Arponen, A. K. (2015). Ajatuksia myötätunnosta ja kivusta. *Terra* (127) 2, 83–89.
- Könönen, J. (2014). Pidätely elämä – Rajat prekaarisuutta tuottavana instituutiona. *Oikeus* (43) 2, 172–191.
- Malkki, L. (2012) *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Huttunen, L. (suom.). Tampere: Vastapaino.
- Malin, M. (2011). Maahanmuuttajien terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2), 201–213.
- Marucco, C. (2017). Turvapaikanhakijoiden arkipäivä. Teoksessa Jauhiainen, J. S. (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, 85–102.
- Mattila-Aalto, M. (2009). *Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81/2009. Helsinki: Yliopistopaino. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/159/Kuntoutusosallisuuden_diagnoosi.pdf (14.5.2016).
- Migri (2016) *Turvapaikka Suomesta*. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen (23.4.2016).
- Migri (2017). Tilastot. <http://www.migri.fi/tietoa/virastosta/tilastot> (8.6.2017).
- Migri (2018). Tilastot. <http://tilastot.migri.fi/#decisions> (14.1.2018).
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mountz, A. (2011). Where asylum seekers wait: feminist counter-topographies of sites between states. *Gender, Place Culture: A Journal of Feminist Geography*. 18 (3).
- Nivala, E. & Ryyänen, S. (2013). *Kohti sosiaali-pedagogista osallisuuden ideaalia*. Sosiaali-pedagoginen aikakauskirja. Vuosikirja 2013. <http://www2.uef.fi/documents/1381035/2330652/nivalaryyn%C3%A4nen2013.pdf> (4.6.2016).
- Pakolaisneuvonta ry (2016). <http://www.pakolaisneuvonta.fi/?lid=66> (4.6.2016).
- Rastas, A. (2005). Kulttuurit ja erot haastattelu-tilanteessa. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rotter, R. (2016). Waiting in the asylum determination process: Just an empty interlude? *Time & Society*, 25 (1), 80–101.
- Sisäministeriö (2016). <http://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat> (23.4.2016).
- Siirto, U. & Hammar, S. (2016). Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 189–212.
- Stretmo, L. & Melander, C. (2013). *Får jag vara med? Enfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. Göteborg, Forskningsbaserat utvecklingsarbete.
- Suoranta, J. (2011). *Vastaanottokeskus*. Helsinki: Into.
- Tuomola, P. (2016). Pakolaisten terveystilat. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 139–158.
- Turner, V. W. (2007, alkuteos 1969). *Rituaali: Rakenne ja communitas*. Forde, M. (suom.). Helsinki: Summa.
- Vitus, K. (2010). Waiting time. The de-subjectification of children in Danish asylum centres. *Childhood-A Global Journal Of Child Research; Child.-Glob.J.Child Res.*, 17 (1), 26–42.
- Yle Uutiset. (2016). Satoja turvapaikanhakijoita Helsingin keskustaann koonnut mielenosoitus sujui rauhallisesti. <http://yle.fi/uutiset/3-9332968> (7.6.2017).

Urbanisoituva yliopistokampus informaalin oppimisen mahdollistajana

Tiivistämällä kaupunkirakennetta, monipuolistamalla kampusalueen käyttöä ja perustamalla puistomaisia viheralueita voidaan elävöittää kaupunkien reunamilla sijaitsevia kampusalueita. Samalla vahvistetaan kampuksen käyttäjien välistä vapaamuotoista vuorovaikutusta.

 YLIOPISTOT OVAT OSA kansainvälistä tiedeyhteisöä mutta samalla erittäin vahvoja toimijoita maakunnissaan ja kaupungeissaan. Jo sana 'yliopistokaupunki' paljastaa, että yliopistot ovat tiukasti sidoksissa sijaintikaupunkiinsa. Yliopistokampus muodostaa kokonaisuuden, johon kuuluvat rakennusten ja ulkotilojen lisäksi niiden käyttäjät ja toiminnot. Jokaisella Suomen yliopistolla on yksi tai useita kampuksia, joiden suhde yhdyskuntarakenteeseen vaihtelee huomattavasti kaupungeittain. Useimmissa yliopistokaupungeissa kampus ja sen rakennukset ovat kuitenkin tärkeä osa kaupunkikuvaa ja -rakennetta.

Delftin teknillisen yliopiston apulaisprofessori Alexandra den Heijer luokittelee väitöskirjassaan

(2011, 53) yliopistokampukset kolmeen tyyppiin: 1) kaupungin ulkopuolella sijaitsevaan *greenfield*-kampusalueeseen, 'metsäkampusalueeseen' tai halventavasti 'korpikampusalueeseen', 2) kaupungin sisäpuolisessa rajatuissa kampusalueissa ja 3) kaupunkirakenteeseen integroituneeseen, useaan paikkaan hajautuneeseen kampusalueeseen. Hän esittää lähinnä Alankomaiden yliopistojen historialliseen kehitykseen tukeutuen, että 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin asti yliopistot olivat täysin integroituneita kaupunkirakenteeseen. Tämän jälkeen 1950–70-luvuilla yliopistot rakentuivat kaupunkien reuna-alueille. Nykytilanteeseen päädyttiin, kun kampusalueet jäivät kaupunkien sisään näiden laajentuessa. (Mt, 61.)

KAMPUSTEN SUUNNITTELU TUKEE YLIOPISTON YDINTEHTÄVÄÄ JA SITOUTUMISTA YHTEISKUNTAAN.

Suomessa yliopistokampusten kehitys on ollut samansuuntainen. Vanhimmat yliopistot Helsingissä ja Turussa sijaitsivat alun perin keskusta-alueella. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, etenkin 1960–70-luvuilla, perustettiin muun muassa aluepoliittisista syistä lukuisia yliopistoja maan eri osiin. Keskeistä sijaintia ei enää pidetty tarpeellisena, vaan yliopisto pyrittiin sijoittamaan kansainvälisiä trendejä seuraten mahdollisimman yhtenäiselle kampusalueelle kaupunkikeskustojen ulkopuolelle, jossa suuria maa-alueita oli helpommin hankittavissa. 1960-luvun loppupuolelta lähtien yliopistojen suunnitteluun tuli aiempaa enemmän mukaan ympäröivän yhdyskunnan suunnittelu, joka kristallisoitui ajatuksena yliopiston ympärille rakentuvasta tytärkaupungista tai tavanomaista lähiötä suuremmasta keskuksesta. (Vuorinen 2011, 12–16.)

Yliopistokampusten vallitseva suunnitteluparadigma korostaa yliopistojen ydintehtävien tukemista ja sitoutumista ympäröivään yhteiskuntaan. Ideaalina on kaupunkiin ja yhteiskuntaan integroitava yliopisto ja kampus, joka muodostaa jonkinlaisen ideologisen vastakohdan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä tavoitellulle muusta kaupunkirakenteesta irralliselle ja omavaraiselle koulutus- ja tiedeyhteisölle.

Integroitumisen perusteluina käytetään muun muassa eri toimintojen synergiaa ja yliopistojen kilpailukyyn paranemista. Suomen suurin kampuskehittäjä, Suomen Yliopistokiinteistöt Oy ilmaisee sen verkkosivuillaan (sykoy.fi 2014) seuraavasti: ”Saatamme yhteen eri toimijoita ja synnyttämme synergiaa. Ohjaamalla tiloja tuottavaan toimintaan ja synnyttämällä uusia yhteistyömalleja, olemme turvaamassa yliopistojen tulevaisuutta ja lisäämässä niiden kilpailukykyä ja houkuttelevuutta.” Vastaavia tavoitteita esittää myös Aalto-yliopistokiinteistöt Oy

(aaltocre.fi 2016). Suomen Yliopistokiinteistöt Oy omistaa tutkimiemme kampusten kiinteistöt ja vastaa niiden rakennuttamisesta, kehittämisestä ja vuokraamisesta. Suurin osa yhtiön osakkeista on yliopistojen hallinnassa.

Yliopistojen tai niiden kampusten kehitys ei ole millään muotoa pysähtynyt, vaan odotettavissa on suuria muutoksia muun muassa globalisaation, julkisen rahoituksen vähenemisen ja digitalisaation vuoksi (Rytönen 2016, 25, 39). Lisäksi opiskelijat, opettajat, tutkijat, kampusten lukuisat muut toimijat ja kampusten sijaintikaupungit asettavat monimuotoisia toiveita ja vaatimuksia kampusten toiminnalle. Keskustakampusten muutospainet ovat lähtökohtaisesti suurempia kuin muiden kampusten, sillä niiden sijainti herättää suuria taloudellisia ja maankäytöllisiä intressejä.

Informaalin oppimisen näkökulmasta tutkimamme kampukset näyttävät vapaamuotoisen, oppijälähtöisen ja erilaisissa yhteisöllisissä arjen vuorovaikutustilanteissa toteutuvan oppimisen tapahtumapaikkoina (esim. Marsick & Watson 2001). Emme siis tutki informaalia oppimista sinänsä vaan yliopistokampusta sen mahdollistajana ja tärkeänä kontekstina.

Keskitymme kolmeen empiirisessä tutkimusaineistossamme esiin nousseeseen yliopistokampuksen elävöittämisen teemaan: 1) kampusalueen rakenteelliseen tiivistämiseen, 2) sen toimintojen monipuolistamiseen sekä 3) puistomaisiin viheralueisiin. Elävöittämisellä tarkoitamme kampuksen käyttötapojen ja ulkotilojen monipuolistamista ja sen toimintojen laajentamista iltoihin, viikonloppuihin ja loma-aikoihin. Tutkimuskysymyksemme on, miten urbanisoituminen ilmenee keskustan reuna-alueiden yliopistokampuksilla ja luo samalla edellytyksiä informaaliselle oppimiselle.

TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

Tulkintamme nojaavat erityisesti kampusympäristön suunnittelua ja elävöittämistä käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen, ja mielenkiintomme kohdistuu kysymykseen yliopistokampuksesta informaalin oppimisen kontekstina. Hyödynnämme tutkimuksessa

URBAANIN KÄSITE SISÄLTÄÄ OLETUksen KAUPUNKIMAISESTA ELÄMÄNTAVASTA.

aineisto- ja menetelmätriangulaatiota eli yhdistämme useita aineistotyyppisiä ja tutkimustapoja. Lähestymme aihetta sekä ”ylhäältä alas” kaupunkirakenteellisiin tarkasteluihin että ”alhaalta ylös” kampuksilla tehtyjen haastattelujen ja havainnoinnin avulla. Tutkimuksen empiirinen aineisto on vuodelta 2016 ja koskee Joensuun, Jyväskylän, Tampereen, Turun ja Vaasan yliopistojen keskustakampuksia.

Tutkimuksemme tausta-aineistoon kuuluu yliopistokampusten analyysi, jossa on hyödynnetty havainnoivan tutkimuksen lisäksi kampusalueiden suunnitelmia ja kartta-aineistoja sekä kampusalueita käsitteleviä strategioita, visioita, historiallisia dokumentteja ja muita kirjallisia lähteitä. Analyysin avulla on muodostettu käsitys kampuksia ympäröivän kaupunkirakenteen historiallisesta kehityksestä sekä tavoista, joilla kampukset nykyään kytkeytyvät siihen (**kuvat 1–5**).

Taustatutkimuksen 25 temaattista opiskelijahaastattelua tehtiin arkipäivinä. Haastatteluja ei sovitettu etukäteen eikä niihin pyritty keräämään mitään tietyn profiilin ihmisjoukkoa, vaan niiden avulla haluttiin tarkoituksellisesti saada otos haastatteluhetkellä sattumalta kampusalueella olevista ihmisistä. Haastatteluaineisto kattaa viisi henkilöä kultakin tutkittamme yliopistokampukselta, joten pitkälle meneviä kvantitatiivisia päätelmiä ei sen perusteella ole syytä tehdä. Haastattelut olivat ennako-odotusten mukaisesti noin 20–30-vuotiaita opiskelijoita, poikkeuksena yksi noin 50-vuotias opiskelija. Naisia haastatelluista oli 13; Turussa haastatelluista vain yksi oli mies ja Vaasassa vain yksi nainen.

Haastattelut toteutettiin etukäteen laadittujen teemoitettujen kysymysten pohjalta. Näin pyrittiin hankkimaan mahdollisimman kattava kuva haastateltavien yliopistokampusta koskevasta kokemusmaailmasta. Teemat perustuivat yhdysvaltalaisen kaupunkisuunnittelijan Jeff Speekin (2012) muodostamaan malliin,

johon kuuluu neljä käveltävyyden laatu-oluttavuutta: hyödyllisyys, turvallisuus, mukavuus ja mielenkiintoisuus. Käveltävyys kuvaa sitä laajuutta, jolla rakennettu ympäristö tukee ja kannustaa kävelemistä (Southworth 2005, 247–248). Kysymykset laadittiin tarkoituksellisesti neutraaleiksi, jotta ne eivät ohjaisi vastauksia. Analysoinnin helpottamiseksi haastattelut litteroitiin sanatarkasti, minkä jälkeen niitä tarkasteltiin tulkitsevan sisällönanalyysin keinoin.

URBANISOITUVA YLIOPISTOKAMPUS KAUPUNGIN YDINKESKUSTAN REUNALLA

Urbaanin käsite sisältää oletuksen kaupunkimaisesta elämäntavasta, jossa vilkas kaupunkielämä ja siihen kuuluvat ennakoimattomatkin kohtaamiset synnyttävät innovaatioita ympäristön toimintojen, yhdyskuntarakenteen ja väestön heterogeenisyyden myötävaikutuksella. Yliopistokampusta ei kuitenkaan voi määrittellä urbaaniksi vain sen sijainnin, iän tai syntyvän, opiskelijapopulaation tai akateemisten ohjelmien mukaan vaan ennen muuta sen kautta, miten yliopisto näkee itsensä suhteessa ympäristöönsä ja sijaintiyhteisöönsä (Elliot 1994, 22–23; McNamara Horvat & Shaw 1999, 103, 106). Näin ollen yliopistokampuksen urbanisoituminen ei ole vääjäämätön prosessi vaan pitkälti institutionaalinen valinta, joka ilmentää yliopiston halua olla urbaani. Kampusta ei silti voi täysin erottaa ympäröivästä kaupungista, vaikka yliopisto niin haluaisikin. Yhdysvaltalaisen kampuskehittäjän Peggy Gordon Elliottin sanoin (1994, 23; suomennos tekijöiden): ”Urbaanit korkeakoulut ja yliopistot kuuluvat erottamattomasti suurkaupunkimiljööseen. Ne eivät ole vain kaupungissa tai lähellä kaupunkia; ne ovat kaupunkia.”

Yliopistokampuksella on periaatteessa kaksi mahdollisuutta urbanisoitua. Ensinnäkin se voi laajentaa toimintojaan alkuperäisten rajojensa ulkopuolelle ja sulautua kaupunkiin. Tällöin avautuu mahdollisuuksia yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa, mutta integroituminen voi merkitä kampusidentiteetin katoamista. Toiseksi kaupunkimaisia toimintoja voidaan tuoda kampuksen sisälle, jolloin sen identiteetti omana yksikkönään on helpompi säilyttää. (Poutanen, Peltoniemi & Pihljarinne 2015, 75.)

Artikkelissamme ei ole mahdollista tarkastella identiteetin muodostumisen eri osatekijöitä, joten tyydymme toteamaan, että kampuksilla on vähitellen rakentunut, ajassa muuntuva yhteisöllinen identiteetti. Yliopistokampus on lähtökohtaisesti yhteisöllinen ympäristö; toimiihan yliopisto-sanana kantana useissa indoeurooppalaisissa kielissä latinan *universitas*, joka alun perin tarkoitti opettajien ja opiskelijoiden yhteisöä. Yhteisöllisyyden teema on löydettävissä jossakin muodossa lähes kaikkien suomalaisten yliopistojen strategioista ja rakennettuina fyysisinä muotoina useimmilta kampusalueilta. Muuallakin kuin Suomessa yhteisöllisyys on usein ollut yliopistokampusten suunnittelun tavoitteena, mutta valmiissa kampusympäristössä sen toteutumista voi olla vaikea hahmottaa (Temple 2008, 231–232).

Jokaisella tutkimuksessamme mukana olleella yliopistokampuksella on toisistaan poikkeava syntytapa, mutta niitä yhdistää sijainti keskustan ruutukaava-alueen läheisyydessä. Jyväskylän yliopistokampuksen historia on pisin: se ulottuu vuonna 1863 perustettuun opettajankoulutusseminaariin asti. Arkkitehti Alvar Aallon suunnittelema osa lähti rakentumaan vuonna 1951. Myöhemmin kampusalue on levinnyt kohti kaakkoa Mattilanniemen ja Ylistön alueelle. Jyväskylässä puhutaan kolmesta kampuksesta, mutta läheisyytensä ja hyvien keskinäisten yhteyksiensä ansiosta ne muodostavat yhden kokonaisuuden. Åbo Akademin kampus alkoi kehittyä Turun Yliopistonmäelle vuonna 1918. Samalle alueelle valmistuivat vuonna 1954 arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemat Turun yliopiston ensimmäiset rakennukset. Tampereen yliopiston kampusalue sai alkunsa päärakennuksen valmistuessa vuonna 1960, Joensuun kampus 1970-luvun puolivälissä ja Vaasan kampus vuonna 1994.

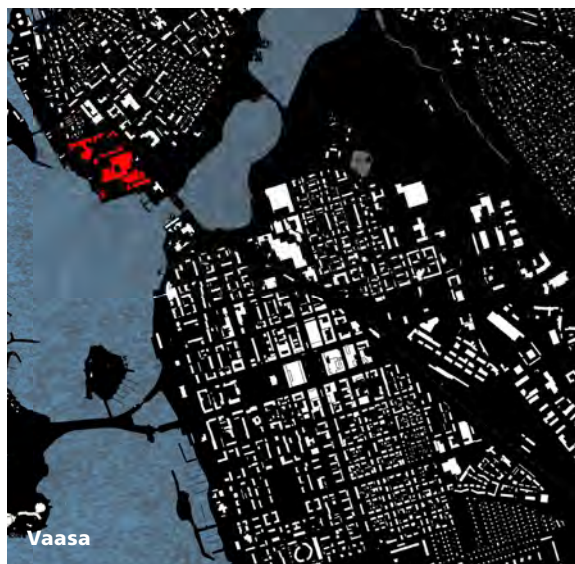
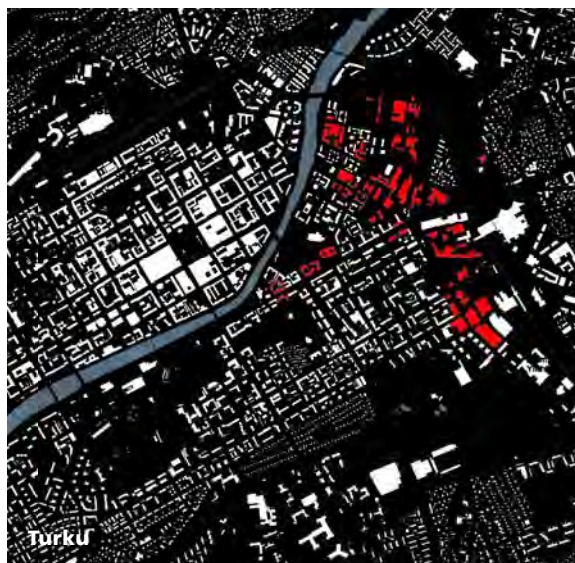
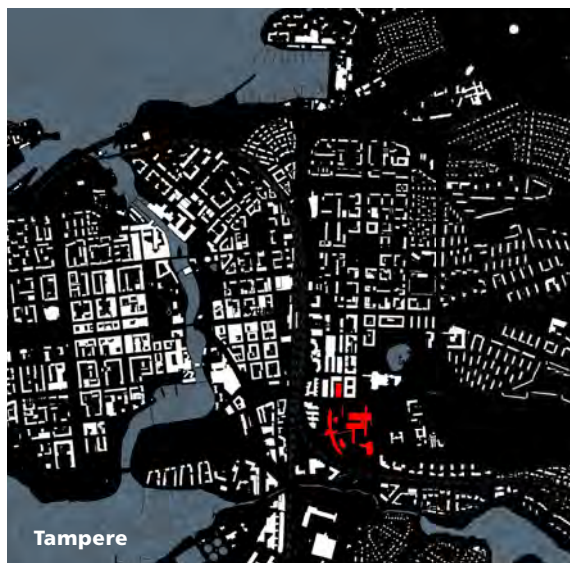
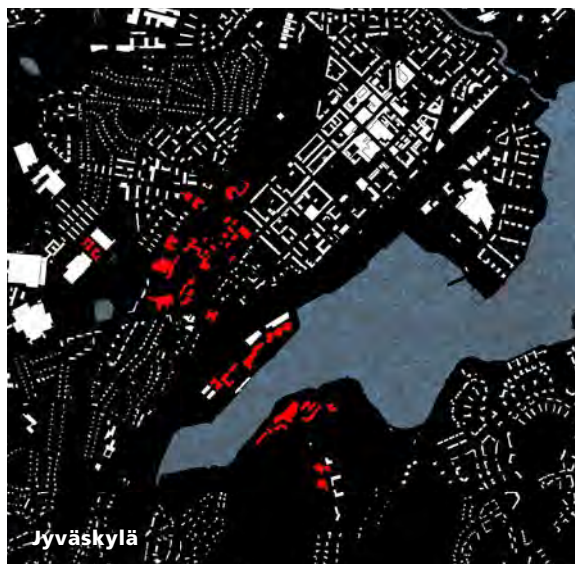
Vuosikymmenten mittaan kaikki viisi kaupunkia ovat kasvaneet ja niiden sisäinen dynamiikka on muuttunut. Alun perin kaupungin keskusta-alueen liepeille perustetut kampukset ovat nykyään kaupunkirakenteellisesti keskeisellä paikalla. Joensuun kampusalueen läpi kulkeva Kuopiontie on oleellisesti vaikuttanut kampusalueen muotoutumiseen. Yliopistorakennukset sijaitsivat lähellä toisiaan, ja käyttäjien haastattelujen perusteella ne ovat hyvin

saavutettavissa. Jyväskylän metsämäinen kampusalue on rakentunut Seminaarinmäen päälle noin kilometrin päähän ydinkeskustan kävelykadusta. Tutkimistamme kampusalueista Tampere sijaitsee lähinnä kaupungin toiminnallista ydintä. Kampusalue näkyy saavuttaessa kaupunkiin autolla tai junalla etelästä. Uusia mahdollisuuksia sen kehittämiseksi tarjoavat kaupungin keskustaan suunnitellut suuret rakennusprojektit, kuten Tampere-talon viereen kaavailtu uusi hotelli sekä junaradan päälle rakennettava Kansi ja Areena, johon sisältyy monitoimiareenan ja kasinon lisäksi muun muassa asuntoja, toimistoja, liikkeitä ja julkisia ulkotiloja.

Turun yliopistokampus sijaitsee kaupungin keskustan tuntumassa Aurajoen itäpuolella. Kampusalue ulottuu Tuomiokirkolta Kupittaan rautatieasemalle. Kampuksen urbanisoituminen on tutkituista kampuksista pisimmällä. Aluetta leimaa monimuotoinen rakennetun ympäristön historiallinen kerrostuneisuus: kampusrakennusten keskellä on asutusta ja muita toimintoja. Vaasan yliopiston merenranta-alueella sijaitseva tiivis kampus on alueena eheä, esteettinen ja yhtenäinen. Kampuksella on myös opiskelija-asuntoja.

Kaupunkirakenteen ja kampusalueen lomittamisen aste on tutkittujen esimerkkien osalta lähes suoraan verrannollinen yliopistokampuksen ikään. Uusimmilla kampusalueilla yliopistorakennuksille varattu maa-alue on vielä riittänyt laajentumistarpeisiin, vanhemmilla on vuosikymmenten kuluessa syntynyt tarve levittäytyä alkuperäisen kampusalueen ulkopuolelle. Jyväskylän ja Turun yliopistokampusalue (**kuvat 1–5**) ovat jo selvästi alkaneet lomittua ympäröivään kaupunkirakenteeseen. Sen sijaan Joensuun ja Vaasan kampukset ovat yhä täysin omia kokonaisuuksiaan. Tampereen yliopiston keskustakampus erottuu omana yksikkönään muusta kaupunkirakenteesta, mutta yliopiston uusin Linna-niminen rakennus sijaitsee jo viereisen Tullin alueen korttelin sisällä.

Yksikään tutkimistamme kampuksista ei vielä ole integroitunut kaupunkikeskustaan samalla tavoin kuin vaikkapa Helsingin yliopiston keskustakampus, jonka rakennuksia kadulla kulkiessa ei välttämättä erota muusta kaupunkiarkkitehtuurista, vaikka ne sijaitsevat ydinkeskustassa varsin pienellä alueella.

Kuvat 1–5. Viiden yliopistokampuksen sijainti kaupungin ydinkeskustan reunalla. (Kuvat: Heidi Sumkin).

Useat todella vanhat yliopistot ovat täysin sulautuneet muuhun kaupunkirakenteeseen. Esimerkiksi Oxfordin yliopisto sijaitsee kymmenissä yksittäisissä rakennuksissa muiden kaupunkitoimintojen lomassa yli neliökilometrin alueella.

Jokainen tutkimamme yliopistokampus on toiminnallisesti varsin yksipuolinen verrattuna viereisen kaupunkikeskustan monimuotoisuuteen. Ne eivät siten ole toiminnallisesti urbaania tilaa, mutta niillä on potentiaalia muuttua sellaiseksi keskeisen sijaintinsa ja kaupunkien kasvuun liittyvien ihmisten ja taloudellisten resurssien lisääntymisen ansiosta (West 2017, esim. 275–301). Kampusten kaupungistumisprosessi, urbanisoituminen, on tässä mielessä vasta aluillaan. Käytämme tästä kehitysvaiheesta nimitystä 'urbanisoituvaa yliopistokampus' ja väitämme, että tällainen kampustyyppi on ainakin Suomessa yleinen, eikä sitä ole riittävän selkeästi tunnistettu aiemmassa kampustutkimuksessa.

YHTEISKUNNALLISET ODOTUKSET JA INFORMAALI OPPIMINEN

Yliopistojen opetusta, tutkimusta ja yhteiskunnallista vaikuttamista koskevat odotukset vaihtelevat kulloistenkin ihanteiden ja poliittisten tavoitteiden mukaisesti. Kymmenen viime vuoden aikana on koettu tarvetta muun muassa kansainvälistymisen ja kilpailukykyyn lisäämiseen (HE 7/2009), työelämään siirtymisen nopeuttamiseen ja osaamiskeskittymien luomiseen (VNA 322/2016) sekä joustavuuteen ja herkkään reagoitukykyyn (Tirronen & Kivistö 2009, 69). Kampusten hallinnoinnin muutos kohti asiakas- ja palvelukeskeisyyttä on osaltaan kasvattanut mielenkiintoa epämuodollista ja monialaista ryhmätyöskentelyä kohtaan (Rytkönen 2016, 38).

Erityisesti yhteiskunnallista vaikuttavuutta koskevien odotusten täyttämiseksi tarvitaan hyviä yhteistyötaitoja ja kykyä toimia erilaisissa ja yllättävissäkin vuorovaikutustilanteissa. Tällaisia sosiaalisia taitoja opetetaan sellaisenaan ani harvoin yliopistojen formaalin eli muodollisen ja strukturoidun oppimisen piirissä, mutta niitä voidaan edistää oppimistilanteissa, jotka edellyttävät ja edistävät vuorovaikutusta. Kun yhteiskunnallisia käytäntöjä pyritään tuomaan

lähemmäksi oppijaa, on luontevaa käyttää informaalia oppimista hyödyntävää pedagogiikkaa, jonka on todettu vaikuttavan myönteisesti oppijan sitoutumiseen ja motivaatioon (Kumpulainen ym., 2010, 83).

Arizona State Universityn professorin Daniel Schugurenskyn (2000) mielestä informaali oppiminen on liian laaja käsite käytettäväksi analyttisenä kategoriana. Hän esittää sille kolme alakäsitettä: 1) itsenäinen oppiminen (tietoinen ja tarkoituksellinen), 2) oheisoppiminen (tietoinen, mutta ei tarkoituksellinen) ja 3) sosialisatio (ei tietoinen eikä tarkoituksellinen).

University of Toronton kasvatustieteiden professori David Walker Livingstone (2001, 2–4) sen sijaan jakaa informaalin oppimisen neljään kategoriaan: 1) itseohjautuvaan oppimiseen, 2) kollektiiviseen oppimiseen, 3) informaaliin koulutukseen ja 4) informaaliin harjoitteluun. Ensimmäiset kaksi ovat oppijakeskeisiä ja jälkimmäiset opettajakeskeisiä. 'Informaali koulutus' kuulostaa ristiriitaiselta, mutta Livingstone tarkoittaa termillä mentoroinnin kaltaista ohjausta spontaaneissa oppimistilanteissa (mt.).

Käytämme informaalin oppimisen käsitettä yleisluonteisesti, sillä sekä Schugurenskyn että Livingstonen kategoriat ilmenevät oppimistilanteissa yleensä toisiinsa limittyneinä, jolloin niitä on vaikea tai jopa mahdotonta erottaa. Alan kirjallisuuden perusteella informaalille oppimiselle on tiivistetty seuraavat piirteet (Callanan, Cervantes & Loomis 2011): 1) se ei ole didaktiivista, 2) se on sosiaalisesti erittäin yhteistoiminnallista, 3) siihen on sulautettu merkityksellistä toimintaa, 4) se on lähtöisin oppijan mielenkiinnosta ja valinnasta ja 5) sitä ei arvioida ulkopuolelta. Kuudenneksi piirteeksi on syytä lisätä, että informaali oppiminen on luonteeltaan tilannesidonnaista (esim. Livingstone 2001), jolloin oppimisympäristö vaikuttaa ratkaisevasti sekä oppimistapoihin että opittuihin taitoihin ja tietoihin.

Informaaliin oppimiseen sisältyy paljon potentiaalia; kanadalaisen tutkimuksen mukaan aikuiset käyttävät siihen keskimäärin 15 tuntia viikossa, tosin eri ihmisten tuntimäärät vaihtelevat huomattavasti (mt., 15–16). Informaalin oppimisen ympäristö voi periaatteessa olla mikä tahansa muodollisen

KAUPUNKI ON IHMISYHDYS- KUNTA, JOSSA MUUKALAISET TODENNÄKÖISESTI KOHTAAVAT.

koulutustilan ulkopuolella oleva paikka (Kumpulainen ym. 2010, 92). Yliopisto-opiskelijalle kampuksella sijaitsevat epämuodolliset tilat ja paikat ovat olennaisia, sillä hän kulkee niissä päivittäin. Tarve lisätä informaalia oppimista kampuksilla on tullut esille useissa aiemmissa tutkimuksissa (Ibrahim & Fadzil 2013; Poutanen 2015, 376; Temple 2008, 238).

YLIOPISTOKAMPUKSEN TIIVIYS INFORMAALIN OPPIMISEN MAHDOLLISUUKSIEN EDISTÄJÄNÄ

Yhteistoiminnallisen informaalin oppimisen mahdollistamisessa kampuksilla on olennaista ihmisten ”törmäyttäminen”, sattumanvaraisten kohtaamisten järjestäminen toistensa ajatuksista potentiaalisesti hyötyville (Poutanen, Peltoniemi & Pihlajarinne 2015, 76). Urbanisoituminen tukee törmäyttämisen tavoitetta, sillä urbaanin elämän keskeinen ulottuvuus on monimuotoinen sosiaalisuus (Ilmonen 2010, 21–23), ja kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvat olennaisena siinä liikkuvien ihmisten tapaamiset.

London School of Economicsin sosiologian professori Richard Sennettin jo klassikoksi muodostuneen määritelmän mukaan ”kaupunki on ihmisryhdyskunta, jossa muukalaiset todennäköisesti kohtaavat” (Sennett 1977, 39; käänös tekijöiden). Yksi tärkeimpiä edellytyksiä kohtaamisille on riittävä tiiviyys: samoissa paikoissa ja tiloissa on yhtä aikaa tarpeeksi ihmisiä ja toimintoja. Tämä on suomalaisten kampusten suunnittelussa nykyisin varsin hyvin sisäistetty. Esimerkiksi Lahden ammattikorkeakoulun kampuksen suunnittelussa on kehitetty konseptia, jossa kampuksen saavutettavuutta ja toimintaympäristöjen avautumista mahdollisimman monipuoliselle käyttäjäjoukolle on pohdittu koko kaupunginosan näkökulmasta (Hyökki, Kaikonen & Nenonen 2015).

Kampusalueen tiivyyden kokemus nousi muita asioita voimakkaammin esiin, kun tutkimme, onko kampuksen käyttäjille muodostunut jaettujen merkitysten välityksellä niin sanottu aluetietoisuus (Paasi 1986). Se voi antaa tunteen siitä, millainen oma kampus on verrattuna muihin kampuksiin. Haastateltavat tunnistivat kampuksensa omaksi alueelliseksi kokonaisuudekseen, mutta haastatelluissa ei havaittu vahvaa kampukseen sitoutunutta omaleimaisuuden kokemusta. Kaikki haastateltavat miettivät jonkin aikaa vastaustaan kysymykseen, mikä heidän kampuksessaan oli erityistä ja mikä erotti sen muista Suomen kampuksista. Lopulta suurella osalla (36 %) vastaus oli samankaltainen: haastateltavat kokivat oman yliopistokampuksensa muita kampuksia kompaktimmaksi.

”No ehkä tää sijainti, et tää on tälleen korkeen mäen päällä, voi olla silleen omalaatuisempi. Sit ku lähtee tonne päin niin on se puutaloalue siinä välissä, joka on aika mielenkiintoinen ja tosi hieno. Mä olen Tampereelta kotoisin, siellä se on taas hajautettu niin ympäri kaupunkia eri toimipisteet, täällä tää alue on hyvin tiivis.”
(H3, Turku, mies, noin 20 vuotta)

”No nämä, en tiedä miten muissa kampuksissa, tuntuu et kaikissa on erotettu kampukset toisistaan, niin tässä nämä kaikki on kuitenkin vierekkäin, nämä on ihan muutaman sadan metrin välein ja nämä on periaatteessa samassa kaupunginosassa, on helppo kulkea niiden väliä.”
(H15, Jyväskylä, nainen, noin 30 vuotta)

”No tässä on ainakin lähekkäin nämä, lääkis on vähän kauempana, mut muuten nämä on lähekkäin, et jos on luentoja eri rakennuksissa, niin ei ole pitkä matka siirtyä.”
(H17, Tampere, nainen, noin 25 vuotta)

”No en oo ihan hirveesti noilla muilla kampuksilla käynyt, mut ainakin mitä oon kuullut, niin niillä ne eri rakennukset on erillään, saattaa olla ihan eri puolilla kaupunkia. Voisin kuvitella, et se on sellanen asia, joka on täällä tosi hyvin hoidettu.”
(H22, Joensuu, nainen, noin 20 vuotta)

Oman kampuksen kompaktiutta korostava tiiviysharha tuli ilmi kaikilla kampuksilla, tosin Tampereen ja Vaasan osalta ei voi puhua harhasta, sillä niiden keskustojen kampusalueet ovat oikeasti kompakteja (**kuvat 3 ja 5**). Tiiviysharha voi johtua siitä, että toisten kaupunkien kampuksia ei tunneta hyvin, jolloin ne kuvitellaan isoiksi ja harvaan rakennetuiksi. Toisaalta oma kampus voi tuntua pieneltä juuri sen vuoksi, että se on tuttu ympäristö. Joka tapauksessa haastatellut kokivat kampusalueen kompaktiuden myönteisesti, ja heidän kommenttinsa tiiviydestä osoittivat, että kampusten eri toimintojen saavutettavuutta kävellen pidetään tärkeänä.

TOIMINTOJEN MONIMUOTOISUUS JA INFORMAALI OPPIMINEN

Kampuksen kokoa arvioidessaan opiskelijat tarkoittavat 'tiiviydellä' kampuksen rakennusten fyysisistä läheisyyttä. Termillä on urbaaniuden näkökulmasta toinenkin ulottuvuus: toimintojen suhteellinen monimuotoisuus tietyllä alueella. Tutkimiltamme kampuksilta löytyi oppimis- ja tutkimustoimintojen lisäksi niihin liittyviä aputoimintoja, kuten ruokailu-, pysäköinti- ja odottelupaikkoja. Asumista niillä ei ollut ollenkaan tai se oli kohtuullisen vähäistä, ja niiltä puuttui monia palveluja ja vapaa-ajan toimintoja, joista etenkin harrastukset täyttävät suurimman osan informaalisesta oppimistilanteen piirteistä. Kaikkien tarkasteltujen yliopistokampusten strategioissa, Jyväskylää lukuun ottamatta, kuitenkin tavoitellaan kampuksen tilojen ja alueiden käyttötarkoitusten sekoittamista ja monipuolistamista (sykoy.fi 2014), mikä lisää kampuksen käyttöä myös varsinaisen työajan ulkopuolella. Samoihin tavoitteisiin on pyritty Britanniassa jo 1960-luvulla ja Yhdysvalloissa 1970-luvulla (Temple 2008, 230–231).

Tiedusteltaessa, mitä kampusalueen pitäisi tarjota, jotta haastatellut tulisivat sinne muutenkin kuin opiskelua tai työtä varten, saatiin muun muassa seuraavat vastaukset:

”Baari, eikse ny sulkenu ovensa se Proffankellari täällä, et baari olis aika kiva. Sit, jos olis tyyliin joku koripallokenttä, joku mis vois kavereiden kanssa pelata jotain.” (H5, Turku, nainen, noin 20 vuotta)

”Mielenkiintoinen kysymys, kyllä tääl voi viettää hyvin vapaa-aikaa, tääl on näitä paikkoja missä olla, mutta mä kyllä enemmän oon, et tänne tullaan, mä opiskelin ennen himassa ja se vähän kärsi siinä ku on erilaisii houkutusia ja sitte mä oon aatellut et tää on puhtaasti, et tänne tullaan opiskeleen ja sit leimataan ittensä ulos ja lähdetään viettään vapaa-aikaa. Tää on opiskelu- ja työpaikka. (H8, Vaasa, mies, noin 30 vuotta)

Useat haastatellut todellakin suhtautuivat opintoihin työnä ja kampuksen työpaikkana, joka halutaan erottaa vapaa-ajasta. Tampereen ja Jyväskylän kampuksilla haastatelluista opiskelijoista yksikään ei kertonut viettävänsä vapaa-aikaansa kampuksella. Mikäli asenne osoittautuu yleiseksi, se voi rajoittaa kampuksen toimintojen monipuolistamista ja sen myötä urbanisointumista. Haastatteluaineiston perusteella kampusten ja yliopistojen vetovoimaisuus näyttää opiskelijoiden näkökulmasta olevan sidoksissa ensisijaisesti tarjolla oleviin opintoihin ja niiden houkuttelevuuteen. Kampuksen palvelut tai mielenkiintoiset tilat ovat monelle opiskelijalle mukava lisä.

Asuntojen sijoittaminen kampusalueille on yksinkertainen tapa tiivistää kampuksen kaupunkirakennetta ja tuoda kampuksille ihmisiä varsinaisten työ- ja opiskeluaikojen ulkopuolellakin. Kysyttäessä haastatelluilta, voisivatko he kuvitella asuvansa kampusalueella, suuri osa suhtautui asiaan kielteisesti tai varauksellisesti, joskin toisenlaisiakin mielipiteitä esiintyi.

”En kyllä, en kyllä hakis niitä asuntoja.”
(H14, Jyväskylä, nainen, noin 30 vuotta)

”Paha kysymys. Mä olen aikoinani asunut TTY:n ihan vieressä Tekniikkatorneilla, mun kellarinovesta pääsi suoraan sisään, siin oli ihan mukava asua. Mut, jos asuintalo olis täs ihan keskellä, niin en välttämättä asuis.” (H20, Tampere, mies, noin 30 vuotta)

”Henkilökohtaisesti en ite, mutta kyllähän se monelle muulle helpottais. Kyllähän ne on vissiin rakentamassa tähän viereen, tohon alikulkutunnelin toiselle puolelle mistä lähtee noi ammattikoulurakennukset pois. Ite en asuis, oon tottunut asumaan silleen ettei ihan tässä suoraan alueella, mutta kyllä se varmaan jollekin olis helpoo.” (H24, Joensuu, mies, noin 30 vuotta)

PUISTOMAISET VIHERALUEET LISÄÄVÄT KAMPUSTEN VIIHTYISYYTTÄ.

”Kyllä itse asiassa voisin, toki viel tääl ei oo samanlaista kulttuuria ku Yhdysvalloissa missä asutaan ihan kampusalueella.” (H9, Vaasa, mies, noin 25 vuotta)

Kampusalueelle on kuitenkin mahdollista rakentaa asuntoja ja palveluja muillekin kuin opiskelijoille. Alueen käyttäjämäärän lisääntyessä ja käyttäjäprofiilin monipuolistuessa kasvaa erilaisten palvelujen kysyntä ja vähitellen myös tarjonta, mikäli kampukselta löytyy sille sopivia tiloja. Tällainen kehityskulku lieventää opiskelijoiden kokemusta kampuksesta työpaikkana ja lisää sattumanvaraisia kohtaamisia ja siten mahdollisuuksia informaaliin oppimiseen.

Erityisen tärkeää on luoda kampukselle tiloja, joissa ihmiset voivat tavata toisiaan vapaamuotoisesti ja joiden olot ovat suotuisat keskusteluille ja yhteistoiminnalle. Muun muassa kioskit, kahvilat ja ravintolat terasseineen, pienet myymälät, kerhohuoneistot ja puistoalueiden istuskelupaikat tarjoavat tällaisia oloja. Julkiset tilat, kuten sisäpihat, atriumit ja aukiot, ja liikennerakenteet, kuten polut ja portaat, voivat nekin edistää keskustelua kampuksella (Burlage & Brase 1997). Eivät pelkästään opetustilat vaan koko kampusalue on ymmärrettävä oppimisen paikaksi (Brown & Long 2006, 9.1). Hurjimmista ideoista väläytellään jopa koko kampuksen muuttamista interaktiiviseksi oppimislaitteeksi (Oblinger 2005, 16).

VIHERALUEET JA KAMPUKSELLA VIIHTYMINEN

Aiemmista ympäristöpsykologian ja ihmismääntieteen tutkimuksista tiedetään, että puistomaiset viheralueet ovat kampuksella viihtymiselle ja

oleskelulle olennaisia. Liverpool Hope -yliopistoa koskevassa tutkimuksessa todettiin, että etenkin naiset ja perustutkinto-opiskelijat käyttivät viheralueita sosiaalisiin tarkoituksiin, kuten tapaamisiin, odotteluun ja ystävien kanssa jutusteluun. Erityisesti rakennusten lähellä olevat viheralueet olivat vilkkaassa käytössä, ja opiskelijat kertoivat niiden olevan heidän mielipaikkojansa kampuksella. Perusteluiksi he esittivät sekä esteettisiä arviointeja, kuten ’nätti’, ’houkutteleva’ ja ’näyttää hyvältä’, että toiminnallisia syitä, kuten ’rentouttava’, ’paikka syömiselle ja juomiselle’ ja ’sosiaalinen’. Lähes jokainen opiskelija (97 %) piti tutkimuksen mukaan kampuksen viheralueita erittäin tärkeinä tai tärkeinä yliopiston imagoille. Merkille pantavaa on, että kampuksen vieressä sijaitsevia luontoalueita ei yksikään 205 haastatellusta opiskelijasta nimennyt mielipaikakseen. (Speake, Edmondson & Nawaz 2013, 24–26.)

Suomessa tehdyssä mielipaikkatutkimuksessa (Korpela & Hartig 1996) tuli esiin, että Tampereen yliopiston opiskelijat (N = 78) valitsivat mielipaikakseen kodin lisäksi yleensä paikan viher- tai vesistöalueella. Epämieluisat paikat olivat tavallisesti liikennealueita tai paikkoja, joissa oli ihmisiä ruuhkaksi asti. Opiskelijoiden ikä vaihteli 19 vuodesta 46 vuoteen, ja naisia oli tutkittavissa jonkin verran enemmän kuin miehiä. Tutkimus oli osa Yhdysvalloissa, Ruotsissa ja Suomessa tehtyä ympäristöpsykologian alan tutkimussarjaa (Hartig ym. 1997). Mukana oli osallistujamaista 363 yliopisto-opiskelijaa, joista 210 oli naisia.

Tutkimussarja osoitti, että yliopistokampuksella ja sen lähiympäristössä puistomaiset alueet ja vihreys olivat yhteydessä ympäristön havaitun elvyttävyyden kaikkiin osakokemuksiin, joita ovat lumoutuminen, arjesta irtautuminen, koherenssi ja itselle sopivuus. Tuloksissa vakioitiin muun muassa opiskelijoiden kansalaisuus, se kuinka hyvin paikka tunnettiin sekä vuodenaika ja tapa, jolla paikkaan tutustuttiin.

Tekemämme haastattelut tukevat käsitystä siitä, että opiskelijat kokevat viheralueet erityisen houkutteleviksi. Kysyttäessä, miten viihtyisinä haastatellut pitivät kampusalueen ulkotiloja ja mikä niistä teki viihtyisiä, saatiin muun muassa seuraavia vastauksia:

”Tää on hyvin viihtyisä ja tos on kiva ku tos on meri ja kumminki vihreätä, tosi hyvä ja kompakti paikka, ei oo hajoitettu mitenkään pitkälle matkalle tätä, vaan luentosalit ja opiskelut löytyy tästä.” (H8, Vaasa, mies, noin 30 vuotta)

”[Kampus on] mun mielestä tosi mukava, täällä on rento ilmiö ja sitte ehkä ainakin mulle itselle tulee rennompaa olo et täällä on niin paljon luontoa tässä kampuksen keskellä, niin paljon puita ja kaikkea vihreätä ja tossa takana tuo mäki jolla on sitte ihan kunnan metsäkin ja joku lenkipolkukin.” (H13, Jyväskylä, mies noin 30 vuotta)

”[–] Muuten ihan toimiva, varsinkin tossa päätalon katolla kun on toi viheralue, niin musta se on ihan hauska yksityiskohta. Toimiva.” (H18, Tampere, mies, noin 30 vuotta)

”En miä ole ainakaan vielä löytänyt sellaista ajanviettoon tarkoitettua [ulkotilaa], ehkä noissa ravintoloissa on pöytiä ulkona missä istuskeltiin viime syksynä. Mut vois olla kiva, et olis semmoisia puistomaisia alueita missä voisi viettää aikaa. Muuten ne on ihan kivat.” (H22, Joensuu, nainen, noin 20 vuotta)

Opiskelijoiden myönteinen suhtautuminen kampusten viheralueisiin ja näiden käyttö sosiaalisiin toimintoihin viittaa vahvasti siihen, että ne ovat olennaisia yliopistokampusten elävöittämisessä ja viihtyisien ympäristöjen kehittämisessä, mikä taas edistää kampusten ulkotilojen viikonloppu- ja ilta-käyttöä. Viheralueet luovat parhaimmillaan sopivan rauhalliset olot keskustelulle ja samalla puitteet harrastustoiminnoille, jotka ovat tärkeitä informaalia oppimista edistävässä ympäristössä. Suomen kampuksia suunnitellessa pitää kiinnittää erityistä huomiota viheralueiden käytettävyyteen talvisin.

POHDINTA

Urbanisoituvaa yliopistokampus on monin tavoin sidoksissa sitä ympäröivään kaupunkiin. Urbaniteetin kuuluvat yhdyskuntarakenteen tiiviys ja toiminnallinen monimuotoisuus, joiden voi olettaa

kasvavan uusien käyttäjäryhmien ja toimintojen myötä. Näiden houkuttelu alueelle ja kampusalueen rakenteen samanaikainen tiivistäminen parantavat informaalin oppimisen edellytyksiä lisäämällä kohtaamisia ja vuorovaikutustilanteita. Niitä näyttää lisäävän myös puistomaisten viheralueiden viihtyisyyden ja käyttökelpoisuuden parantaminen.

Empiirisessä taustatutkimuksessamme huomasimme, että kampuksia käytettiin varsin vähän työaikojen ulkopuolella. Lisäksi monet mahdollisuudet kampusten toimintojen ja ulkotilojen monipuolistamisessa olivat hyödyntämättä, mutta mukana kampusstrategioissa.

Haastatteluaineistomme osoittaa, että haastatteluvien kokemustiedon käyttäminen kampusalueiden suunnittelun pohjana voi olla ongelmallista toisistaan poikkeavien ja päinvastaistenkin näkemysten vuoksi. Saimme kuitenkin selviä viitteitä monien opiskelijoiden haluttomuudesta asua kampusalueella, he kokivat ikään kuin käyvänsä töissä yliopistolla. Asiaa on syytä tulevaisuudessa tutkia vielä tarkemmin.

Sen sijaan, että rakennetaan kampusalueille asuntoja yliopisto-opiskelijoille tai yliopiston työntekijöille, voi olla hedelmällistä tiivistää alueita rakentamalla asuntoja ja palveluja muillekin. Näin monipuolistetaan kampuksen käyttötapoja ja tuodaan alueelle lisää käyttäjiä, jotka puolestaan mahdollistavat uusien palvelujen tuottamisen. Uusien asukkaiden myötä syntyy uusia tapoja viettää vapaa-aikaa, mikä parantaa kampuksen elinvoimaisuutta iltaisin, viikonloppuisin ja loma-aikoina. Keskustan reuna-alueiden urbanisointuvilla yliopistokampuksilla artikkelissa esittämämme elävöittämisetimet ovat varsin realistisia, kiitos kampuksen sijainnin, ympäröivän kaupunkialueen väkiluvun kasvun ja urbanisointu prosessin, jotka tarjoavat resursseja ja mahdollisuuksia suuriinkin muutoksiin.

Kaupunkimainen tiiviys ja monimuotoisuus sekä urbaanit puistot sivuavat kaikki käveltävyyden teemaa, joka sisältää monimuotoisia aluesuunnittelutason asioita maankäytön monipuolistamisesta mielenkiintoisten tilojen rakentamiseen ja puiden istuttamiseen. Käveltävyyteen liitettyjä laatu-ulottuvuuksia voidaan toteuttaa suhteellisen tiiviissä kaupunkirakenteessa, jossa asukasmäärä on riittävä (Kuoppa 2016, 34), toisin sanoen urbaanissa ympäristössä. Kävelemisen

selkeys, vaivattomuus ja helppous kampusalueilla, toimintojen läheisyys ja moninaisuus sekä viheralueiden istuskelupaikat ja rauhoittavuus edistävät satunnaisia kohtaamisia. Ne ovat tärkeitä paitsi informaalin oppimisen mahdollisuuksien edistämiseksi myös kampusidentiteetille ja siellä toimivien ihmisten yhteistoiminnalle. Käveltävyyden parantaminen lisää kampusalueen viihtyisyyttä ja helpottaa sen integraatiota ympäröivään kaupunkirakenteeseen.

Kiinnostavia informaalin oppimisen mahdollisuuksia saattaa sisältyä kampusalueiden palvelujen tuottamisen ja käyttämisen digitalisoitumiseen, jonka myötä on muodostumassa monenlaisia virtuaalisia ja fyysistä ympäristöä sekoittavia älykkään kaupunkielämän muotoja. Kun niitä käytetään luovasti, voi olla mahdollista viedä eteenpäin yliopistokampusten urbanisoitumista ja luoda uusia tapoja informaalille oppimiselle. Digitalisaation tarjoamia mahdollisuuksia yliopistokampuksille emme kuitenkaan suoraan tarkastelleet.

Urbanisoituvan yliopistokampuksen elävöittäminen ja sen myötä informaalin oppimisen edellytysten parantaminen vaatii kampuksen toimintojen ja ulkotilojen suunnittelulta näkökulmaa, jossa erillisen ja itsenäisen yliopistokampuksen sijaan tavoitellaan ja rakennetaan monimuotoista, tiivistä, vuorovaikutteista ja innovatiivista yliopistokaupunkia.

JUHO RAJANIEMI
arkkitehti, TkT,
yhdyskuntasuunnittelun
professori
arkkitehtuurin laboratorio
Tampereen teknillinen yliopisto

JOUNI HÄKLI
HTM, FT,
aluetieteen professori
Johtamiskorkeakoulu
Tampereen yliopisto

KATARIINA RAUHALA
HTM, kiinteistökehitys-
koordinaattori
Tampereen kaupunki

HEIDI SUMKIN
arkkitehti, suunnittelija
Ramboll Finland Oy

Tutkimustamme on rahoittanut Suomen Yliopistokiinteistöt Oy. Ensimmäisen artikkeliluonnoksen kommentoinnista kiitämme dosentti Suvu Nenosta ja dosentti Olli Niemeä.

LÄHTEET

- Aaltocre.fi (2016). <http://aaltocre.fi/en/otaniemi-a-small-city-of-its-own/otaniemi-operational-environment> (14.6.2017).
- Brown, M. & Long, P. (2006). Trends in Learning Space Design. Teoksessa Oblinger, D. G. (toim.) *Learning Spaces*. EDUCAUSE, 9.1–9.11.
- Burlage, J. & Brase W. (1997). *Campus Architecture That Shapes Behavior*. Teoksessa Keller, G. (toim.):

The Best of Planning for Higher Education: An Anthology of Articles from the Premier Journal in Higher Education Planning. Ann Arbor, Michigan: Society for College and University Planning, 114–119.

- Callanan, M., Cervantes, C. & Loomis, M. (2011). Informal learning. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science* 2 (6), 646–655.

- Elliott, P. G. (1994). *The Urban Campus: Educating the New Majority for the New Century*. Phoenix: The Oryx Press.
- HE 7/2009. *Hallituksen esitys Eduskunnalle yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi*.
- Hartig, G., Korpela, K., Evans, G. W. & Gärling, T. (1997). A Measure of Restorative Quality in Environments. *Scandinavian Housing & Planning Research* 14, 175–194.
- Heijer, A. den (2011). *Managing the University Campus. Information to Support Real Estate Decisions*. Delft: Eburon Academic Publishers.
- Hyökki, S., Kaikonen, H. & Nenonen, S. (2015). Mun, sun, meitin kampus – Lahden kampuskehitys. Teoksessa Nenonen, S. ym. *Oppiva kampus. How to co-create campus?* Tampere: Suomen Yliopistokiinteistö Oy, 108–121.
- Ibrahim, N. & Fadzil, N. H. (2013). Informal Setting for Learning on Campus: Usage and preference. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 105, 344–351.
- Ilmonen, M. (2010). Mitä on urbaani? Urbaanin määrittelyjä tarkastelussa. Teoksessa Norvasuo, M. (toim.): *Asutaan urbaanisti!: Laadukkaaseen kaupunkiasumiseen yhteisellä kehittelyllä*. Espoo: Aalto ARTS Books, 19–28.
- Korpela, K. & Hartig, T. (1996). Restorative qualities of favorite places. *Journal of Environmental Psychology* 16, 221–233.
- Kumpulainen, K. ym. (2010). Oppimisen sillat. *Kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Helsinki: CICERO Learning, Helsingin yliopisto.
- Kuoppa, J. (2016). *Kävelyn lupaukset kaupungissa: Kolme tapausta kävelijöiden arjesta ja kokemuksista sekä kaupunkisuunnittelusta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Livingstone, D.W. (2001). Adults' Informal Learning: Definitions, Findings, Gaps and Future Research. *WALL Working Paper* 21. Toronto: Centre for the Study of Education and Work. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.585.3940&rep=ep1&type=pdf> (27.10.2017).
- Marsick, V. J. & Watkins, K. E. (2001). Informal and Incidental Learning. Teoksessa *New Directions for Adult and Continuing Education* 89, 25–34.
- McNamara Horvat, E. & Shaw, K. M. (1999). Redefining Campus: Urban Universities and the Idea of Place. *New Direction for Higher Education* 105, 101–107.
- Oblinger, D. (2005, alkuperäisteos 2004). Leading the Transition from Classrooms to Learning Spaces. *Educause Quarterly* 2005 (1), 14–18.
- Paasi, A. (1986). *Neljä maakuntaa: maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehityksestä*. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, 8.
- Poutanen, J. (2015). What makes a Place? Claiming spaces for informal and social learning. Teoksessa Nenonen, S. ym. *Oppiva kampus. How to co-create campus?* Tampere: Suomen Yliopistokiinteistö Oy, 360–377.
- Poutanen, J., Peltoniemi, S. & Pihlajarinne, N. (2015). Uudet ratkaisumallit muuttavat kampuksien ilmettä. Teoksessa Nenonen, S. ym. *Oppiva kampus. How to co-create campus?* Tampere: Suomen Yliopistokiinteistö Oy, 72–93.
- Rytkönen, E. (2016). *University Campus Management Dynamics in Spatial Transformation: Systemic facilitation of interdisciplinary learning communities*. Espoo: Aalto-yliopisto, Doctoral Dissertations 52/2016.
- Schugurensky, D. (2000). The forms of informal learning: towards a conceptualization of the field. *WALL Working Paper* 19. Toronto: Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto. <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/2733/2/19formsofinformal.pdf> (14.6.2017).
- Sennett, R. (1977). *The Fall of Public Man*. New York & Lontoo: W. W. Norton & Company Ltd.
- Southworth, M. (2005). Designing the Walkable City. *Journal of Urban Planning and Development* 131 (4), 245–257.
- Speake, J., Edmondson, S. & Nawaz, H. (2013). Everyday encounters with nature: students' perceptions and use of university campus green spaces. *Journal of Studies and Research in Human Geography* 7 (1), 21–31.
- Speck, J. (2012). *Walkable City. How Downtown Can Save America, One Step at a Time*. New York: North Point Press.
- Sykoy.fi (2014). <http://sykoy.fi/palvelumme/kampuskehitys> (14.6.2017).
- Temple, P. (2008). Learning spaces in higher education: an under-researched topic. *London Review of Education* 6 (3), 229–241.
- Tirronen, J. & Kivistö, J. (2009). Uusi hyödyn aikakausi ja yliopiston kolmas tie. Teoksessa Aarrevaara, T. & Saarinen, T. (toim.). *Kilvoittelusta kilpailuun. Artikkelikokoelma Korkeakoulututkimuksen juhlasymposiumista 25.–26.8.2008*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 57–82.
- VNA 322/2016. Valtioneuvoston asetus yliopistoista annetun valtioneuvoston asetuksen 5. ja 7. §:n muuttamisesta.
- Vuorinen, J. (2011). *Muutoksen kampukset*. Helsinki: Museovirasto.
- West, G. (2017). *Skaala. Elämän ja kuoleman universaalit lait eliöissä, suurkaupungeissa ja yhtiöissä*. Helsinki: Terra Cognita.

Rakenteen ja kokemuksen komplementaarisuus laadullisen aineiston tulkinnassa ja analyysissä

Tietotyön tutkimukseen kaivataan työntekijän kokemukset ja yhteiskunnan rakenteellisen tekijät yhdistävää otetta. Näin saadaan esiin työntekijän ahdistus, joka syntyy odotuksista olla innostunut, luova ja vastuullinen.

 YKSILÖIDEN TOIMINNAN JA KOKEMUSTEN sekä sosiaalisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden suhde on ollut toistuva ongelma yhteiskunta- ja ihmistieteissä (ks. esim. Archer 2003; Elder-Vass 2010). Esimerkiksi sosiologiassa metodologiset painotukset ovat vaihdelleet parsonsilaisesta funktionalismista metodologiseen individualismiin. Usein yksilöä ja sosiaalisia rakenteita painottavat näkökulmat ovat metodologisten dualismien jännitekentässä, sidottuna muun muassa kiistoihin siitä, mikä on ihmisen toiminnan selittämisen ja ymmärtämisen välinen ero.

Käsitlemme artikkelissa rakenteen ja kokemuksen välistä problematiikkaa osana hallinnan ja ideologioiden kriittisen tutkimuksen metodologiaa. Taustaletuksemme on, että jos kyseinen problematiikka ohitetaan tutkimusmetodiikassa ja sen reflektoinnissa, päädytään pahimmillaan erottamaan rakenne ja kokemus toisistaan, mikä johtaa alkuperäisen kysymyksenasettelun kannalta epätarkoituksenmukaisiin päätelmiin. Kysymyksenasettelua tarkentaaksemme analysoimme kahden tutkimusperinteen, ranskalaisfilosofi Michel Foucault'n ajattelua hyödyntävän hallinnan analytiikan sekä psykoanalyttisen, yksilöllisiä

YHTEISKUNNALLISESSA TUTKIMUKSESSA UNOHDETAAN LIIAN USEIN IHMISEN KOKEMUKSELLINEN YKSILÖLLISYYS.

kokemuksia painottavan tutkimusmetodiikan tarjoamia välineitä rakenteen ja kokemuksen väliseen problematiikkaan tutkimusmetodiikassa. Peilaamme tutkimusmetodologiaa koulukuntia toisiinsa ja pyrimme löytämään niistä toisiaan täydentäviä eli komplementaarisia piirteitä. Komplementaarisuus toteutuu 1) soveltamalla hallinnan analytiikan ja psykoanalyttisen lähestymistavan mahdollisuuksia tutkimusprosessin eri vaiheissa ja 2) peilaamalla niiden tulkintatapoja toisiinsa aineiston tulkinnassa.

Empiirisenä esimerkkinä artikkelimme kysymyksenasettelusta ja siinä esiintyvistä, rakenteen ja kokemuksen välisistä ongelmista käytämme vuonna 2015 julkaistun tutkimuksemme (Nikkola & Harni 2015) aineistoa. Tutkimuksessa analysoimme yksilöiden kokemuksiksi sisäistyneitä ristiriitoja työyhteisössä ja niiden yhteyksiä laajempiin yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin etnografisen, erityisesti haastatteluaineiston avulla. Aineistona käyttämämme artikkeli kiinnittyi pitkälti kriittiseen työelämän tutkimukseen. Myös tässä artikkelissa työelämään liittyvä problematiikka toimii kiinnekohtana ja tapausesimerkkinä, joihin peilaamme metodologista pohdintaa kokemuksen ja rakenteen komplementaarisuudesta sekä sen ehdoista.

Kuvaamme ensin tutkimuksemme syntyprosessia, kysymyksenasettelua ja sen haasteita tutkimusmetodologian näkökulmasta. Seuraavaksi esittelemme kaksi kysymyksenasettelun myötä tulleiden haasteiden ympärille rakentuvaa tutkimusperinnettä, hallinnan analytiikan sekä psykoanalyttisen ja siitä johdetun psykodynaamisen sovelluksen. Lopuksi tarkastelemme, kuinka kahden tutkimusperinteen kautta voidaan lähestyä laajempaa tutkimusmetodologista ongelma-

kenttää; yksilöllisten kokemusten sekä yhteiskunnallis-historiallisten rakenteiden välistä jännitettä. Analysoimme, 1) kuinka on mahdollista löytää komplementaarisia piirteitä kahden tutkimusperinteen välille edellä kuvatussa jännitteessä sekä 2) millaisin ehdoin ja rajoituksin tutkimusperinteiden komplementaarisuus on mahdollista.

Kokemuksen ja rakenteen suhteen tutkiminen – tutkimusprosessin kuvaus

Artikkelimme laajempana ongelmakenttänä on tutkimusmetodologiassa esiintyvä, yksilön kokemusten ja niitä ympäröivien yhteiskunnallis-historiallisten rakenteiden välinen jännite. Ongelmakenttä on laaja, ja siihen kytkeytyvät jännitteet esiintyvät etenkin yhteiskunta- ja ihmistieteissä. Esimerkiksi kasvatussosiologian voidaan nähdä lähtökohtaisesti tutkivan sitä, miten yhteiskunnan ja yhteisöjen rakenteet ja prosessit määrittävät kasvatusta ja sen käytäntöjä, kun taas kasvatuspsykologian voidaan ajatella tarkastelevan yksilöllisiä merkityksiä ja esimerkiksi sisäisiä oppimisprosesseja. Sosiaalitieteissä kuvattu jännite on kulminoitunut keskusteluun ihmisen toiminnan intentionaalisuudesta (ks. esim. von Wright 1971; Taylor 1965). Esimerkiksi filosofi Juha Varto on esittänyt huolen siitä, että etenkin yhteiskunnallisessa tutkimuksessa unohdetaan liian usein ihmisen ainutkertainen, kokemuksellinen yksilöllisyys, jota ei voida palauttaa yhteiskunnallisiin rakenteisiin, kuten luokkateorioihin tai parsonilaiseen funktionalismiin (Varto 2005, 5). Esimerkiksi marxilaisessa sosiologiassa tutkimuksessa on taas perinteisesti painotettu ajan hengen (*Zeitgeist*) ja materiaalien olosuhteiden ratkaisevaa merkitystä yksilön kokemuksentän muotoutumiselle (ks. esim. Shaw 1985).

Laajemmasta tieteenfilosofisesta näkökulmasta jännite kytkeytyy pitkälti kantilaiseen ajatukseen ihmisen kaksoisroolista maailmassa. Yhtäältä ihminen voidaan nähdä olentona, joka tutkii historiallis-yhteiskunnallista todellisuutta sen ulkopuolelta. Toisaalta historiallis-yhteiskunnallinen aika määrittää aina ihmisen kokemuksia tapoja tutkia maailmaa.

Erityisesti Michel Foucault on käsitellyt tätä jännitettä ihmistieteitä käsittelevissä tutkimuksissaan.

POHJAVIRTAUKSET OVAT ORGANISAATION PIILEVIÄ MERKITYSRAKENTEITA.

Hänen mukaansa ihmistieteillä on erityinen historiallinen tietomuodostuma. Ne ovat paitsi epistemologisesti hauraita myös vakiintumattomia ja historiallisen muutoksen alaisia. Ihminen asettuu ihmistieteiden, kuten taloustieteen, psykologian ja sosiologian, piirissä sekä tiedon subjektiksi että objektiksi. Yhtäältä ihmisen ymmärrys ja kokemus muodostavat ikään kuin tyyssijan ymmärrettävyydelle ja tietoisuudelle. Toisaalta ihmistä ympäröivät asiat, joita hän ei kykene tavoittamaan, mitä voidaan kutsua Foucault’ta mukaillen ’ajattelemattomissa olevaksi’. (Foucault 2010.)

Tutkimuksemme aineisto (Nikkola & Harni 2015) asettuu edellä kuvattuun tutkimusmetodologiseen jännitekenttään, ja avaa näkökulman siihen, millainen metodologinen prosessi tutkiminen jännitekentässä voi olla. Kokemuksen, etenkin organisaation työntekijöiden ”kuuntelun”, näkökulma korostui aineistonkeruuvaiheessa, jota ei sidottu tiukasti mihinkään tiettyyn teoreettiseen lähtökohtaan. Sen sijaan aineistonkeruu oli etnografisen observoinnin avulla havaitun, vielä tarkemmin jäsentymättömän, ilmiön piirittämistä. Tutkimuksemme oli osa laajempaa hanketta, jossa hahmotettiin aineistolähtöisesti ilmiötä, työyhteisön pohjavirtauksia. Pohjavirtauksilla tarkoitamme sellaisia organisaation piileviä merkitysrakenteita, joita on vaikea havaita ja yhteisesti sanallistaa, vaikka ne arjen kokemuksina ovat tunnistettuja. Ihminen usein tuntee ristiriidat ennen kuin tunnistaa ne ja ymmärtää niitä (Armstrong 2005).

Ajatus tutkimusaineiston keräämisestä syntyi havainnoista, joita toinen tutkija teki työelämän muutoksesta ja etenkin katvealueista, jotka muutoksessa tuntuivat jäävän sanallistamatta. Aineistonkeruu perustui erityisesti havaintoon, että

työyhteisössä oli runsaasti sellaista henkilökohtaista kokemusta, jolle ei ollut tilaa tai paikkaa yhteisön ”virallisessa elämässä”, vaikka työyhteisöissä näytetään kiinnostavan varsin paljon huomiota kokemuksiin ja yhdessä tekemiseen – ylipäätään avoimeen keskusteluun, kokemusten jakamiseen ja henkiseen hyvinvointiin. Silti monet kokemukset työelämässä tuntuivat olevan vaiettuina – aiheita, joita ei syystä tai toisesta voida käsitellä avoimesti, osana työyhteisön kehittämistä ja arkea.

Laajempi aineistonkeruu nojasi kysymyksiin siitä, millaiset kokemukset jäävät organisaatiossa varjoon tai jopa pimennoon ja miksi joitakin kokemuksia on vaikea kuunnella. Tutkijan ennako-oletus oli, että työyhteisössä on jotakin sellaista piilevää, olemisen tavoissa ja kielenkäytössä tavoittamatonta, jolla yhteisön elämää tavataan jäsentää.

Havainnoinnin pohjalta tehtiin useita erilaisia haastatteluja, jotka koskivat työyhteisössä syrjässä olemisen kokemuksia, tahtomattaan yhteisöstä pois joutuneiden kokemuksia ja kehittäjien kokemuksia sekä haastatteluja erillisten kiinnostavien episodien pohjalta. Syrjässä olemisen kokemukset valittiin lopulta esimerkkinä käytettävän tutkimuksen pääasialliseksi aineistoksi. Haastattelukysymyksissä oli psykodynaaminen pohjavire. Etnografisen havainnoinnin perusteella tutkimukseen etsittiin haastateltavia, joita pyydettiin kertomaan kokemuksistaan kuulumisesta työyhteisöön ja etenkin syrjässä olemisen kokemuksista. Kysymys lähetettiin kaikille työyhteisön jäsenille, ja haastateltaviksi ilmoitautuivat he, joilla oli aiheesta sanottavaa. Haastattelussa sovellettiin psykoanalyttiseen perinteeseen perustuvaa *Organisation-in-the-Mind*-menetelmää, jonka mukaan yksilö muodostaa kuvan organisaatiostaan mieleensä.

Aineistonkeruutapamme tuotti runsaasti työntekijöiden kokemuksia työhön liittyvästä ahdistuksesta ja riittämättömyyden tunteista. Alustavassa analyysissä kävi ilmi, että aineiston ymmärtämiseen tarvittiin sisäisen kokemuksen ymmärtämisen lisäksi teoreettista näkökulmaa, jonka avulla etsiä vastauksia esimerkiksi aineistosta esiin nouseviin kysymyksiin: 1) Miten uusliberalistinen tuloksellisuuspuhe ja tietotyön osittain mahdottomat ehdot sisäistyvät

YLIOPISTOTYÖSTÄ ON UUDEN LAIN MYÖTÄ TULLUT YHÄ KUORMITTAVAMPAA JA VÄHEMMÄN ENNUSTETTAVAA.

työntekijöiden kokemuksiksi? 2) Miten yksityiset kokemukset sekä yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen merkitys kietoutuvat toisiinsa?

Analyysin tarkentumisen vaihe nosti esiin kysymyksen, missä tietotyössä kulkee oman mielen säätelyn ja laajempien yhteiskunnallisten kysymysten välinen raja. Samalla heräsi työelämän kehittämistä ja työhyvinvointia koskevia kysymyksiä: Mistä asioista yksilön kannattaa, ja täytyykin, ottaa vastuu? Mitkä asiat taas ovat laajempia, eivätkä ratkea työntekijän ”mieltä säätämällä”?

Alustavan analyysin jälkeen ryhdyimme kahden tutkijan yhteistyönä kartoittamaan kahden erilaisen lähestymistavan rajamaastoa siten, että keskityimme jäsentämään tietotyöläisten syrjässä olemisen kokemuksia omassa työyhteisössään. Osatutkimukseen valitsemamme haastatteluaineisto toi selkeästi esiin ilmentymiä yhteiskunnallisista ongelmista, jotka kuitenkin nousevat esiin yksilöiden kokemuksina ja joita yksilöt joko tulkitsevat oman mielensä ongelmiksi tai projisoivat ne ympäristöönsä. Näin päädyimme rajaukseen, jossa aineistoa tulkittiin foucault’laisesta hallinnallisuuden ja subjektiviteetin rakentumisen viitekehyksestä. Keskityimme analyysissä tarkastelemaan niin sanottuja minätekniikoita – käytäntöjä, joissa suhdetta itseen pyritään muodostamaan ja kehittämään. Analyysiin palaamme tarkemmin luvussa ”Kokemuksen ja rakenteen komplementaarisuus” sekä ”Komplementaarisuuden ehdot”.

Tutkimuksemme empiria ja sen analyysi paikantivat laajempaan keskusteluun muutoksista tietotyön organisoinnissa. Erityisesti on keskusteltu siitä, kuinka vuonna 2010 voimaan tullut yliopistolaki on muuttanut yliopistotyön organisointia ja kuinka työhön on lain myötä tullut managerialismille ominaisia piirteitä. Kriittisimmissä puheenvuoroissa on paino-

tettu muutosten vaikutusta työntekijöiden arkeen: työstä on tullut aiempaa kuormittavampaa ja vähemmän ennustettavaa. Samalla muutoksen on nähty vapauttavan työntekijöiden potentiaalia ja tuottavan näin yhä innovatiivisempaa tutkimusta. (Ks. Jakonen & Tilli 2011.)

Tutkimuksemme aineistossa tietotyössä tapahtuneet muutokset ja niihin kiinnittyvä keskustelu oli selvästi läsnä. Analyysin pohjalta kuvasimmekin niitä emotionaalisia tilanteita, jotka muodostuvat yhteiskunnassa ja työelämän käytännöissä vallitsevien reunaehtojen pohjalta, mutta jotka tietotyöläiset tulkitsevat lähtökohtaisesti henkilökohtaisiksi ja erityisesti tunne-elämän ongelmiksi. Näitä subjektivoituneeseen ja affektiiviseen työhön liittyviä jännitteitä oli ensinnäkin työn tekemisen ”vapaus”, joka kuitenkin oli tarkasti rajattua. Toinen jännite oli työn ja muun elämän yhteensulautuminen, etenkin työkompetenssin lisääminen ja siitä huolehtiminen myös vapaa-ajalla. Kolmas jännite oli vaatimus työhön liittyvien tunnekokemusten hallitsemisesta ja hyödyntämisestä työssä.

Muuttunut työ ja sen organisoinnin tavat näyttäytyivät siten työntekijöiden kokemuksissa mahdolltomana yrityksenä vastata ulkoa asetettuihin vaatimuksiin. Analyysivaiheessa hallinnallisuuden tutkimusperinne muodosti analyysin rungon, ja psykoanalyttinen jäsentäminen jäi suhteessa hallinnallisuuteen täydentäväksi taustateoriaksi.

KOKEMUKSEN DISKURSIIVISUUS JA HALLINNAN ANALYTIikka

Michel Foucault’n ajattelusta innoituksensa saanut hallinnan analytiikka on viimeistään 1980-luvulta lähtien ollut yhä suosituimpi tutkimusmetodologinen suuntaus etenkin yhteiskunta-, sosiaali- ja kasvatustieteiden kentillä. ’Hallinnallisuus’ (*gouvernementalité*) on alun perin Foucault’n (ks. esim. 1991, 225) luoma uudissana, joka viittaa yksilön ulkoisen hallinnan ja itsehallinnan leikkauspisteeseen, yksilölle ulkoisen ja yksilön itseensä kohdistaman vallankäytön yhdistymiseen.

Foucault ei itse kehittänyt hallinnallisuuden ajatusta juuri pidemmälle, mutta myöhemmin siihen perustuvaa analytiikkaa ovat hyödyntäneet ja jatkaneet

HALLINNAN ANALYTIIKAN TUTKIMUS ON VALLANKÄYTÖN TUTKIMISTA.

etenkin sosiologit Peter Miller, Nikolas Rose ja Mitchell Dean. Heidän työssään ovat painottuneet kysymykset taloudellisen elämän hallinnasta, terapeuttisesta auktoriteetista ja kansalaisuuden ihanteista. Näkökulmia yhdistää ensinnäkin sen tarkastelu, miten hallinnallisuus toimii yhteiskunnassa hajautetusti, eli ilman vallankäytön keskuspistettä ja kaiken kokoavaa ohjelmaa tai intentiota. Toiseksi korostetaan sitä, että erityisesti kansanvaltaisissa, avoimissa ja liberaaleissa yhteiskunnissa hallinnallisuutta luonnehtii omanlaisensa refleksiivisyys – hallinnan strategiat pyrkivät rajoittamaan itseään suhteessa yksilöihin. Erityisesti uusliberaalin hallinnan piirissä hallinta pyrkii olemaan pikemminkin mahdollistavaa (*enabling*) ja yksilön vapautta kunnioittavaa kuin holhoavaa. Kolmanneksi se pyrkii hyödyntämään hallinnassa ihmistieteellistä asiantuntijatietoa. (Miller & Rose 2010; Rose 1999.)

Hallinnan analytiikan tutkimus on yksinkertais-
tettuna vallankäytön tutkimista – olkoon vallankäyttö sitten pakottavaa, suostuttelevaa, yksilön vapauden kautta tapahtuvaa tai yksilön itseensä kohdistamaa. Kuten Foucault'n omassa valta-analytiikassa, esimerkiksi tutkimuksissa vankiloiden ja koulujen toiminnasta, hallinnan analytiikassakaan ei niinkään kysytä, *miksi* tämä tai tuo taho käyttää valtaa vaan *miten* valtaa konkreettisesti käytetään ja millaisiin yksilöllisiin toiminnan muotoihin tämä johtaa tai millaisia toiminnan ja ajattelun horisontteja tämä yksilöille tuottaa. Näin hallinnan analytiikassa pyritään välttämään yksioikoista kausaliteettia palauttamalla vallan harjoittaminen esimerkiksi luokan tai valtion kaltaisiin, usein epämääräisesti määriteltyihin ilmiöihin. Vallankäyttöä ei mielletä niinkään annettuna ja universaalina tosiasiana vaan jonain sellaisena, jota ”kehitetään, muunnetaan ja joka muuntelee ja organisoi” (Pyykkönen & Kaisto 2010, 10).

Hallinnan tutkimuksessa tarkastellaan myös subjektia ihmistieteellisen tiedon sekä hallinnan kohteena. Kokemuksen käsite on tässä keskeinen. Myöhäistuotannossaan Foucault paikantaa ’kokemuksen’ kolmeen toisensa risteävän akselin – tiedon, subjektin ja vallan –leikkauspisteeseen (Foucault 1994; Foucault 1999, 117–120; Clifford 2001, 97–100). Esimerkiksi tietotyön ’kokemus’ voidaan nähdä henkilöstöjohtamisen asiantuntijatiedon, työnteon normien ja päämäärien sekä subjektin itsereflektion muotojen suhteena.

Hallinnan analytiikassa subjektin kokemuksen ja institutionaalisten rakenteiden välinen suhde muodostuu lähtökohtaisesti vastavuoroiseksi. Yksilöä tai subjektia kuten ei myöskään valtaa käyttävää tahoja ei siinä ymmärretä universaaliksi, jo olemassa olevaksi tahoksi vaan subjektiviteetiksi, joka rakentuu ja rakentaa itseään, kuten Rose ja Miller kuvaavat:

”Sen sijaan, että kirjoittaisimme itsen tai subjektiviteetin historiaa, tutkisimme yksilöiden suhteita itseemme ja muihin sekä näitä suhteita vastaavia käytäntöjä, jotka olivat samalla noiden suhteiden mahdollisuuden ehtoja ja tekivät mahdolliseksi vaikuttaa näihin suhteisiin. Ei siihen keitä he olivat mutta keitä he ajattelivat olevansa ja keitä he halusivat olla.” (Rose & Miller 2010, 16.)

Subjektien itsehallinnan kuvaus on siis täysin immanenttia, eli subjektivoitumisen käytäntöjen taustalle ei oleteta mitään ’sub-stanssia’, esimerkiksi psyyken sisäisiä toimintaperiaatteita, jotka myötävaikuttaisivat tai vastustaisivat hallinnallisuuden ohjelmien sisäistymistä. Hallinnallisuuden tutkimuksessa subjekti on siis eräänlainen ’laskos’ (*fold, pleat*) (Rose 1996; Deleuze 1988), jossa hallinnallisuus on ”taitettu” sisäisyudeksi. Metaforan avulla pyritään välttämään hankalat kysymykset yhtäältä hallinnan rakenteellisesta ulkopuolesta ja toisaalta sen yksityisestä sisäpuolesta.

Hallinnan analytiikka on monissa yhteyksissä osoittautunut hedelmälliseksi tutkimusmetodologiseksi välineeksi. Nyky-yhteiskunnan hienovaraisen vallan muotojen tutkimuksessa sitä on kuitenkin myös kritisoitu. Kritiikki on kohdistunut etenkin siihen, ettei hallinnan analytiikka minätekniikoiden

VALTASUHTEET MUODOSTAVAT MYÖS AINA VASTARINNAN MAHDOLLISUUKSIA.

tarkastelussakaan aina kykene tavoittamaan niitä muotoja ja tapoja, joilla yksilöt suhteuttavat itsensä hallinnallisiin regiimeihin, artikkelimme tapauksessa tietotyön organisoinnissa esiintyviin ihanteisiin, tai kuinka he vastustavat niitä (ks. Saari 2016). Esimerkiksi sosiologi Jani Kaisto (2010, 49–71) on painottanut, että hallinnan analytiikka keskittyy liaksi niihin rakenteellisiin ja diskursiivisiin ehtoihin, joita yksilöille ulkoapäin asetetaan. Hallinnan analytiikassa ei Kaiston (mt.) mukaan olekaan riittävästi analysoitu sitä, kuinka yksilöt työstävät itseään näihin ehtoihin sopiviksi ja millaisia merkityksiä he itse niille asettavat.

Edelleen foucault'laista hallinnan analytiikkaa on arvosteltu siitä, että se ei kykene kyllin tarkasti teoretisoimaan niitä mekanismeja, joiden myötä yksilö sisäistää tai on sisäistämättä hallinnallisuuden muotoja, sekä sitä, miten yksilö kykenee muodostamaan vastarintaa näille mekanismeille. Esimerkiksi filosofit Nancy Fraser (1981) ja Jürgen Habermas (1987, 275–295) ovat väittäneet, että foucault'lainen valta-analyysi ei jätä lainkaan tilaa vastarinnan teoretisoinnille eikä normatiivisille näkökulmille sorrosta ja emansipaatiosta. Foucault itse kuitenkin korostaa, että valtasuhteet muodostavat myös aina vastarinnan mahdollisuuksia. Foucault'n mukaan valtaan liittyy eräänlainen ”keskipakoisvoima” (Foucault 1979, 52), jonka myötä se tuottaa vastavoimaa. Näin esimerkiksi uudet työn hallinnan käytännöt tuottavat myös strategisia tilanteita, joita voi hyödyntää vastarinnan muodostamisessa. Toisaalla Foucault on painottanut hallinnan tekniikoiden ”taktista moniarvoa”: ne voidaan tarvittaessa ottaa käyttöön mitä moninaisimpiin, myös vastarinnan, tarkoituksiin (Foucault 1999, 75). Lisäksi yhteiskuntatutkimus on tärkeä toisin kokemisen ja toimimisen tilojen avaajana: se voi tehdä näkyväksi ne normit ja totuuden politiikat, joiden perustalta

hallinta tapahtuu ja näin mahdollistaa sen pohtimisen, haluavatko ihmiset tulla hallituksi normien ja totuuden politiikkojen nimissä (Foucault 2007).

Esimerkkitutkimuksemme asetelmalle hallinnan analytiikka tarjosi puitteet tarkastella aiempaa laajemmin niitä ihanteita ja kokemuksen mahdollisuusehtoja, joita nykyinen tietotyö yksilölle asettaa. Tällaisiksi ihanteiksi kuvasimme odotuksia, kuten yrittäjämäisyyttä, sisäistä kontrollia sekä kehon ja mielen hallintaa. Kuten myös Kaisto (2010) on korostanut, näytti kuitenkin siltä, että ainoastaan hallinnan analytiikan tarjoamilla välineillä ei riittävästi kyetä tarkastelemaan niitä muotoja, artikulaatioita, kokemuksia ja vastustamisen tapoja, joita yksilöt antoivat haastatteluisaan laajemmille tietotyötä ja organisaatioita, tapauksessamme yliopistoa, koskeville ehdoille ja ihanteille.

KOKEMUKSEN TUTKIMINEN JA PSYKOANALYYTTINEN NÄKÖKULMA

Esimerkkitutkimuksessamme yksilöllisten kokemusten tutkiminen muodosti laajemman kehyyksen tutkimuksen menetelmävalinnoille. Kokemuksen näkökulmaa hyödynnettiin tutkimuksen eri vaiheissa hieman eri näkökulmista, ja kokemuksia päädyttiin lopulta analysoimaan pääasiassa hallinnan analytiikan pohjalta.

'Kokemuksesta' (*experience*) on tullut ihmistieteissä keskeinen objektiivisuuden kiinnekohta. Se on subjektille itselleen välitön ja todellinen – kokemuksen 'totuus' ei riipu siitä, *minkä* kokemus se on. (Scott 1998.) Kokemuksen käsitteellä on juurensa paitsi länsimaisessa tieteenfilosofiassa, jossa se on toiminut objektiivisuuden perustana – varma kokemus on epäilyn tuolla puolen – sekä protestanttisessa teologiassa, jossa sen avulla on korostettu uskon yksilöllistä ja elämyksellistä, sekä politiikasta että uskonnollisista dogmeista riippumatonta luonnetta (Jay 2006; Williams 1983).

Kokemuksen tutkimuksella on niin ikään pitkät perinteet ihmistieteissä, muun muassa historiantutkimuksessa, antropologiassa ja psykologiassa (Scott 1998). Erityisesti 1900-luvun jälkipuolen yhteiskuntatieteiden metodikiistoissa kokemuksesta

PSYKODYNAAMINEN
OTE HYÖDYNTÄÄ
PSYKOANALYYSIIN
PERUSTUVIA MALLEJA.

tuli monien laadullisten tutkimusmetodologioiden polttopiste. Kokemuksen tutkimus sai esimerkiksi haastattelututkimuksessa emansipatorisen luonteen: ensinnäkin kokemusta tutkimalla paljastetaan inhimillisen olemassaolon muotoja, jotka ovat jääneet positivistisena pidetyn määrällisen tai rakenteellisen tutkimuksen varjoon. Lisäksi kokemuksen tutkimus tarjoaa ”äänen” yhteiskunnan marginalisoiduille, sorretuille ja vaiennetuille elämänmuodoille. (Baker 1998; Oakley 2001; Kosunen & Kauko 2016, 28–29.)

Siihen nähden, miten tavallista kokemuksen käyttäminen tutkimuksen empiirisenä lähtökohtana etenkin kasvatus- ja hoitotieteissä on, tutkimuksen empiirisenä lähtökohtana kokemuksen käyttäminen on varsin monimuotoista ja sen myötä hajanaista (esim. Kakkori 2009). Samoin ajatus kokemuksen autenttisuudesta ja siitä, että se kertoo jotakin ”todellista” tutkittavan maailmasta, vaikuttaa siihen, millaiseksi kokemus tutkimuksen empiriassa ymmärretään. Lisäksi kokemuksen tutkimisessa tutkijan roolia ”tulkinnan välineenä” voidaan pitää erityisenä, koska tutkimus on kahden tai useamman ihmisen välinen suhde: ihmistutkimuksen paras instrumentti on toinen ihminen (Lehtovaara 1994, 11–20, 26–27).

Kokemuksen tutkimuksessa ongelmalliseksi muodostuu toisinaan niin sanotun kaksoishermeutiikan huomioiminen. Otetaanko huomioon, että haastateltavan kokemukset ovat jo tulkintoja maailmasta vai sulkeistetaanko tämä tulkinnallisuus ja tarkastellaan kokemusta ilman ulkoista referenttiä, esimerkiksi organisaation rakenteita? Ja millä tavalla otetaan huomioon se, että tutkija itse tulkitsee aktiivisesti haastateltavan kokemuksen?

Ongelmaan on tunnetusti olemassa eri lähestymistapoja, joita on hahmotettu muun muassa niin sanotulla *emic-etic*-erottelulla. (Töttö 2000.) Toisinaan on ajateltu, että tutkijan on kokemusta tulkittaessaan pysyttävä mahdollisimman lähellä tutkittavan omaa tapaa kielellistä kokemustaan (*emic*-tason kieli). Tällöin hän ei vääristä eikä tee muuten väkivaltaa tutkittavan omalle kokemisen tavalle vaan antaa sille tutkimuksessaan ”äänen”. On myös esitetty, että tutkijan tehtävä ei ole ainoastaan toistaa ja luokitella tutkittavan omaa kokemusta vaan aktiivisesti tulkita sitä esimerkiksi psykoanalyttisin käsittein. Tällöin tutkija voi ”ymmärtää paremmin” tutkittavan kokemusta esimerkiksi tulkitsemalla pintarakenteen alta psykodynaamisen syvärakenteen. Juuri psykoanalyttinen perinne asettuu tässä mielenkiintoiseen polttopisteeseen, sillä sen lähtökohtana on, että ’kokemuksella’ eli sillä, mitä haastateltava pitää välittömästi totena ei ole episteemisesti etuoikeutettua asemaa.

Vaikka on olemassa huomattava määrä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, jossa yksilön kokemusta analysoimalla pyritään tuottamaan ymmärrystä yhteiskunnasta tai yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta, kasvatustieteissä kokemusta pidetään usein lähtökohtaisesti psykologisena tutkimuskohteena (esim. Latomaa & Suorsa 2011; Perttula & Latomaa 2005), jolloin tulkinnat pysyvät yksilöllisellä tasolla. Ne ovat kuvauksia yksilöiden aikaan, paikkaan ja ruumiiseen sidotusta ainutlaatuisesta subjektiivisesta kokemuksesta, eivätkä suoraan yleistettävissä – tai tulkintoja ei edes yritetä suhteuttaa laajempiin rakenteisiin, joissa kokemukset syntyvät. Esimerkiksi psykoanalyysin ideoiden soveltaminen sosiaalisten ja poliittisten kysymysten tutkimiseen ei kuitenkaan ole uusi ajatus, vaikka soveltaminen ei valtavirtaa olekaan. (Lapping 2011; ks. myös Suorsa 2011.)

Psykoanalyttisen tutkimuksen kohteena on sen kehittäjästä Sigmund Freudista lähtien ollut ihmisen mieli eli sisäinen todellisuus. Psykoanalyysin näkökulmasta tutkimuksen kohde on kokeva, ajatteleva ja tunteva subjekti. Toinen keskeinen piirre on ihmismielen tiedostamaton ulottuvuus, minkä myötä subjektin käsite monimutkaistuu. Psykoanalyysin

YKSILÖIDEN SISÄISET KOKEMUKSET ORGANISAATIOSTA MUOKKAAVAT ORGANISAATION TULEVAISUUTTA.

näkökulmasta kysymys, *miksi* ihminen toimii niin kuin toimii, on oleellinen. Keskeiset metodit subjektin sisäisen todellisuuden tutkimisessa ovat kuuleminen, kuunteleminen ja vuorovaikutukseen pääsemisen tutkimuksen kohteen kanssa.

Psykoanalyttisen koulukunnan sisällä on lukuisia epistemologisia eroja (Lapping, 2011, 6–7). On kuitenkin oleellisempaa etsiä psykoanalyysin yhteyksiä erityisesti yhteiskuntatieteisiin kuin kiistellä sisäisistä eroista:

”Psykoanalyttiset käsitteet eivät ole tietyn analyysin ulkopuolella esiintyviä yhtenäisiä tai pysyviä objekteja. Ne muotoutuvat analyysiprosessissa, katkonaisessa diskurssissa, ja ovat merkityksellisiä ainoastaan tietyssä sosiaalisessa ja historiallisessa kehityksessä. Käsitteen artikuloiminen on siis käytännöllistä ja saa muotonsa tietyn spesifin tulkinnan kautta, häilyy establisoituneen teoreettisen rakenteen ja ei-merkityksen välillä. Kiinnostavaa on tapa, jolla moninaiset tulkinnan tavat voivat kiinnittyä käsitteeseen.”

(Lapping 2011, 6, suomennos Tiina Nikkola.)

1900-luvulla freudilainen psykoanalyysi on yhdistetty myös poliittiseen, erityisesti marxilaiseen teoriaan, jolloin siitä on tullut osa ideologikritiikkiä (Frosh 1999). Samalla psykoanalyysi on sijoittunut erityisen jännitteeseen tilaan yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Toisaalta se on esitetty ”emansipatorisen tiedonintressin” (Habermas 1981) edustajana: psykoanalyysin on katsottu auttavan ihmisiä ymmärtämään psyykkisen torjunnan ja alistamisen mekanismeja, näkemään niissä laajempien yhteiskunnallisten

ideologioiden rooli ja vapautumaan niistä. Poliittikan teorian ja psykoanalyysin yhdistävässä teoriassa onkin pyritty suhtautumaan kriittisesti ja refleksiivisesti psykoanalyttisen teorian institutionaalisiin kytköksiin ja niiden myötä muodostuviin valtasuhteisiin. Samalla foucault’laisen valta-analytiikan ja psykoanalyttisen teorian välillä on nähty yhteisiä päämääriä, kuten subjektin tekeminen tietoisiksi niistä tiedon ja vallan rakenteista, jotka ovat muodostaneet ehdot hänen itseymmärrykselleen. Tämä avaa tilan oman itsen uudelleenkuittelulle. (Ks. esim. Parker 2010.)

Psykoanalyysi on paitsi teoria ja tutkimusmenetelmä myös ihmismielen hoitomenetelmä, ja sen pohjalta on syntynyt laaja kirjo käytännön sovelluksia hoitomuodoista psykodynaamiseen organisaatiokonsultointiin. Psykodynaamisella otteella tarkoitetaan työtettä, joka hyödyntää psykoanalyysiin perustuvia malleja ja teorioita. Esimerkkitutkimuksemme aineistonkeruuvaiheessa hyödynnettiin ensisijaisesti psykoanalyysin psykodynaamista sovellusta. Erityisesti *Organisation-in-the-Mind*-menetelmän perusajatuksia käytettiin niin alkuperäisten, laajempien tutkimuskysymysten ja aineistokeruuvaiheen kuin myös haastattelusetelman rakentamisessa.

Työyhteisössä yksilö muodostaa kuvan organisaatiostaan mieleensä, ja tämä käsitys vaikuttaa muun muassa hänen työhyvinvointiinsa. Ajattelutapa on kehittynyt työnohjauksessa siitä huomiosta, että organisaatiotaan ja työtään kuvaessaan ihmiset yleensä kuvaavat oman mielensä värittämää merkitysmaailmaa juurikaan tiedostamatta prosessia. Näin syntyvien mielikuvien avulla ihminen kiinnittyy työyhteisöönsä. Yksilöiden sisäiset kokemukset organisaatiosta siis lopulta muokkaavat organisaation tulevaisuutta: ihmiset kiinnittyvät siihen, mitä pitävät arvokkaana ja riittävästi itsensä kanssa sopusoinnussa olevana. (Tokola & Hyyppä 2004, 39–41.) Kokemukset ja tunteet ovat keskeisiä prosessissa, koska psykodynaamisesti ajatellen ihminen yleensä tuntee ristiriidat ennen kuin ymmärtää niitä tietoisella tasolla (Armstrong 2005).

TUTKIJA ANTAA TILAA TYÖNTEKIJÄN OMILLE OSATTOMUUDEN KOKEMUKSILLE.

KOKEMUKSEN JA RAKENTEEN KOMPLEMENTAARISUUS

Alkuperäinen tutkimusaihe, työyhteisön pohjavirtaukset, muotoutui havainnoista, jotka koskevat työelämän muutoksia – tutun muuttumisesta osittain tunnistamattomaksi. Tutkimusprosessi sai alkunsa halusta ymmärtää paremmin tätä tutkijan omassakin arjessa varsin konkreettista ilmiötä. Tutkimusongelma muodostettiin laajentamalla etnografista havainnointia, eräällä tavalla kokemusten laajempaa kuuntelua, kohteeksi valittuun työyhteisöön ja esittämällä kysymyksiä, haastattelupyynnöitä, poimimalla työyhteisössä tapahtuneita kiinnostavia episodeja sekä jäljittämällä niiden syntyä työyhteisön jäseniä haastatteleamalla.

Henkilökohtaista kokemusta apuna käytettävää tapaamme muodostaa tutkimusongelma voidaan pitää luonteeltaan psykodynaamisena, tutkimuskohteen havainnointia ja siinä esiintyvien kokemusten ”kuuntelemista” laajasti hyödyntävänä. Samoin tutkimusongelman tarkentamisessa hyödynnettiin työnhajauksen ja organisaatioiden tutkivan työotteen piirissä kehitettyjä, psykoanalyttiseen teoriaperinteeseen nojaavia psykodynaamisia työtapoja.

Esimerkkitapauksessa kokemuksen tutkimuksen psykodynaaminen näkökulma painottui erityisesti aineistonkeruuseen. Lähtökohtana oli tutkijan kiinnostuminen tutkittavien maailmasta. Tutkija antoi tilaa kertomuksille siitä, miten ja millaista osattomuutta tietotyöntekijät kokivat omassa työyhteisössään, ilman että tutkimuksen kannalta kiinnostavia kokemuksia rajattiin tarkemmin ennalta. Näin oli mahdollista nostaa esiin sellaisiakin

kokemuksia, joita tutkija ei ollut etukäteen ajatellut kuulevansa.

Tältä osin haastateltavien henkilökohtaiset kokemukset toimivat erityisesti aineiston keräämisen tapana mutta myös lähtökohtana tutkimusongelman muodostamiselle. Työntekijöiden kokemukset kertoivat paitsi heidän sisäisestä maailmastaan myös niistä rakenteista, joissa tietotyötä tehdään.

Tutkimusaineistoa tarkasteltuamme päädyimme pohtimaan artikkelimme keskiössä olevaa kokemuksen ja rakenteen välistä problematiikkaa. Tutkimusongelmaa rajatessamme ja kehystäessämme pohdimme yksittäisen työyhteisön ja siinä toimivien yksilöiden kokemusten suhdetta laajempiin tendensseihin. Sellaisiksi määrittelimme muutokset yliopistomaailmassa ja laajemmin tietotyössä, erityisesti työn muuttumisen affektiviseksi, yksilöihin yhä vahvemmin kiinnittyväksi, yksilöitä vastuullistavaksi ja heidän tunteitaan hyödyntäväksi.

Kokemuksen kontekstualisoimisen lähtökohtana oli, että yksittäisen organisaation jäsenten kokemusten selittäminen pelkästään sisäisistä lähtökohdista, kuten psykoanalyttisesta näkökulmasta, ei riitä. Laajemmalla kehystämällä pyrimme löytämään ennen kaikkea toisiaan täydentäviä näkökulmia yhtäältä psykoanalyttiseen ja toisaalta useinkin teoreettiseksi jäävään työn tutkimukseen. Näimme toisin sanoen, että yksilölliset kokemukset ja rakenteita painottava työn tutkimus sulautuivat yhteen: laajemmat yhteiskunnalliset tendenssit eivät näyttäneet selittävän yksilöllisiä kokemuksia eivätkä yksilölliset kokemukset tai yksittäisen organisaation toiminta voineet olla ymmärrettävissä puhtaasti niistä itsestään käsin.

Laajemmasta näkökulmasta on myös huomioitu tällainen komplementaarisuus ja etenkin sen puute. On esimerkiksi huomautettu, että ”foucault’laisessa tutkimuksessa”, kuten hallinnan analytiikassa, ei ole juurikaan tarkasteltu empiirisesti yksilön elämäntapojen tai kokemusten (Pyykkönen 2015, 200). Esimerkkitapauksena käyttämässämme aineistossa ja analyysissa voidaan ajatella olevan kyse juuri sellaisesta valtasuhteiden empiirisestä tutkimuksesta, joka liittyy

TEORIAPERINTEIDEN RISTIRIITAISUUDET OVAT MAHDOLLISUUS AINEISTON TULKINTAAN.

nyky-yhteiskuntaan ja kytkee rakenteellisen teorian ja käytännön kokemukset toisiinsa. Tietotyöläisten syrjässä olemisen kokemukset näyttivät kuvaavan osuvasti henkilökohtaisten kokemusten kautta niitä vallankäytön ilmentymiä, joita haastateltavat vastustavat tai joihin he yrittävät sopeutua.

Henkilökohtaiseen kokemukseen fokusoiminen vaikutti kohdalliselta siksikin, että hallinta on siirtynyt nimenomaan henkilökohtaisen kokemuksen alueelle. Samalla kun hallintavalta pyrkii olemaan ”mahdollistavaa”, se on myös ”vastuullistavaa” (*responsibilizing*) sikäli, että se vaatii yksilöitä kantamaan itse omaa toimintaansa koskevat riskit. Esimerkiksi työelämän hallinnassa korostetaan yksilön oman työn autonomiaa ja yksilön omaa vastuuta työnsä mielekkyydestä. Siksi hallinnan keskeiset strategiat ja kohteet ilmenevät yksilön ”sisäisessä” kokemuksessa. (Miller & Rose 2010.)

Aineiston analyysissä päädyimme käyttämään Foucault’n (1999) minäteknikoihin liittyvää metodologiaa. Minäteknikoiden kautta analysoimme yksilöiden kokemuksia työyhteisöön liittyvissä ristiriitatilanteissa seuraavasti:

1. Mitä yksilö problematisoi itsessään (eettinen substanssi)?
2. Kuinka haastateltavat suhteuttavat itsensä problematisoituihin osa-alueisiin (alistumisen muoto)?
3. Tekniikat, joilla haastateltavat työstävät itseään organisatorisissa ristiriitatilanteissa.
4. Mikä on se olemisen tapa, johon minäteknikat lopulta pyrkivät (*telos*)?

Näin kykenimme sekä jäsentämään kokemuksia laajemmasta näkökulmasta käsin että olemaan palauttamatta niitä mihinkään tiettyyn, ennalta

määrättyyn sisäisen kokemuksen tulkinnan kehykseen. Minäteknikat antoivat välineitä, joiden avulla komplementaarisuus saadaan esille. Niiden avulla pystyimme jo alustavasti yhdistämään yksilön itseensä kohdistaman problematisoinnin kokemuksen, mahdolliset vastarinnan muodot näitä problematisointeja kohtaan sekä lopulta sen substanssin, johon problematisoinnit ja tekniikat pyrkivät. Tutkimuksen tässä vaiheessa psykodynaaminen ja -analyttinen näkökulma jäivät taustalle, mutta ajatus näkökulmiemme – yksilöllisen kokemuksen ja rakenteen – välisestä komplementaarisuudesta säilyi edelleen.

Komplementaarisuus toteutui peilaamalla *miten-* ja *miksi-*kysymyksiä toisiinsa minäteknikoiden kuvailun sisällä. Käytännössä tarkasteltiin aineistossa kuvattuja henkilökohtaisia, emotionaalisia syrjässä olemisen kokemuksia ja toisaalta niiden liittämistä työelämässä ja laajemmin yhteiskunnassa vallitseviin reunaehtoihin. Sellaisia ovat työn muuttuminen voimakkaasti persoonaan kiinnittyväksi ja sen myötä rajattomaksi sekä yksilön tunteita hyödyntäväksi.

Tämä tarkoitti kahden teoriaperinteen leikkauspinnalla toimimista, aineiston valottamista sekä hallinnan että kokemuksen tutkimuksen suunnista. Kummankin perinteen rajoja venytetään siten, että päästään alueelle, jossa nämä leikkaavat toisensa ja selittävät aineistoa niiltä osin missä toisen selitysvaima loppuu. Aineistoa ei vain tarkasteltu kahdesta eri näkökulmasta vaan niitä käytettiin analyysin välineenä yhtäaikaaisesti. Näin tehtiin, vaikka teoriaperinteet eivät saumattomasti yhdisty vaan nostavat esiin keskenään ristiriitaisiakin näkökulmia aineistoon. Emme vain poimineet teoriaperinteiden analyysin kannalta ensisilmäyksellä soveliaimpia puolia ja tuoneet niitä yhteen vaan näimme juuri näiden teoriaperinteiden ristiriitaisuudet mahdollisuutena aineiston tulkintaan.

Rakenteellisten ristiriitojen sisäistyminen työntekijöiden henkilökohtaisiksi ongelmiksi toi yhteen nämä kaksi näkökulmaa. Yhdessä ne piirsivät laajemmän ja monipuolisemman kuvan siitä, mitä organisaatiossa tapahtuu. Kaksoisvalotuksen hyödyllisyyttä kuvaa aineistositaatti, jossa työvoiman

IHMINEN ITSE EI VOI PALJASTAA OMAN KOKEMUKSENSA EHTOJA.

vähentäminen organisaatiossa lopulta kärjistyy työntekijöiden keskinäiseksi eripuraksi ja jopa epäilyksi työoverin persoonallisuushäiriöstä:

”Sit siinä tuli jo tämmösiä persoonallisuushäiriöepäilyjä ja muita niinku tähän liittyen ja sit tavallaan niinku johdolle selvis tää kuvio ja se niinku helpotti tai toi semmosta turvallisempaa oloa meidän [lähityöyhteisöön], mut meillon edelleen semmonen tilanne, et väki on hyvin eristäytynyttä ja [--].”

Kun yhdistettiin hallinnan analytiikan miten-kysymys ja psykoanalytiikan miksi-kysymys, löydettiin tietotyön arjen kokemusten tulkintaan rakenteen ja kokemuksen kaksoisvalotus. Filosofit Judith Butler (1997, 84–87) ja Slavoj Žižek (2000) ovatkin esittäneet, että erityisesti psykoanalyttiset teoriat voivat universalistisen subjektiteorian pohjalta hallinnan analytiikkaa paremmin sekä selittää hallinnan sisäistymistä että tuottaa normatiivisen näkökulman vallitsevien hallinnan muotojen kritiikille. Esimerkiksi rakenteellinen ongelma, kuten työvoiman vähentäminen, on luonteeltaan sellainen, että sitä ei voida tulkita pelkästään yksilöiden väliseksi eripuraksi, tai mikäli se niin tulkitaan, ongelman luonne ymmärretään vaillinaisesti.

Miten- ja miksi-kysymysten kautta yksilön kokemus voidaan nähdä paikkana, jossa hallinnan ohjelmat, yksilön ainutlaatuiset elämäntarinat ja psyyken voimat kohtaavat. Tämä tulee esille tutkimuksemme aineistossa hyvin arkisissa ja alun perin henkilökohtaisilta vaikuttavissa kokemuksissa, jotka kuitenkin näkökulmia yhdistelemällä laajenevat yksilöitä rakenteiden tasolla yhdistäviksi.

Esimerkkejä yksilön pyrkimyksistä olla taloudellisesti arvokas ja hyödyllinen organisaatiolle löytyy esimerkkitutkimuksen aineistosta runsaasti ja

niiden tulkinta ainoastaan yksilön suunnasta tuntuu riittämättömältä.

”[--] miten saa niinku mahdollisimman tehokkaasti irti sitte kirjoitusta ja tulosta, kun ei aina ole suinkaan parhaimmillaan [--].”

Työelämästä on viime vuosikymmenten aikana haluttu tehdä itsetoteutuksen ja luovuuden paikka. Onnellinen, hyvinvoiva ja luova työntekijä tuottaa työnantajalle lisäarvoa. Siksi työelämän hallinnan eetos kytkeytyy sisä- ja ulkopuolen problematiikkaan: ”ulkoisen” käyttäytymisen – suoritteiden ja indikaattoreiden – hallinta saa helposti pejoratiivisia merkityksiä, kun taas ”sisäinen” – luova, ennakoimaton ja innovatiivinen – nähdään uuden talouden keskeisenä lisäarvon lähteenä (vrt. Virtanen 2006). Aineiston kaksoisvalotus nostaa tarkasteluun juuri tämän jännitteen.

KOMPLEMENTAARISUUDEN EHDOT

Kun puhutaan ihmisten ja heidän kokemustensa tutkimisesta, etenkin tässä hetkessä, tutkija on väistämättä itsekin osa yhteiskunnallis-historiallis-diskursiivista kehystä, jossa kokemukset syntyvät, kerätään ja josta käsin niitä tulkitaan. Tilanne asettaa ehtoja kokemuksen ”autenttisuudelle” ja sille, millä tavoin ”äänen antaminen” tutkimuskohteelle on mahdollista. Tämä jännite on tullut erityisesti esille Foucault’n ihmistieteiden historiaa koskevassa tutkimuksessa.

Modernien ihmistieteiden piirissä ’kokemus’ voi olla empiirisen tutkimuksen kohde, jota tulkitaan suhteessa esimerkiksi hallinnan strategioihin, mutta samalla tutkijan oma ’kokemus’, tapa tulkita tutkimuksen kohdetta, on itsessään erilaisten ’rakenteiden’ mahdollistama. Tässä kehässä ihminen ei voi paljastaa oman kokemuksensa ehtoja – ne ovat aina osa ’ajattelematonta’. (Foucault 2010.) Foucault’lle psykoanalyysi on omanlaisensa kriittinen tiedonala ihmistieteiden kentällä, sillä se jossain määrin hyväksyy edellä kuvatun ongelman ja liikkuu koko ajan kohti representaation ja kokemuksen ajattelematonta perustaa. (Mt., 348–350.)

Hallinnallisuuden tutkimus on kuitenkin osoittanut, miten psykoanalyttiset diskurssit toisinaan

PYRIMME TEKEMÄÄN NÄKYVÄKSI KEINOJA, JOILLA TIETOTYÖLÄINEN RAKENTAA ITSEÄÄN ONGELMATILANTEISSA.

kääntävät yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat yksilön psyyken ilmiöiksi (Miller & Rose 2010). Samalla se sisältää länsimaisessa yhteiskunnassa laajalle levinneen tunnustuksen rakenteen, joka tekee yksilön itseymmärryksen riippuvaiseksi vallitsevista asiantuntijadiskursseista ja psykotekniikoista.

Tunnustuksessa yksilö kertoo kokemuksensa psykotieteelliselle asiantuntijalle, joka ”tulkitsee” sen ja tarjoaa yksilölle totuuden hänestä itsestään (Foucault 1999; vrt. Fejes & Dahlstedt 2013). Tunnustavassa sosiaalisessa suhteessa tunnustavan yksilön itseymmärrys ja kokemuksen autenttisuus riippuvat hänelle ulkopuolelta tarjotusta totuudesta. Kokemuksen tutkimukseen sovellettuna voikin kysyä, miten ”äänen” antamiseen – vaikka sen tarkoitus olisikin emansipatorinen – sisältyy diskursiivisia ennakkoehtoja, jotka rajaavat sitä, mitä ’ääni’ ja ’kokemus’ voivat olla, miten niitä voi tunnistaa ja tulkita yhteiskunnallisen tutkimuksen avulla, sekä miten niiden voimaannuttavasta potentiaalista voi ja pitää puhua (Baker 1998). Voidaan kysyä, miten haastattelun usein neutraalin, dialogisen tai emansipatorisen ilmiasun takana on aina epäsymmetrinen suhde, joka ilmenee kommunikaation rajaamisen, tunnustamisen ja tulkitsemisen käytäntöinä (Kosunen & Kauko 2016).

Useammille tulkintamahdollisuuksille avoin aineistolähtöinen tapa tutkia ihmisten kokemuksia muodostuu usein työlääksi tutkimuksen analyysivaiheessa, kun aineisto ei välttämättä vastaa tutkijan osaamista ja parhaita edellytyksiä suorittaa analyysia. Tutkijalta vaaditaan sopeutumiskykyä, uudelleenarviointia ja mielikuvitusta, kun aineisto ei tarkalleen vastaakaan sitä, mitä tutkija alun perin

oletti tutkivansa. Esimerkkitapauksessa aineistonkeruuvaiheessa keskeinen kokemuksen näkökulma saikin väistyä täydentävään osaan analyysivaiheessa. Kokemuksen tutkiminen ja rakenteellisen hallinnan analyysi olivat siis osittain limittäiset vaiheet, joissa erilaiset lähestymistavat aineistoon osoittautuivat hyödylliseksi tutkimusprosessin edetessä ja lopulta täydensivät toisiaan.

Kriittisyys ja refleksiivisyys esimerkkiaineistomme tulkinnassa perustui osaltaan kahden tutkijan keskenään erilaiseen suhteeseen ja näkökulmaan paitsi taustateoriaan myös aineistoon. Tutkimusaineiston kerääjä oli tiiviissä vuorovaikutuksessa informanttien kanssa, jopa sisäisti ja sulatteli heidän kertomiaan kokemuksia. Tutkimus- ja haastattelumenetodin onnistumisen näkökulmasta tätä voi pitää osana tarpeellista vuorovaikutukseen pääsemistä tutkittavien kokemusten kanssa. Psykoanalyttisin termin kyse on niin sanotusta *container*-funktiossa, jossa subjekti, eli esimerkkitapauksessa haastateltavat, ulkoistaa itsestään jotakin turvallisenä pitämäänsä kohteeseen, joka vuorostaan aktiivisesti ottaa ulkoistetun kokemuksen vastaan. *Container*-funktiossa subjektin motiivina on päästä eroon tuskallisena pitämästään asiasta, ja sen alkuperä on lapsen ja vanhemman tunnevuorovaikutuksessa. (Tokola & Hyyppä 2004, 43; Symington 1996). Ryhmien toimintaa tutkinut psykoanalyttikko Wilfred Bion (1984) alkoi kutsua sijoittavan samastumisen eli projektiivisen identifikaation vastaanottokykyä sisällyttämiskyvyksi (*containing function*).

Tutkittavien kokemuksia ”kannattelevan” otteen rinnalle tarvittiin esimerkkitapauksessa toista näkökulmaa, joka myös haastoi psykoanalyttista tulkintaa. Yhteistyötä kahden tutkijan välillä voidaan pitää oleellisena psykoanalyttisen ja rakenteellisen tutkimuksen yhdistämisen onnistumiselle. Toisella tutkijalla on kannatteleva rooli. Toinen tutkija taas ei ole samalla tavalla sisällä aineistossa vaan tarkastelee sitä eri näkökulmasta ja tässä tapauksessa myös toisesta teoreettisesta näkökulmasta. Tutkimuksen onnistumisen kannalta sitäkin voidaan pitää hyödyllisenä, että toinen tutkija ei tunne aineiston syntyprosessia. Kun toinen tutkija on aineiston suhteen ”sisäpuolella” ja toinen ”ulkopuolella”,

TUTKIJAN OMA POSITIO EI OLE ITSESTÄÄNSELVYYS.

psykodynaamista metodia voidaan käyttää ilman että tutkittavien ongelmia sisäistetään liian voimalisesti. (Ks. myös Suorsa 2011.)

Yksi artikkelimme keskeisimpiä metodologisia pyrkimyksiä olikin purkaa psykoanalyttiselle asiantuntijadiskurssille tyypillistä tapaa kääntää laajempia yhteiskunnallisia ongelmia yksilön sisäiseksi ongelmiksi ikään kuin päinvastaiseksi. Pyrimme toisin sanoen komplementaarisen näkökulmamme kautta kuvaamaan 1) tilanteita, joissa laajemmat yhteiskunnalliset, tai vähintään organisatoriset ongelmat näyttivät sisäistyvän yksilön sisäiseksi ongelmiksi sekä antamaan näin ääneen toimijoille 2) olla reduktionistisesti palauttamatta työyhteisössä esiintyvien ongelmien alkuperiä mihinkään yksittäiseen selitysmalliin. Päämäärämme oli ensinnäkin kuvata ja tehdä näkyväksi keinoja, joilla tietotyöläinen rakensi itseään ongelmatilanteissa, haastoi näitä ongelmatilanteita ja toiseksi tehdä subjekti tietoiseksi niistä reunaehdoista, jotka häntä työyhteisössä ympäröivät.

Kolmas mielenkiintoinen metodologinen haaste mutta myös uudenlaista näkökulmaa mahdollistava jännite rakentui sen kysymyksen ympärille, kuinka yksittäinen tapausesimerkki, kuten yhdestä työyhteisöstä kerätty aineistomme, pystyi kuvaamaan laajempia yhteiskunnallisia, etenkin työelämän organisoinnissa tapahtuneita muutoksia. Kuinka kokemus pystyi siis selittämään rakennetta tai kuinka rakenne pystyi selittämään kokemusta? Yksi vastausvaihtoehto kysymykseen voidaan löytää filosofi Giorgio Agambenilta, joka on kyseisen ongelman yhteydessä käyttänyt mielenkiintoisesti paradigman käsitettä. Hän ei viittaa sillä niinkään tieteenfilosofi Thomas Kuhnin tunnetuksi tekemään määritelmään, jossa paradigma

viittaa tieteenalan sisäiseen logikkaan, vaan pikemminkin pyrkimykseen tehdä yksittäisellä tapausesimerkillä *ymmärrettäväksi, näkyväksi* sekä ylipäättään *analysoitavaksi* laajempia yhteiskunnallis-poliittisia ilmiöitä. Näin paradigmaattinen esimerkkitapaus ei suoraan ilmaise laajempaa tapausta selittävää ilmiötä eikä ole seuraus mistään laajemmasta ilmiöstä. (Agamben 2002.)

Pyrimme omassa tutkimuksessamme vastaavanlaiseen paradigmaattisuuteen. Esimerkkitapauksena toiminut työyhteisö ja sen dynamiikka ei nähdäksemme voinut olla tyhjentävästi selitettävissä laajemmilla tendensseillä tai etukäteen annetuilla diskursiivisilla ehdoilla, eivätkä yksittäinen työyhteisö ja sen dynamiikka voineet olla analysoitavissa ainoastaan työyhteisöstä itsestään ja siihen kuuluvien yksilöiden kokemuksista käsin.

POHDINTA

Olemme artikkelissamme tuoneet uudenlaista ja yhdistelevää tutkimusmetodologista näkökulmaa rakenteiden ja kokemusten välisten jännitteiden kuvaamiseen. Selventääksemme tätä käytimme esimerkkeinä kahta tutkimusmetodologista perinnettä, hallinnan analytiikkaa, psykoanalyttista kokemusten tutkimusta sekä omaa tutkimustamme (Nikkola & Harni 2015).

Esitimme ensinnäkin, että tutkijan oma positio ja sen myötä emansipatorinen pyrkimys ”äänen” antamiselle ei ole itsestään selvää. Toisekseen komplementaarisuutta hyödyntävän tutkimusprosessin kulkua on vaikea ennustaa, ja se vaatiikin tutkijalta kykyä sopeuttaa suunnitelmiaan prosessin edetessä. Lisäksi on pohdittava, millä ehdoilla ja miten yksittäisellä tapausesimerkillä voidaan tehdä *ymmärrettäväksi, näkyväksi* ja ylipäänsä *analysoitavaksi* laajoja yhteiskunnallis-poliittisia ilmiöitä. Vielä on syytä pohtia, voisiko ”ahdistus” kokemuksena ja ”äänen antaminen ahdistukselle” tutkimuksessa toimia vähintäänkin kokemuksen ennakkoehtojen koetteluna ja kenties jopa mahdollisuutena ylittää nuo ennakkoehdot.

Käyttämämme esimerkki osoittaa, että ainaakaan kaikissa tapauksissa tutkimusmetodiikka

TYÖELÄMÄSTÄ ON MUODOSTUNUT LUOVUUDEN, ITSEOHJAUTUVUUDEN JA ITSETOTEUTUKSEN PAIKKA.

ei ole palautettavissa pysyviin ja yleispäteviin käytännöllisiin ohjeisiin. Menetelmien osaaminen on enemmänkin teoreettiseen ymmärrykseen perustuva jatkuvaa järkeilyä kulloinkin vallitsevien yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten reunaehtojen asettamissa rajoissa. Valmiin menetelmän avulla saavutetaan jossakin määrin ennalta-arvattava tulos: tutkija näkee sen, mitä valittu metodi näyttää. Ilmiöiden selittäminen muuttuvissa tilanteissa vaatii jossakin määrin myös menetelmien pitämistä avoimina.

Lisäksi artikkelimme analyysi kuvaa nykyisen työelämän tutkimuksen kentälle muodostuvaa jännitettä ja haasteita. Työelämästä, etenkin tietotyöstä ja sen organisoinnista, on useiden analyysien valossa muodostunut luovuuden, itseohjautuvuuden ja itsetoteutuksen paikka (ks. esim. Brunila ym. 2015; vrt. Virtanen 2006). Tämä perustuu näkemykseen siitä, että onnellisen, hyvinvoivan ja luovan työntekijän oletetaan olevan tyytyväisempi työoloihinsa mutta myös siihen, että tällainen työntekijä tuottaa työnantajalleen enemmän lisäarvoa (Binkley 2014). Siksi nykyinen työelämän hallinnan eetos kytkeytyy pitkälti artikkelissamme kuvattuun sisä- ja ulkopuolen väliseen problematiikkaan. Tämä näkyy erityisesti siten, että ulkoisen käyttäytymisen – esimerkiksi suoritteiden ja indikaattoreiden – hallinta saa helposti pejoratiivisia merkityksiä, kun taas ”sisäinen” – esimerkiksi luova ja ennakoimaton – nähdään uudessa taloudessa ja työn organisoinnissa keskeisenä lisäarvon lähteenä.

Edellä kuvattu jännitekenttä luo uudenlaisia haasteita etenkin työelämän kriittiselle tutkimukselle (Boltanski & Chiapello 2005). Kriitikki työtä ja sen organisointia kohtaan ohjautuu usein helposti oikosuluksi, jossa kritiikin esittäjä voi ainoastaan katsoa peiliin: Miksi et haluaisi olla luova? Etkö halua ottaa vastuuta omasta työstäsi?

Näissä haasteissa kaivataankin uudenlaista kokemuksen tutkimuksen metodologiaa ja analyysia: sellaista, joka kykenee antamaan ”äänen” ahdistukselle, joka syntyy peitelystä pakosta olla innostunut, luova, yksilöllinen ja vastuullinen hallinnan tekniikoiden ennalta määrättyllä tavalla. Juuri tällaisessa tilanteessa kuvaamamme kokemuksen ja rakenteiden välinen komplementaarisuus työelämän tutkimuksessa on nähdäksemme tarpeellinen. Lisäksi se avaa uusia näkökulmia työelämän hallintaa koskevaan problematiikkaan.

ESKO HARNI

YTM, KM, väitöskirjatutkija
kasvatustieteiden tiedekunta
Tampereen yliopisto

TIINA NIKKOLA

KT, FM, yliopistonopettaja
kasvatustieteiden ja psykologian
tiedekunta
Jyväskylän yliopisto

ANTTI SAARI

KT, dosentti, yliopistotutkija
kasvatustieteiden tiedekunta
Tampereen yliopisto

- Agamben, G. (2002). *What is paradigm?* <http://www.maxvanmanen.com/files/2014/03/Agamben-What-is-a-paradigm1.pdf>.
- Archer, M. S. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, D. (2005). *Organization in the Mind. Psychoanalysis, Group Relations, and Organizational Consultancy*. London: Karnac.
- Baker, B. (1999). What is voice? Issues of identity and representation in the framing of reviews. *Review of Educational Research*, 69 (4), 365–383.
- Bion, W. R. (1984 [1963]). *Elements of Psycho-analysis*. London: Karnac.
- Boltanski, L. & Chiapello, E. (2005). The new spirit of capitalism. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 18(3–4), 161–188.
- Butler, J. (1997). *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford University Press.
- Clifford, M. (2001). *Political Genealogy after Foucault: Savage Identities*. New York: Routledge.
- Deleuze, G. (1988). *Foucault*. London: Continuum.
- Elder-Vass, D. (2010). *The Causal Power of Social Structures: Emergence, Structure and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fejes, A. & Dahlstedt, M. (2013). *The Confessing Society: Foucault, Confession and Practices of Lifelong Learning*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1979). *Power, Truth, Strategy*. Sydne: Feral Publications.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. Teoksessa Burchell, g., Gordon, c. & Miller, P. (toim.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago: University of Chicago Press, 87–104.
- Foucault, M. (1994) Foucault [kirjoitettu salanimellä Maurice Florence) Teoksessa *Dits et écrits IV*. Paris: Gallimard, 631–636.
- Foucault, M. (1999). *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, M. (2007). What is critique? Teoksessa Lotringer, S. (toim.) *The Politics of Truth*. Los Angeles: Semiotext(e), 41–81.
- Foucault, M. (2010). *Sanat ja asiat: Eräs ihmistieteiden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Fraser, N. (1981). Foucault On Modern Power: Empirical insights and Normative Confusions. *Praxis international*, 1(3), 272–287.
- Habermas, J. (1981). Tieto ja intressi. Teoksessa Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I*, 118–141.
- Habermas, J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Herman, E. (1995). *The Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts*. Berkeley: University of California Press.
- Jakonen, M. & Tilli, J. (2011). *Yhteinen yliopisto*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jay, M. (2005). *Songs of Experience. Modern American and European Variations on a Universal Theme*. University of California Press, Berkeley.
- Kaisto, J. (2010). Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna. Teoksessa Pyykkönen, M. & Kaisto, J. (toim.) *Hallintavalta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kakkori, L. (2009). Hermeneutiikka ja fenomenologia. Hermeneuttisfenomenologisen tutkimusotteen sisäisestä problematiikasta. *Aikuiskasvatus* 29 (4), 273–280.
- Kosunen, S. & Kauko, J. (2016). Valtasuhteet tutkimushaastattelussa. *Politiikka* 58 (1), 27–40.
- Lapping, C. (2011). *Psychoanalysis in Social Research. Shifting Theories and Reframing Concepts*. London and New York: Routledge.
- Latomaa, T. & Suorsa, T. (2011). *Kokemuksen tutkimus II. Ymmärtävän psykologian syntyhistoria ja kehityslinjoja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Lehtovaara, M. (1994). Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimisen metodologiaan. Teoksessa Varto, J. (toim.) *Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimusta 1 & 2*. uudistettu ja laajennettu laitos. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti, 3–32.
- Miller, P. & Rose, N. (2010). *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Nikkola, T. & Harni, E. (2015). Sisäistyneet ristiriidat, tunnettyö ja tietotyöläissubjektiviiteetin rakentuminen. *Aikuiskasvatus* 35 (4), 244–253.
- Oakley, A. (2000). *Experiments in Knowing. Gender and Method in the Social Sciences*. Cambridge: Polity Press.
- Perttula, J. & Latomaa, T. (2005). *Kokemuksen tutkimus. Merkitys -tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia.
- Pyykkönen, M. (2015). Michel Foucault – Tiedon, vallan ja subjektuuden tutkija Teoksessa Pyykkönen, M. & Kauppinen, I. (toim.) *1900-luvun ranskalainen yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus,
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1996). *Inventing Our Selves. Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Saari, A. (2016). Elinikäinen oppiminen ja yksilöivä valta. *Aikuiskasvatus* 36 (1) 4–13.
- Scott, J. (1992). Experience. Teoksessa Butler, J. & Scott, J. W. (toim) *Feminists Theorize the Political*. London: Routledge, 22–40.
- Shaw, M. (1985). *Marxist Sociology Revisited: Critical Assessments*. Palgrave Macmillan.
- Suorsa, T. (2011). Kokemuksen yksilöllisyys, yhteisyys ja yhteiskunnallisuus. Subjektitieteellisestä kokemustutkimuksesta. Teoksessa Latomaa, T. & Suorsa, T. *Kokemuksen tutkimus II. Ymmärtävän psykologian syntyhistoria ja kehityslinjoja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 174–231.
- Symington, J. & Symington, N. (1996). *The Clinical Thinking of Wilfred Bion*. New York: Routledge.
- Taylor, C. (1965). *The Explanation of Behaviour*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Tokola, P. & Hyypä, H. (2004). *Konsultaatiotyön perusteita*. Oulu: Metanoia instituutti.
- Töttö, P. (2000). *Pirullisen positivismin paluu*. Tampere: Vastapaino.
- Varto, J. (2005). *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. http://arted.uiah.fi/synnyt/kirjat/varto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia.pdf
- Williams, R. (1983). *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Wright, G. H. v. (1971). *Explanation and Understanding*. Ithaca (N.Y.): Cornell University Press.
- Virtanen, A. (2006). *Biopoliittisen talouden kritiikki*. Helsinki School of Economics.
- Žižek, S. (2000). *The Ticklish Subject: The Absent Core of Political Ontology*. London: Verso.

Tiedonkeruun traditiot ja osallistuminen vapaan sivistystyön opintoihin

Vertailtavina Suomi, Ruotsi ja Tanska

Tutkitun tiedon roolia yhteiskunnallisessa päätöksenteossa on viime vuosina pohdittu paljon ja edellytetty päätösten pohjautuvan luotettavaan tietoon. Suomessa aikuiskoulutusta koskevan tunnisteellisen tiedon puute haittaa erityisesti vapaan sivistystyön kehittämistä.

SUOMESSA JA MUISSA POHJOISMAISSA koulutuksenjärjestäjät raportoivat julkisen rahoituksen piirissä olevasta toiminnastaan säädösten mukaisesti. Aikuiskoulutuksesta kerätään hallinnossa kertyvää rekisteritietoa sekä kohdistettua kyselytietoa. Kertynyt tieto koostetaan tilastoiksi, joita hyödynnetään päätöksenteon eri vaiheissa tavoitteiden saavuttamisen toden-tamiseen ja koulutuspolitiikan perustelemiseen.

Selvitimme EduMAP-tutkimushankkeessa (www.uta.fi/edumap) aikuiskoulutukseen osallistumista koskevan tiedon saatavuutta Euroopan unionin jäsenmaissa. Tavoitteena oli tutkia, millä ehdoin aikuiskoulutus tavoittaa heikoimmassa asemassa olevia nuoria aktiivista kansalaisuutta ja yhteiskunnallista osallisuutta vahvistavien opintojen pariin.

Suomen-osatutkimus kohdistui tiedon saatavuuteen Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa. Ruotsissa ja Tanskassa aikuiskoulutuksen osallistujista kootaan kattavampaa tietoa kuin Suomessa. Keskeinen Suomen tietovarantoa koskeva havainto on, että vapaan sivistystyön osallistujista puuttuu henkilöperijainen tieto.

AIKUISKOULUTUKSEN ERIARVOISUUS JA TASA-ARVON TOTEUTUMISEN ONGELMA TUTKIMUKSEN VALOSSA

Tilastot ja tutkimustulokset osoittavat, että aikuiskoulutus tavoittaa parhaiten korkeasti koulutetut ja hyvässä työmarkkina-asemassa olevat, kun taas matalasti koulutetut tai heikossa työmarkkina-asemassa olevat

eivät aikuisenakaan hakeudu opiskelemaan yhtä aktiivisesti (esim. European Commission 2016, 137; OECD 2017, 18–19; Statistiska Centralbyrån (SCB); Silvennoinen 2002; Silvennoinen & Lindberg 2015). Tilastokeskuksen määrääjain toteuttama Aikuiskoulutustutkimus osoittaa, että työssäkäyvät osallistuvat koulutukseen useammin kuin työttömät, korkeasteen koulutuksen suorittaneet useammin kuin perusasteen koulutuksen suorittaneet ja toimihenkilöt useammin kuin työntekijät (Niemi ym. 2014, 21–23; SCB 2014). Tutkijat ovat selittäneet osallistumisaktiivisuuden eroja esimerkiksi osallistumisen esteillä, joita on jäsenelty tilannetta, asenteita ja rakenteita koskeviin tekijöihin (Rubenson & Desjardins 2009). Yleisemmin yhteiskunnallisten resurssien epätasaista jakautumista selitetään etujen kasautumisen mekanismilla (Merton 1968). Sosiaaliset mekanismit vaikuttavat myös koulutuksen kertymiseen tai koulutuksesta syrjäytymiseen (Silvennoinen 2002, 187). Korkeasti koulutetut hyötävät koulutuksen tuottamasta lisäarvosta ja näyttäisivät luottavan siihen, että kouluttautuminen kannattaa sen myötä aukeavien laajentuvien työtilaisuuksien myötä (Kilpi-Jakonen ym. 2012).

Aikuiskoulutukseen osallistumisen eroja on tutkittu laajasti. EduMAP-tutkimushankkeen puitteissa halusimme selvittää asiaa tiedontuotannon näkökulmasta. Tarkastelimme koulutusresurssien kohdentumisen ja tiedonkeruun mekanismien kytköstä. Selvitimme, mitä tietoa aikuiskoulutukseen osallistumisesta kerätään ja miten se kerätään, mistä lähteistä tieto on peräisin ja miten saatavissa olevaa tietoa voidaan hyödyntää tutkimuksessa ja päätöksenteossa.

Huomasimme, kuten tutkijat aiemminkin (esim. Field 2000), että aikuiskoulutuksen järjestämistavat ja tehtäväkentät ovat moninaisia, ja siksi aikuisten koulutukseen liittyvät kysymykset ovat erityisen vaikeasti hallinnoitava yhteiskuntapolitiikan alue. Unionin jäsenmaiden erilaisten historiallisten kehityskulkujen tuottamat kansalliset koulutusjärjestelmät ja aikuiskoulutuksen ratkaisumallit ovat niin kirjavia, että niiden vertailu on hankalaa. Jäsenmaiden erilaiset tilastokulttuurit vaikeuttavat jossain määrin maiden keskinäistä vertailua, mutta siitä huolimatta vertailukelpoista dataa pyritään tuottamaan päätöksenteon tueksi (Desrosières 2007).

KOULUTUKSEN TARKASTUSKÄYTÄNNÖSTÄ NORMI- JA RESURSSIOHJAUKSEEN: LAILLISUUDEN JA TILINPIDON SEURANTA

Suomessa julkisin varoin rahoitettua koulutusta ohjataan normiperusteisesti laeilla ja asetuksilla. Toiminnan viranomaisohjaus toteutuu valtakunnallisten opetussuunnitelmien, koulutuksen järjestämislupien ja oppilaitosten ylläpitämislupien sekä resurssijaon kautta. Koulutuksen tarkastuskäytännöstä luovuttiin 1980-luvulla (Pirttiniemi 2010), eikä opetustoimeen siten kohdistu säännönmukaista tarkastusmenetelyä. Viranomaisten toimeenpanemat toiminnan tarkastukset koskevat tyypillisesti joko kanteluita tai tilinpidon yhteydessä todettuja rahoituksen epäselvyyksiä (mt. 255).

Rahoittajat ja kansallinen tilastoviranomainen, Tilastokeskus, seuraavat koulutuksen toteutumista kokoamalla järjestäjiltä tietoa koulutuksesta ja siihen osallistuneista. Koulutuksenjärjestäjät ovat velvollisia raportoimaan toiminnastaan rahoituksen myöntäjän edellyttämällä tavalla (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 58. §). Tiedonkeruun yksi tarkoitus on varmentaa, että rahoitus on käytetty juuri siihen kohteeseen, johon se on osoitettu. Toimintaa kuvaava numeerinen aineisto, opiskelijamäärät ja koulutuksen toteutusta ilmentävät tunnusluvut tuottavat tietoa, jota hyödynnetään julkisten varojen käytön seurannassa, toiminnan suunnittelussa ja päätöksenteossa.

RAHOITUSKANAVAT, RESURSSIEN KOHDISTUMISEN SEURANTA JA VAIKUTTAVUUDEN ARVIOINTI

Aikuiskoulutuksen järjestämistä rahoitetaan useasta julkisesta ja yksityisestä lähteestä. Yritysten tai opiskelijoiden suorittamat maksut kattavat osan kustannuksista. Ministeriöiden hallinnoimien kansallisten budjettivarojen lisäksi tarjolla on sekä kansallista että Euroopan unionin projektirahoitusta. Kukin rahoittaja soveltaa erilaisia jakoperusteita ja seurantamekanismeja varojensa hallinnointiin.

Vapaan sivistystyön, aikuisten perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen julkinen rahoitus perustuu säädöksiin. Opetushallinnon rahoitus edellyttää

SUOMEN LAINSÄÄDÄNTÖ EI VELVOITA OSALLISTUMAAN KYSELYTUTKIMUKSIIN.

lisäksi järjestäjäkohtaista ylläpitämislupaa. Työvoimahallinnon resurssijako pohjaa puolestaan avoimeen hankintamenettelyyn. Koulutuksen rahoitus myönnetään järjestäjälle siten joko ylläpitämisluvan tai kilpailutuksen perusteella.

Valtionosuusrahoituksen jakoperusteet pohjautuvat eri koulutusmuotojen ja -alojen kustannusten ja suoritteiden yksityiskohtaisiin laskelmiin. Laskennassa käytettyjä suoritteita ovat esimerkiksi koulutuksen yksikköhinta ja osallistujien määrä. Yksikköhinnan laskennassa käytetty tekninen suure, esimerkiksi opetustunti, opiskelijavuorokausi, opiskelijatyöpäivä, opiskelijaviikko, vaihtelee koulutusmuodoittain ja -aloittain ja mukailee toiminnan luonnetta (yksityiskohtaiset laskentaperusteet ks. Opetushallitus 2017.) Budjetivarojen lisäksi koulutustoimintaa järjestetään projektirahoituksella. Rahoitusta saadakseen hakijan on täytettävä rahoittajan määrittämät hakukriteerit ja mukautettava toimintaansa hakukohteena olevan ohjelman mukaiseksi.

Rahoituksen saajat raportoivat toiminnasta rahoittajien edellyttämällä tavalla. Rahoittaja seuraa toiminnan ja tilinpidon laillisuutta suoritteiden laskentaan perustuvan raportoinnin avulla. Raportointitieto ei sellaisenaan yksin riitä mittaamaan toiminnan vaikuttavuutta, toisin sanoen arvioimaan toiminnan vaikutuksen toteutumista säädösten mukaisesti.

Vaikuttavuuden arvioinnin kannalta on tärkeää huomata, että kun tavoitteena on edistää työllisyyttä ja vastata elinkeinoelämän osaamistarpeisiin (Laki ammatillisesta koulutuksesta 2. §), aikuiskoulutus on sidoksissa koulutuspolitiikan lisäksi muihin yhteiskunnan aloihin, kuten työ- ja elinkeinopolitiikkaan. Kun tavoite on edistää yhteiskunnan eheyttä ja tasa-arvoa (Laki vapaasta sivistystyöstä 1. §), aikuiskoulutus kytkeytyy hyvinvointipolitiikkaan ja yleiseen turvallisuuteen.

Aikuisopiskelijoilla oppimisen ja opiskelun vaikutukset voivat olla laajempia kuin henkilökohtaiseen hyvinvointiin liittyviä. Aikuisen elämään kuuluu huolehtia myös perheen ja läheisten toimeentulosta ja hyvinvoinnista (Manninen & Luukannel 2008, 70.) Koulutuksen vaikuttavuutta voidaan arvioida numeerisen tiedon pohjalta pitkittäistutkimuksella, mikäli osallistujista on saatavissa henkilökohtaisista tiedoista. Tutkintotavoitteisesta koulutuksesta ja työllisyydestä seuranta onkin tehty kattavasti (esim. Kilpi-Jakonen ym. 2012; Boeren & Holford 2016). Vapaasta sivistystyöstä vastaava tutkimusta ei Suomessa nykyisellään ole mahdollista tehdä (OKM 2014, 20).

REKISTERITieto VERSUS KYSELYTieto

Aikuiskoulutusta koskevan tiedon tuotanto kytkeytyy hallinnon määrittämiin suoritteisiin, kuten rahoituksen perusteiden laskentaan ja koulutuksen toteutumisen seurantaan. Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa väestöä ja yhteiskunnan toimintaa koskevat tilastot pohjautuvat suurelta osin niin sanottuun rekisteritietoon. Se on dataa, jota on alkuaan kerätty hallinnon tarpeisiin (Valkonen ym. 1998). Hallinnollisia tietorekistereitä ovat esimerkiksi väestörekisteri ja verotustiedot. Oppilaitosten toiminnan hallinnointiin ja seurantaan tarvitsemat tiedot opiskelijoistaan muodostavat henkilörekisterin. Kun oppilaitos esimerkiksi kerää opintomaksuja, kirjanpitoon ja asiakasrekisteriin merkitään tieto maksajasta ja suoritetusta maksusta. Opetuksen suunnittelussa tarvitaan tietoa opiskelijoista ja opiskelijamäärästä, jotta käytettävissä olevat resurssit, opetustilat ja henkilöstön työaika saadaan kohdistettua järkevällä tavalla.

Työttömän työnhakijan tulee rekisteröityä työ- ja elinkeinohallinnon (TE-hallinto) asiakasrekisteriin ollakseen oikeutettu TE-toimiston palveluihin ja työttömyysturvaan. Hallinnon osoittamista toimenpiteistä, kuten työvoimakoulutukseen osallistumisesta, kertyy tietoa järjestelmään. Kansaneläkelaitoksen (Kela) asiakasrekisteriin puolestaan kertyy tietoa henkilöistä, jotka ovat saaneet esimerkiksi eläkettä tai sairauspäivärahaa vamman tai sairauden perusteella, työmarkkinatukea työttömyyden perusteella

SUOMESSA EI KERÄTÄ HENKILÖPOHJAISTA TIETOA VAPAAN SIVISTYSTYÖN OSALLISTUJISTA.

tai opintotukea opiskelun tueksi. Rekisteridata kertyy perustoiminnan sivutuotteena, se on kattavaa, eikä erillistä kysymisen tai vastaamisen vaivaa synny.

Koulutuksen tietovarantoa kootaan tilastollisia tarkoituksia varten myös erilaisin kyselyin. Esimerkiksi taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD, Euroopan unionin tilastoviranomainen Eurostat ja kansallisella tasolla Suomen Tilastokeskus, Opetushallitus ja Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) ovat toteuttaneet kyselytutkimuksia aikuiskoulutuksesta tai sisällyttäneet sitä koskevia kysymyksiä laajempia aihepiirejä koskeviin kyselyihin.

Laajoin kyselyaineistoin on selvitetty esimerkiksi vapaan sivistystyön koulutuksen opiskelijoiden näkemyksiä aikuisopiskelun hyödyistä ja vaikuttavuudesta Suomessa (Manninen & Luukannel 2008) ja eri EU-maissa (BeLL 2014). Kyselytutkimukset eivät kata rekisteritiedon tapaan koko väestöä vaan perustuvat aina otokseen. Esimerkiksi Suomen vuoden 2012 Aikuiskoulutustutkimukseen poimittiin 18–69-vuotiaiden maassa pysyvästi asuvien perusjoukosta otannalla 6 088 henkilöä, ja lopullinen kyselyyn vastanneiden määrä oli 4 114.

Suomen lainsäädäntö ei velvoita osallistumaan kyselytutkimuksiin, joten otokseen valituilla on oikeus kieltäytyä vastaamasta. Vastauksia voivat aiheuttaa kielivaikkeudet ja se, että henkilöä ei tavoiteta. Kyselyille on tyypillistä, että vastaukset ovat muistinvaraista tietoa, eikä kyselyn tekijällä ole mahdollisuutta tarkistaa tiedon paikkansapitävyyttä. Otoksesta voidaan jo lähtökohtaisesti rajata pois joitakin väestöryhmiä, kuten Aikuiskoulutustutkimuksessa laitoksissa asuva väestö (Niemi ym. 2014, 158–166.)

Hallinnon rekisterit ja kyselyt tuottavat numeerista tietoa, jota hyödynnetään tilastojen laadinnassa. Tilastotiedon tarkoitus on yksinkertaistaa ja muuntaa

yhteismitalliseksi muutoin vaikeasti mitattavaa todellisuutta. Se on moderneissa yhteiskunnissa hallinnon ja päätöksenteon tarvitsemää vertailtavaa dataa, jonka avulla muun muassa kuvaillaan asioiden tilaa, luodaan strategisia tavoitteita ja seurataan niiden toteutumista. Rekisteriaineistot ja kyselyt kertovat kuitenkin ainoastaan niistä seikoista, joista tietoa kirjataan rekistereihin tai joihin kyselyt kohdistuvat (Alatalo 2018.) Pohjoismaainen tilastokulttuuri perustuu pitkälti hallinnon sivutuotteena syntyvään rekisteridataan. Koulutusta koskevassa tiedonkeruussa Suomen vapaa sivistystyö on kiinnostava poikkeus: osallistujista ei koota henkilö pohjaista tietoa, profilitietoakin on kerätty ainoastaan satunnaisesti kyselyin.

TUTKIMUSTA VARTEN HANKITUT REKISTERIAINEISTOT

Saadaksemme selville, mitä tietoa haavoittuvassa asemassa olevien nuorten osallistumisesta aikuiskoulutukseen on saatavissa, hankimme tutkimusluvut useiden rekisterinpitäjien aineistoihin, jotka sisältävät tunnisteellista tietoa haavoittuvissa elämäntilanteissa olevista henkilöistä, esimerkiksi toimeentulotuen saajista. Tutkimusluvut haettiin Kelan, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, työ- ja elinkeinoministeriön (TEM), Rikosseuraamuslaitoksen ja Tilastokeskuksen aineistoihin, jotka sisältävät tunnisteellista tietoa pitkäaikaissairaudesta tai vamman vuoksi tukeen oikeutetuista, toimeentulotuen saajista, työttömistä työnhakijoista ja rikosseuraamusasiakkaita. Tietoa aikuiskoulutukseen osallistumisesta löytyi Kelan, TEM:ön ja Tilastokeskuksen seuraavista aineistoista: opintotukirekisteri, TE-hallinnon asiakasrekisteri sekä opiskelija- ja tutkintorekisterit.

Kun rekisteriaineistoja verrataan valmiisiin tilastoaineistoihin, niiden etuna on mahdollisuus analysoida tekijöiden välisiä riippuvuuksia käyttämällä havaintoyksikkönä yksilöä (Valkonen ym. 1998, 15). Henkilötietoja sisältävän tutkimusaineiston käsittelyssä on erityisen huolellisesti otettava huomioon eettiset näkökohdat. Analysoitava aineisto ei kuitenkaan enää muodosta henkilörekisteriä, mikäli tunnistetiedot, kuten nimi ja henkilötunnus, on poistettu, eikä tietoja voi liittää tai tunnisteita palauttaa yksilöitävässä olevaan

RUOTSISSA TIEDOT VÄESTÖN KOULUTUKSEEN OSALLISTUMISESTA OVAT AVOIMESTI SAATAVILLA.

henkilöön (Kleemola 1998, 23.) Tietosuojasyistä Tilastokeskus poisti tunnistetiedot hankkimastamme rekisteriaineistosta ja korvasi henkilötunnukset pseudotunnisteella, jonka avulla samaa henkilöä koskevat eri rekisterinpitäjien tiedot voidaan yhdistää. Tällä tavoin on mahdollista selvittää, miten koulutukseen osallistuminen vaihtelee taustamuuttujien mukaan ja erilaisissa yhteiskunnan tukiin oikeuttavissa elämäntilanteissa. EduMAP-tutkimushankkeessa halusimme lähinnä perehtyä aineiston käytettävyyteen ja tietovarantoon, joten hankimme tarkoitukseen soveltuvan poikkileikkausaineiston. Pitkittäisaineistojen avulla olisi mahdollista seurata saman henkilön toimintaa koulutuksen jälkeen ja tarkastella esimerkiksi tuen tarpeita ja työmarkkinoille sijoittumista.

TIETOJEN SAATAVUUS VAPAAN SIVISTYSTYÖN OSALLISTUJISTA

Suomessa henkilö pohjaista tunnisteteellista tietoa koulutukseen osallistumisesta on saatavilla muutamista lähteistä. Tutkintoon johtavasta koulutuksesta on tietoa Tilastokeskuksen opiskelijarekisterissä, työvoimakoulutusta koskevat tiedot ovat TE-hallinnon asiakasrekisterissä ja opintotukeen oikeutetut kansanopistojen pitkäkestoisen koulutuksen opiskelijat Kelan opintotukirekisterissä.

Toisin kuin Ruotsissa ja Tanskassa, Suomessa ei kerätä henkilö pohjaista tietoa vapaan sivistystyön osallistujista. Opetusministeriö selvitti tiedonkeruun yhteydessä vuosina 2004–06 vapaan sivistystyön opiskelijoiden profilitietoa iän, sukupuolen, koulutustaustan ja pääasiallisen toiminnan osalta (OKM 2014, 10). Käytäntö ei kuitenkaan ole vakiintunut vuosittaiseen raportointiin. Vaikka oppilaitoksessa yleensä tiedetään

tarkasti, keitä opiskelijat ovat ja kuinka monta opiskelijaa osallistuu millekin opintojaksolle, tieto jää koulutuksenjärjestäjälle, eikä sitä raportoida rahoittajille.

Tiedonkeruun menettelyiden vuoksi henkilö pohjainen tieto vapaan sivistystyön osallistujien puuttuu tilastoviranomaiselta, jolloin tilastollisesti on varmintaa osallistujien sijasta laskea osallistumistapauksia (OKM 2011, 12; Seppänen 2014). Vuotuinen vapaan sivistystyön opiskelijoiden kokonaismäärä on siten tulkinnanvarainen. Esimerkiksi Tilastokeskuksen laskennan perusteella vuoden 2012 netto-opiskelijamääräksi ilmoitettiin 980 000 (Saloheimo 2015), kun taas kysely pohjaisen Aikuiskoulutustutkimuksen kautta saadut tiedot ja oppilaitosten raportoimat osallistumiskerrat yhdistämällä osallistujia arvioitiin olleen noin 520 000 (Manninen 2015, 35).

Vapaan sivistystyön osalta on todettu, että kattavien tilastotietojen puuttuminen ja tutkimustiedon vähäisyys vaikeuttavat toiminnan seuranta ja arviointia (Vaherva ym. 2006, 14–15; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004). Tutkimustiedon vähäisyyden ja numeerisen tiedon puuttumisen lisäksi on merkille pantavaa, että vapaata sivistystyötä kuvaavat käsitteet ja määritelmät eivät ole tutkintotavoitteisen koulutuksen tavoin täsmällisiä tai yksiselitteisiä (Manninen 2017).

Ruotsissa tiedot väestön koulutukseen osallistumisesta ovat avoimesti saatavilla sikäläisen tilastoviranomaisen, Statistiska centralbyrånin, verkkosivuilta (www.scb.se). Eri hallinnonalojen aineisto on koottu taulukoihin, joista opiskelijoita koskeva taustatieto on helposti haettavissa ikävuoittain ja kaikissa koulutusmuodoissa (Statistiska centralbyrån). Vapaan sivistystyön resurssiin ja tiedonkeruun tehtävä on Ruotsissa ulkoistettu viranomaisilta Folkbildningsrådetille. Se on aatteellinen yhdistys, jonka jäsenjärjestöt edustavat Ruotsin opintokeskuksia ja kansanopistoja. Opintokeskuksia edustaa yhteisjärjestö Studieförbundet i samverkan, kansanopistoja kaksi järjestöä: kunnallisten toimijoiden Sveriges Kommuner och Landsting ja järjestötaustaisia kansanopistoja edustava Rørelsefolkhögskolornas intresseorganisation.

RAHOITUSMEKANISMIT SAATTAVAT VÄLILLISESTI ESTÄÄ KOULUTUKSEN TASA-ARVON TOTEUTUMISEN.

Ruotsin eduskunta ja hallitus ovat osoittaneet Folkbildningsrådetille määrättyt viranomaistehtävät. Se vastaa koulutukseen osoitetun valtion rahoituksen jakamisesta sekä seuraa ja arvioi kansanopistojen ja opintokeskusten toimintaa, kuten koostaa vuosittain tiedot oppilaitosten toiminnasta ja opiskelijoista ja raportoi niiden pohjalta eduskunnalle, hallitukselle ja jäsenorganisaatioille toiminnan toteutumasta (Folkbildningsrådet 2014.)

Vuonna 2013 toteutettiin esimerkiksi kansanopistojen opiskelijoita koskeva selvitys, joka sisälsi tietoa siitä, kuinka monta toimintarajoitteista opiskelijaa osallistui kansanopistojen kursseille. Raporttiin koottiin yksityiskohtainen tieto kaikkien liikuntaesteisten, aistivammaisten, kuulo- ja näkövammaisten, kehitysvammaisten ja muiden kohderyhmään kuuluvien opiskelijoiden lukumääristä kansanopistojen kursseilla (Olofsson & Germundsson 2015, 32–36.)

Tanskassa aikuiskoulutukseen osallistumisesta kerätään tietoa eri hallinnonaloilta, ja Danmarks statistik, Tanskan kansallinen tilastoviranomainen vastaa koulutuksenjärjestäjiltä saatujen tietojen koostamisesta ja julkistamisesta. Tietoa on saatavilla yksilöidysti seitsemässä kategoriassa: yleiset ja valmistavat kurssit (*VUC*), kansanopistot, tanskan kielen opetus ulkomaalaisille, ammatillinen aikuiskoulutus (*AMU*), avoin opetus ammatillisessa koulutuksessa, avoin opetus ammattikorkeakouluissa ja avoimen yliopiston opetus. Erilaisten koulutusten suoritteita on laskennallisesti yhdenmukaistettu niin, että kokopäiväisesti opiskelevien määristä voidaan tuottaa vertailukelpoista tietoa aikuiskoulutuksen muodosta riippumatta (Statistics Denmark 2016, 3–4.)

Sekä Ruotsissa että Tanskassa tutkijat voivat hakea rekisteritietojen käyttöä palvelua

hyödyntäen. Tunnisteellinen henkilöperustainen tieto kaikkien koulutusmuotojen opiskelijoista mahdollistaa eri rekisterien sisältämän tiedon yhdistämisen sekä yksilökohtaisen seurannan.

RAHOITUSMALLIEN SEURAUKSET

Aikuiskoulutuksen monipuolisen rahoituksen etuja ovat joustavuus ja tarjonnan monipuolisuus. Elinikäisen oppimisen toimintaympäristöä ja päätöksentekoa tutkinut John Field (2000) on kuitenkin kiinnittänyt huomiota hallinnon monimutkaistumiseen ja huoleen sen seurauksista, joista yksi on koulutuksenjärjestäjien lisääntynyt työtaakka. Hallinnollisen työn lisääntyminen vaikuttaa monin tavoin oppilaitosten työhön (mt. 258). Kunkin rahoittajan soveltamat säädökset ja toiminnan seuranta edellyttävät järjestäjiltä kykyä mukautua rahoittajien menettelytapoihin ja omaksua erilaisia hallinnon käytäntöjä. Hankintamenettelyt, toiminnan mukauttaminen projektirahoituksen saamiseksi sekä raportointi ja seuranta kuluttavat niukkoja työvoimaresursseja. Lisääntynyt hallinnoinnin tarve vaatii voimavaroja ja saattaa vähentää niitä oppilaitosten ohjaus- ja opetustyöltä, jolla toimijat pyrkivät asettamiinsa kasvat- ja oppimistavoitteisiin.

Rahoitusmekanismit saattavat pitää yllä hallinnollisia käytäntöjä ja rakenteita, jotka estävät koulutuksen tasa-arvon toteutumisen. Lisääntynyt hallinnointivastuu voi lisätä alueellista epätasa-arvoa, kun väestökeskittymien alueilla ja suurissa yksiköissä on enemmän resursseja käytössään ja siten kykyä monimutkaisen rahoitusjärjestelmän yhä tehokkaampaan hyödyntämiseen. Puhtaasti taloudellisen hyödyn näkökulmasta menestyksekkäintä olisi rekrytoida suurin mahdollinen määrä opiskelijoita, järjestää suuren yksikköhinnan koulutusta vähäisillä resursseilla ja valita opiskelijoita, jotka varmimmin suorittavat koulutuksen loppuun.

Vapaassa sivistystyössä rahoitusjärjestelmän on havaittu ohjaavan opistoja reaktiiviseen toimintamalliin, joka perustuu olemassa olevien asiakkaiden tarpeiden ja kysynnän tyydyttämiseen (Manninen 2015, 36). Julkisesti rahoitetun toiminnan tulisi kuitenkin palvella kansalaisia tasapuolisesti, jolloin yleis-

hyödyllisten palvelujen suuntaaminen kapealle kohderyhmälle näyttäytyy ongelmallisena (Valkonen, 2015, 228).

TIETÄMÄTTÖMYYDEN JA NÄKYMÄTTÖMYYDEN SEURAUKSET

Lainsäädäntö määrittää aikuiskoulutuksen tarkoituksen niin sanotussa tarkoituspöytäkirjassa. Vapaan sivistystyön tarkoitus on järjestää yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta tukevaa koulutusta. Oppilaitoksen koulutustehtävä ja muut koulutuksen järjestämisen ehdot voidaan edelleen määrittellä opetusministeriön myöntämässä järjestäjäkohtaisessa luvassa. Ilman henkilö pohjaista osallistujatietoa on kuitenkin vaikeata seurata tai todentaa, miten tasa-arvoisesti koulutus kohdentuu.

Yksi vapaan sivistystyön toimijoiden jakama huoli koskee juuri sivistyksellisen tasa-arvopyrkimyksen ja markkinaehtoisen toimintamallin välistä tasapainoilua. Lainsäätäjät ja rahoittajat voivat ohjeistaa ja suunnata toimintaa haluamaansa suuntaan, mutta kentän toimijoiden on ratkaistava ne käytännön ongelmat, joita ristiriidan kanssa tasapainottelu vaatii. Käytännössä koulutusjärjestäjät usein keskittyvät niihin aktiivisiin opiskelijoihin, jotka jo ovat toiminnan piirissä. Koulutuksellisen tasa-arvon edistämisen tavoite jää toteutumatta, kun rajalliset voimavarat edellyttävät markkinaehtoista toimintatapaa (Valkonen, 2015.) Olisi kiinnostavaa selvittää vielä tarkemmin koulutusjärjestäjien soveltamia rahoituksen varmistamisen strategioita, ja arvioida, ovatko rahoitusmekanismit osaltaan vaikuttaneet ”helppojen” opiskelijoiden suosimiseen vaikeammin tavoitettavien ja enemmän tukea tarvitsevien kustannuksella.

Tämän tutkimuksen puitteissa keskustelin usean kansalaisopiston edustajan kanssa mahdollisuudesta saada henkilö pohjaisia osallistujatietoja mukaan EduMAP-tutkimuksen aineistoon. Esittelin tiedonkeruuta koskevia ajatuksia Vapaan sivistystyön päivillä elokuussa 2017. Olin yhteydessä myös Vapaa Sivistystyö ry:n edustajiin kysyäkseni, miksi vuonna 2015 tehtäväksi suunniteltu tiedonkeruu jäi toteuttamatta. Keskustelujen pohjalta henkilö pohjaisen tiedonkeruun vastustaminen ei näytä liittyvän ainoastaan

kysymyksiin henkilötietojen arkaluonteisuudesta vaan myös koulutuksenjärjestäjien haluttomuuteen jakaa tietoa ja pelkoon lisääntyvästä työtaakasta.

Tutkimustulos vahvistaa aiemmin esitettyä huolta tiedontuotannon puutteista Suomessa. Päätöksenteossa henkilö pohjaisen tiedon puuttuminen vapaan sivistystyön opiskelijoista merkitsee tietynlaista tietämättömyyttä. Kun koulutusta koskevista tilastoista puuttuu vertailukelpoinen numeerinen tieto, toiminta on näkymätöntä. Tietoa joudutaan keräämään erilliselvityksin, mikä ei kuitenkaan aina ole mahdollista nopeatempoisessa lainsäädäntötyössä.

Resurssien kohdentamisen näkökulmasta näkymättömyys on voinut olla yksi tekijä, joka on vaikuttanut vapaan sivistystyön toimijoiden kokemukseen, että rahanjaossa on hävitty ammatilliselle koulutukselle ja epäonnistuttu vakuuttamaan päättäjät toiminnan tarpeellisuudesta (esim. Sihvonen 1996, 228). Kun tutkintotavoitteisesta koulutuksesta on eksaktit tunnusluvut ja tietoa siitä, keitä opiskelijat ovat, toiminnan syrjimättömyyttä ja koulutuksen tasa-arvoista kohdentumista voidaan arvioida monin kriteerein, kuten alueellisen kattavuuden, opiskelijoiden sosioekonomisen taustan tai sukupuolen kannalta. Vapaan sivistystyön koulutuksesta vastaavat tunnusluvut puuttuvat, jolloin toiminnasta on voinut muodostua julkisuudessa jopa hieman mystinen kuva.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2004) totesi raportissaan kansanopistojen toiminnasta, että toiminnan arvioinnin pohjaksi tarvittavaa tietopohjaa ei ole, eikä toimintaan kohdistu systemaattista ja jatkuvaa seurantaa. Arvioinnin mahdollistavaa tietojärjestelmää ei ole käytössä, vaan toiminnan seuranta perustuu lähinnä tilinpidon tunnuslukuihin. Tarkastusviraston raportissa kiinnitettiin huomiota lisäksi vapaan sivistystyön avoimen hakeutumisen periaatteen ja joidenkin opistojen järjestämislupiin kirjatun rajatun kohderyhmän väliseen ristiriitaan. (mt. 44.)

Vapaan sivistystyön tiedonkeruun ongelmia selvittäneen työryhmän (OKM 2011) tavoite oli kehittää tiedonkeruun mekanismeja ja tiedontuotantoa. Raportissaan työryhmä ehdotti siirtymistä henkilö pohjaiseen tiedonkeruuseen, mutta Opintokeskusseura ry ja Suomen Kansanopistoyhdistys ry esittivät ehdotukseen eriviivisiä kantoja vetoamalla muun muassa tiedon

arkaluonteisuuteen (mt. 22). Työryhmän suositus henkilö pohjaiseen tiedonkeruuseen siirtymisestä ei ole toistaiseksi toteutunut.

Tutkimushavaintojen valossa jäimme pohtimaan, mihin esitetty tulkinta tiedon arkaluonteisuudesta perustuu. Onko tieto suomalaisen vapaaseen sivistystyöhön osallistumisesta niin arkaluonteista suhteutettuna vaikka toimeentulotuen saajien ja rikosseuraamusasiakkaiden tietoihin, että sitä ei voisi käyttää hallinnon ja tutkimuksen tarkoituksiin?

Työryhmäesityksen vastustusta voisi tulkita edunvalvonnan edellyttämäksi vastarinnaksi. Koulutuksenjärjestäjien kannalta vastarinta ei ole perusteltua, jos tiedonkeruun traditioista kiinni pitäminen ja henkilö pohjaisesta tiedonkeruusta kieltäytyminen tuottaa tietämättömyyttä, joka kytkeytyy resurssien niukuuteen ja epätasaiseen jakautumiseen.

Henkilö pohjaiseen tiedonkeruuseen siirtyminen vapaan sivistystyön osallistujista yhdenmukaistaisi koulutuksen tiedontuotannon käytäntöjä. Numeerinen tieto vahvistaisi keinoja tehdä työtä näkyväksi

ja todentaa tavoitteiden toteutumista, mikä auttaisi vapaata sivistystyötä perustelemaan erityistä sivistystehtäväänsä.

Tunnisteellinen tieto olisi hyödynnettävissä sekä tutkimukseen että toiminnan legitimointiin. Henkilö pohjainen tieto vapaan sivistystyön opiskelijoista mahdollistaisi tilastoviranomaiselle eri hallinnon alan tietojen yhdistämisen. Päättäjät voisivat seurata resurssien kohdentumista, tasa-arvon ja syrjimättömyyden toteutumista sekä arvioida koulutuksen vaikuttavuutta monin kriteerein. Hallinnollista työtaakkaa olisi mahdollista jopa vähentää, kun erilliselvitysten tekemisen tarve vähenisi.

PAULA KUUSIPALO
KM, tutkija
kasvatustieteiden tiedekunta
Tampereen yliopisto

Tulokset saatiin Euroopan unionin rahoituksen tuella. EduMAP on Euroopan unionin Horizon 2020 -tutkimus- ja innovaatio-ohjelman rahoittama projekti.

LÄHTEET

- Alastalo M. (2018). Eurostat: Making Europe commensurate and comparable. Teoksessa Heiskala, R. & Aro, J. (toim.) *Policy Design in the European Union an Empire of Shopkeepers in the Making?* London: Palgrave, 87–110.
- BeLL (2014). *Benefits of Lifelong Learning. Final Report. Public part.* http://bell-project.eu_dev (25.4.2015).
- Boeren E. & Holford J. (2016). Vocationalism Varies (a Lot); A 12-Country Multivariate Analysis of Participation in Formal Adult Learning. *Adult Education Quarterly* 66 (2), 120–142.
- Desrosières, A. (2007). Surveys versus administrative records: reflections on the duality of statistical sources. *Courrier des statistiques*, English series 13.
- European Commission (2016). *Employment and Social Developments in Europe 2015*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
- Field, J. (2000). Governing the Ungovernable. Why Lifelong Learning Policies Promise so Much Yet Deliver so Little. *Educational Management & Administration* 28 (3), 249–261.
- Folkbildningsrådet (2014). *Folkbildningens betydelse för samhället*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Kilpi-Jakonen, E., Vono de Vilhena, D., Kosyakova, Y., Stenberg, A. & Blossfeld, H.-P. (2012). The impact of formal adult education on the likelihood of being employed: A comparative overview. *Studies of Transition States and Societies* 4 (1), 48–68.
- Kleemola, M. (1998). Tietosuojavaatimukset henkilörekistereihin perustuvissa tieteellisissä tutkimuksissa. Teoksessa Valkonen T., Koskinen S. & Martelin T. *Rekisteriaineistot yhteiskunta- ja terveystutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 21–38.

- Laki alueiden kehittämisestä ja rakennerahastotoiminnan hallinnoinnista 17.1.2014/7.
- Laki ammatillisesta koulutuksesta 11.8.2017/531.
- Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 29.12.2009/1705.
- Laki vapaasta sivistystyöstä 21.8.1998/632 .
- Manninen, J. (2017). Empirical and genealogical analysis of non-vocational adult education in Europe. *International Review of Education*, 63 (3), 319–340.
- Manninen, J. (2015). Mikä nakertaa vapaan sivistystyön vapautta, työtä ja sivistävyyttä? Teoksessa Pätäri J., Turunen A. & Sivenius A. (toim.) *Sivistystyön vapaus ja vastuu*, 30–37. Helsinki: VST.
- Manninen, J. & Luukannel, S. (2008). *Omaehtoisen aikuisopiskelun vaikutukset. Vapaan sivistystyön opintojen merkitys ja vaikutukset aikuisten elämässä*. Helsinki: VSY.
- Merton, R. K. (1968). The Matthew effect in science. *Science* 159 (3810), 56–63. <http://www.garfield.library.upenn.edu/merton/matthew1.pdf> (10.8.2017).
- Niemi, H., Ruuskanen, T. & Seppänen, T. (2014). *Osallistuminen aikuiskoulutukseen vuonna 2012*. Helsinki: Tilastokeskus.
- OECD (2017). *Understanding the Socio-economic Divide in Europe. Background report*. <http://www.oecd.org/inclusive-growth/about/centre-for-opportunity-and-equality/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf> (12.5.2017).
- OKM (2011). *Vapaan sivistystyön tilasto- ja tietopohjan kehittämishanke*. <http://minedu.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-263-075-9> (2.9.2017).
- Olofsson J. & Germundsson P. (2015). *Steget vidare. Undersökning bland folkhögskolornas deltagare 2013*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Opetushallitus (2017). *Opetus- ja kulttuuritoimen rahoitus – yksikköhintojen ja rahoituksen määräytyminen vuonna 2017*. Helsinki: Opetushallitus.
- Pirttiniemi, J. (2010). Kouluylivaltuutuksen tarkastustoimesta opetushallituksen informaatio-ohjaukseen. Teoksessa Kauranne J. ym. (toim.) *Ajankohtainen Uno Cygnaeus. Uno Cygnaeuksen juhlavuosi 2010*. Helsinki: Suomen kasvatushistoriallinen seura, 243–257.
- Rubenson, K. & Desjardins, R. (2009). The Impact of Welfare State Regimes on Barriers to Participation in Adult Education. *Adult Education Quarterly* 59 (3), 187–207.
- Saloheimo, L. (2015). Vapaan sivistystyön palvelurakenne. Oppilaitosten koulutustarjonta. Helsinki: VST. http://www.sivistystyo.fi/doc/julkaisut/VST_raportti_palvelurakenne_25021015.pdf (24.11.2017).
- Seppänen, T. (2014). Vapaa sivistystyö on merkittävä osa aikuiskoulutusta. *Hyvinvointikatsaus* 3/2014. Helsinki: Tilastokeskus.
- Sihvonen, J. (1996). *Sivistystä kaikille vai valituille?* Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Silvennoinen, H. (2002). *Koulutus marginalisaation hallintana*. Helsinki: Gaudeamus.
- Silvennoinen, H. & Lindberg, M. (2015). Aikuiskoulutukseen osallistuminen Suomessa. *Aikuiskasvatus* 35 (4), 266–285.
- Statistiska Centralbyrån. *Befolkning 16–64 år efter kön, ålder, typ av studiedeltagande, utbildningsnivå och studiemedelsutnyttjande under höstterminen. År 1993–2015*. http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__UF__UF0507/StudiedeltagandeR/?rxid=86abd797-7854-4564-9150-c9b06ae3ab07 (24.11.2017).
- Statistiska Centralbyrån (2014). *Vuxnas deltagande i utbildning 2011/2012*. Örebro: SCB.
- Statistics Denmark (2016). *Documentation of statistics for Courses and Adult Education 2016*. Copenhagen: Statistics Denmark. <http://www.dst.dk/en/Statistik/emner/uddannelse-og-viden/kurser-og-voksenuddannelse/alle-kurser> (27.11.2017).
- Vaherva, T., Malinen, A., Moisio, A., Raivola, R., Salo, P., Kantasalmi, K., Kamppi P. & Silvennoinen, H. (2006). *Vapaan sivistystyön oppilaitosrakenne ja palvelukyky*. Jyväskylä: Koulutuksen arviointineuvosto.
- Valkonen, E. (2015). *”Me myymme ja markkinoimme kurseja” Markkinaorientaation piirteet kansalaisopistoissa*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology: 79. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Valkonen, T., Koskinen, S. & Martelin, T. (1998). *Rekisteriaineistot yhteiskunta- ja terveystutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2004). *Kansanopistojärjestelmä. Tarkastuskertomus* 81/2004.

Parempaan, eriarvoiseen Suomeen

Pursiainen, Heikki (2017). Paska Suomi. Tammi. 276 sivua.

AJATUSPAJA LIBERAN tutkimusjohtajana vuosina 2015–17 toimineen Heikki Pursiaisen ensimmäinen kirja ottaa käsittelyyn ison joukon ajankohtaisia yhteiskunnallisesti merkittäviä teemoja. Suomesakin riittää epäkohtia, jotka on syytä nostaa ruodittaviksi julkisuuteen. Pursiainen koettaa ravistella ajasta jälkeen jääneitä, luutuneina ajateltuttumuksia siitä, miten talous ja työmarkkinat saataisiin toimimaan tehokkaammin.

Kirjan keskeinen viesti on valtion ja muunkin julkisen vallan roolin kyseenalaistaminen: julkisen (valtio) ja yksityisen (yritykset) toiminnan tehtävät ja vastuut pitäisi järjestää uudelleen. Valtion tehtäviä pitäisi reilusti karsia ja siirtää palveluja yksityisten yritysten tuotettavaksi. Se tervehdittäisi taloutta ja vähentäisi kansalaisten holhoamista.

Tämä vain ei onnistu, koska poliittinen järjestelmä on niin rappeutunut. Puolueilta on muu paitsi oman edun turvaamisen ajatus hukassa. Puolueet ajavat väärää asioita. Kaikki rakastavat veronkeruuta ja valtiota.

SOMESTA TUTTU

Kun kirja alkaa lauseella ”Suomi on paska maa satavuotispäivänään”, lukija aloittaa lukurupeaman epäuskoisena. Millainen on kirjoittajan havainnointikyky? Entä suhteellisuudentaju? Tai ehkäpä kirjoittaja on koonnut yksiin kansiin käymi-

ään somekeskusteluja, joissa vääristö, liioittelu ja solvaaminen tuntuvat olevan yhä useammalle keskustelijalle luontaista:

”Poliittinen järjestelmä on surullisessa tilassa. Silti kaikki toivovat ja luottavat valtion hoitavan kaiken ja pelastavan kaiken. Ei ole mitään ongelmaa, jota ei voitaisi hoitaa viskaamalla tukku verorahoja sen suuntaan. [...] Valtio työllistää työttömät. Valtio hoitaa, maksaa, ottaa vastuun ja tekee päätökset meidän puolestamme. Kenenkään ei tarvitse itse tehdä mitään.” (s. 10–11.)

Pursiaisen tyylijäisiin sopeutuminen lienee monelle vaikeaa. Ei ole aivan helppo ymmärtää, millaisiin havaintoihin hänen väitteensä perustuvat. Itse en ole nähnyt sellaista Suomea, missä kenenkään ei tarvitse tehdä mitään. Kyllä täällä valtaosa väestöstä joutuu käymään ahkerasti töissä.

En käy arvailemaan, millaisia tilastoja Pursiainen on kirjaa varten tutkinut, mutta esimerkiksi työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) tilastoista ei voi päätellä valtion työllistäneen työttömät. Niiden mukaan mukaan työttömiä työnhakijoita oli noin 300 000 vuonna 2017.

PUOLUEILTA TEHTÄVÄT HUKASSA

Kirjoittaja käy puolueet läpi yksityisellen ja osoittaa tyytymättömyyden aiheensa niissä kussakin.

Vasemmisto ei ole enää vasemmistolainen, eivätkä oikeistopuolueet uskalla edustaa oikeistolaisista politiikkaa. Keskustapuolue on Suomea tuhoavan voiman kultti. Vihreät on niin mitätön, ettei siitä ole mitään sanottavaa.

Menneisyyteen haikailevalla vasemmistolla ei ole positiivista tulevaisuudenvisiota. Se vastustaa kaikkea muutosta. Vasemmisto on unohtanut vähäosaiset ja ajaa politiikkaa, joka estää työttömiä työllistymästä ja köyhiä rikastumasta.

Suomessa ei ole Pursiaisen mielestä yhtään oikeistopuoluetta, jota ”edes vähän sivistynyt ihminen voisi kuvitella kannattavansa” (s. 38) Kokoomuksestakaan ei ole markkinatalouspuolueeksi, joka uskaltaisi jättää talouden markkinoiden vastuulle. Pursiaisen mukaan ”kunnon oikeisto olisi markkinataloushenkinen. Se veisi valtion pois liiketoiminnasta,

KORKEAKOULUTUKSESSA PITÄÄ UNOHTAA TASA-ARVON TAVOITTELU.

poistaisi tukiaiset, rakastaisi kilpailua ja vihaisi erioikeuksia, kartelleja ja monopoleja. [...] Kunnon oikeisto luottaisi markkinatalouteen eikä olisi koko ajan näpertämässä ja säättämässä sitä. Kaikki ne asiat, joita ei tarvitse säätää, jätettäisiin säättämättä. Kaikki ne asiat, joita valtion ei ole pakko hoitaa, jätettäisiin hoitamatta.”

Pursiainen surkuttelee, ettei mikään oikeistopuolue kannata ”kovaa markkinataloutta”. Sen sijaan puolueet vaalivat yhdessä ”pehmeää markkinataloutta”. Pursiaisen näkemyksen mukaan ”kova markkinatalous nimittäin on sellainen, joka pakottaa yritykset kilpailemaan ihmisten eduksi.” (s. 69.) Luultavasti oikeistopuolueissa toimivat ovat sen verran enemmän elämää nähneitä, että ovat havainneet kovan markkinatalouden riskit muualla maailmassa.

Pursiainen haluaisi vasemmiston pois talouspolitiikasta. Sen olisi parasta keskittyä ajamaan köyhien etua eikä puuttua talouteen. On vaikea hahmottaa, miksi puolueet ottaisivat Pursiaisen toiveet todesta. Miksi Kokoomus ryhtyisi ajamaan vain kovaa markkinataloutta, ja miksi vasemmistopuolueet keskittyisivät köyhäinhoitoon? Ajatus on yksi kirjan kummallisuksista. Se on empiriasta irrallista nojatuulifilosofointia.

ERiarvoisuuden puolustus

Paska Suomi hyökkää eriarvoisuudesta käytävää keskustelua vastaan. Pursiaisen mukaan eriarvoisuus ei ole pahasta. Tuloeroina konkretisoituvaa eriarvoisuutta tarvitaan. Tuloerot kannustavat ihmisiä yrittämään. Jos yksilöiden yritteliään toiminnan seurauksena yksi omistaa enemmän kuin joku toinen, se ei ole ongelma. Se on juhlan aihe, Pursiainen ajattelee. Köyhienkin pitäisi juhlia sitä, koska heidän osansa ei rikkaiden rikastumisen seurauksena huonone.

Pursiainen ei puuttuisi eriarvoisuuteen sinänsä. Sen sijaan köyhiä hankkään ei jättäisi auttamaan. Eriarvoisuudesta puhuminen pitäisi lopettaa ja puhua sen sijaan köyhien auttamisesta. Jostain syystä hän ei suostu ymmärtämään, että sosiaalista ja taloudellista eriarvoisuutta tarkkaillaan jatkuvasti juuri siksi, että osoitetaan, miten köyhiä tulojaon matalimmassa päässä olevat ovat, ja miten esimerkiksi kasvavan talouden hedelmät jakautuvat. ”Eriarvoisuushaukat” vahtivat tulojakotilastoja juuri siksi, että voitaisiin vaikuttaa jo ennen kuin pienituloiset vajoavat köyhyyteen Pursiaisen auttaviksi.

Kirjoittaja kieltäytyy myös myöntämästä sitä, että eriarvoi-

suudella ja epätasaisella tulojaolla voisi olla haitallisia vaikutuksia. Väitteet siitä, että kansalaiset olisivat tyytymättömiä kovin epätasaisen tulojaon takia, on hänestä höpöhöpöä. Tai jos ihmiset ovatkin tyytymättömiä, se on heidän henkilökohtainen ongelmansa, ei yhteiskunnallinen ongelma. Valtion ei pitäisi puuttua siihen.

Kirjan puolustama kuva yhteiskunnasta on individualistinen. Jokainen on oman onnensa seppä ja vastuussa markkina-arvostaan ja esimerkiksi työllisyydestään. ”Pienet tulot ovat oma vapaaehtoinen valinta”, Pursiainen kirjoittaa (s. 21). Ekonomistin väitettä voi hyvällä syyllä sanoa teoreettiseksi. Siinä annetaan ”vapaaehtoiselle valinnalle” sisältö, joka on vailla yhteyttä empiriiseen todellisuuteen.

Pienituloisen valitus siitä, että palkalla pitäisi tulla toimeen, on kirjoittajan mukaan ”älytön”. Palkan suuruus määräytyy puolueetomasti markkinoilla, eikä valitus-oikeutta ole. Eikä pidäkään olla, koska markkinoihin ei pidä puuttua. Palkat eivät ole poliittisen päätöksenteon asia.

Pursiainen kavahtaa myös vaatimuksia, että päätöksenteossa pitäisi koettaa ennalta arvioida vaikutuksia esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoon. Jos eriarvoisuus lisääntyy, sitten se lisääntyy.

TASA-ARVOISTAVA JA ERiarvoista Koulutus

Suomessa on totuttu ajattelemaan koulutusta tasa-arvoistavana instituutiona. Pursiaisen mielestä tämä ajatus on virheellinen. Perusasteella tasa-arvo on otettava huomioon ja lähtökohtien erilaisuutta on sallittua edistää kompensoivilla toimenpiteillä. Mutta perusasteen jälkeen, erityisesti korkeakoulutuksessa, tasa-arvon tavoittelu pitäisi unohtaa. Korkeakoulutuksen tavoitteena on Pursiaisen mukaan nimenomaan eriarvoisuuden lisääminen.

Totta on, että koulutusjärjestelmä legitimoit eriarvoisuutta. Mutta koulutuksen tuottaman eriarvoisuuden ihannoiti Pursiaisen tyylin on sellaista ääriajattelua, jossa on pakko unohtaa koulutusinstituution historiallinen ja yhteiskunnallinen konteksti. Koulutusjärjestelmä ei ole puolueeton markkinamekanismi.

Pursiainen hyväksyy koulujen ja oppilaiden eriytymisen, eikä näe sitä ongelmana. ”Jos lahjakkaimmat oppivat parhaiten ryhmissä, joissa kaikki ovat lahjakkaita, eriyttäminen on hyvä asia”, hän päättelee. Todellisuudessa kyseessä on tietynlainen nollasummapeleli. Kun hyvät oppilaat keskitetään omiin luokkiin tai omiin kouluihin, toisaalle syntyy huonosti menestyvien oppilaiden ryhmiä. Hyvät oppilaat varmaankin hyötyvät tällaisesta eriyttämisestä, mutta huonommat kärsivät. Tähän tulokseen on päädytty esimerkiksi PISA-aineistoja analysoimalla. Kirjoittaja nähtävästi priorisoi eriyttämistä, joka koituu nimenomaan lahjakkaimpien eduksi, vaikka se samalla huonontaa huonommin menestyvien asemaa.

Pursiainen ei hyväksy sitä, että tulojen ja koulutuksen periytyvyyttä ylipäätään pidetään ongelmana. Hänen ajatuksensa menee näin: ”Tulojen ja koulutuksen periytyminen on kuitenkin myös hyvä asia. Kaikki me toivomme pystyvämme jättämään lapsillemme perintöä. Jos olemme korkeasti koulutettuja, suurin toiveemme on, että myös lapsistamme tulisi korkeasti koulutettuja. [...] Tämä hyvien asioiden periytyminen omille lapsille on monien ihmisten keskeisimpiä päämääriä elämässä. Ja hyvä yhteiskunta on sellainen, missä sen jäsenillä on mahdollisuus toteuttaa omia päämääriään mahdollisimman hyvin. Varallisuuden ja koulutuksen periytyminen ovat siis hyviä, eivät huonoja asioita.” (s. 235–236.)

Opiskelupaikat ovat nollasummapeleliä. Yhden saama paikka on pois toiselta. Kun esimerkiksi pääsy yliopistoihin on rajattu tietyksi määräksi aloituspaikkoja, on Pursiaisen mukaan nähtävästi hyvä, että niihin valitaan opiskelijat niistä perheistä, joissa vanhemmillakin on yliopistokoulutus. Tämä olisi oikein siksi, että akateemiset vanhemmat ovat silloin tyytyväisiä ja saavat toteutettua suurimman toiveensa. Se, että pelkän peruskoulun käyneiden vanhempien lapsi ei pääse vanhempien toiveesta huolimatta yliopistoon, ei olisi yhtä suuri vahinko, koska vanhemmilla itselläänkään ei ole yliopistokoulutusta. Heillähän ei ole yliopistokoulutusta, jonka ”jättää perinnöksi”. Koulutuksen ja varallisuuden periytyminen ihailu tarkoittaa nollasummapelelin oloissa sitä, että myös vähävaraisuuden ja vähäisen koulutuksen periytyminen

nähdään hyvän yhteiskunnan tunnusmerkkinä.

En oikein pysty näkemään tällaisen järjestelmän oikeutusta. Ehkä kirjoittaja ei ole ajatellut asiaa loppuun saakka.

MAKSULLISEN KULTTUURIN PUOLESTA

Pursiainen kritisoi suorastaan rai-vokkaasti kulttuurin, taiteen ja urheilun tukemista julkisilla varoilla. Tukia pitäisi vähentää reippaasti ja antaa kulttuuritarjonnan kehittyä yksityisenä bisneksenä. Julkinen rahoitus tuhoaa taiteen ja taiteilijan riippumattomuuden. Kritiikissään hän ei epäröi käyttää populistisikaan sanakäänteitä.

Eryityisesti oopperan tuki on Pursiaiselle kauhistus. Jos oopperan kaltaisia elitistisiä taidemuotoja ei pystytä tuottamaan normaalina yksityisenä yritystoimintana, ei maassa tarvita oopperaa lainkaan, on hänen kantansa. Pursiainen ei ehdota kulttuuritukien lakkauttamista kokonaan, mutta jättäisi selvästi nykyistä suuremman osan käyttäjien ja mesenaattien maksettavaksi ja valitsisi tuettavat kohteet uusin perustein. Näitä uusia kriteereitä hän ei esittele.

Näkemyksen taustalla on ilmeisen vahva usko siihen, että isoja kulttuuri- ja taidehankkeita syntyy yksityisellä rahalla ja niitä voidaan pitää yllä yritystoimintana. Useimmat toki toivoisivat tätä, mutta kaikilla ei ole Pursiaisen vahvaa uskoa sen toteutumiseen. Jotka eivät usko, ovat synkkää väkeä. Toisaalta, kun Helsinkiin yritettiin saada rakennettua 130 miljoonaa euroa maksavaa Guggenheim-museota, yksityisiä rahoittajia ja mesenaatteja ei löytynytäkään. Se lienee osoitus siitä,

että aie oli typerä ja järjetön. Mutta tapaus osoittaa myös sen, että yksityisen rahan saaminen kulttuurille ei ole niin todennäköistä kuin mielellämme toivoisimme.

Julkisten kulttuuritukien tuhoava vaikutus konkretisoituu Pursiaisen mukaan esimerkiksi Töölönlahden ympäristössä, jossa ”yksi kaupungin hienoimmista alueista on muutettu kuolleeksi eliittikulttuurin mausoleumpiustoksi”. Rappio jatkuu, kun alueelle rakennetaan ”keskustakirjasto, josta tulee 100 miljoonan euron hautapaasi kuolevalle paperikirjalle.” (s. 216)

Kirjastolaitos sellaisena kuin se on Suomessa kehittynyt, on Pursiaisen mukaan muutenkin aikansa elänyt. Rohkenen epäillä kirjoittajan asiantuntemusta kirjastosta kuolevan paperikirjan hautapaasina. Ei kirjastolaitos sentään niin pihalla ole teknologian kehityksestä, vaikka haluaisikin tarjota maksuttomia palveluja.

Pursiaisen mielestä kunnan- ja kaupunginkirjastot tulevat vääristäneeksi kansalaisten ymmärrystä ja sivistystä suosimalla suomenkielisiä kirjoja englanninkielisten kirjojen kustannuksella. Suomalaiset eivät kirjastoissa pääse lukemaan maailman parasta kirjallisuutta, vaan joutuvat tyytymään suomenkieliseen tarjontaan. Hän pahoittelee sitä, että niin monet edelleen pitävät suomalaisista kirjastolaitosta hienona saavutuksena. Kirjastot ovat mitä ilmeisimmin juuri sellainen verovarolla ylläpidetty julkinen laitos, josta olisi jo aika luopua. Pursiainen ei tosin ehdota, mikä sen korvaisi, vai korvaisiko mikään. Ehkä olisi aika perustaa niiden tilalle yksityisiä lainaamoja, joita kuukausimaksullisina jo onkin.

KOLME KRIITTISTÄ POINTTIA

Paska Suomen kolme pahinta kompastuskivet ovat sen kommunikoivuudessa. Kirjoja kirjoitetaan luettavaksi, mutta Pursiainen panee (ilmeisesti) tahtomattaan (tai puuttuvan kustannustoimittajan takia) lukijan jaksamisen koetukselle. Tekstissä on toistoa aina jankuttavuuteen asti. Kun Pursiainen tarttuu johonkin teemaan, hän tykkää toistaa taivasteluaan sivukaupalla ja melkein samoilla sanoilla.

Kirjoittaja näyttää huomanneen sen kyllä itsekin. Hän joutuu kymmeniä kertoja (en ole laskenut) toistamaan ”kuten on jo useita kertoja todettu”, ”kuten jo totesin”, ”kuten sanottua”. Monin paikoin pystyy hyvin seuraamaan kirjoittajan ajatusta, vaikka lukisi vain joka kolmannen sivun. Kustannustoimittaja olisi tehnyt lukijalle palveluksen tiivistämällä kirjan satasivuisiksi pamfleteiksi. Asia ei olisi kärsinyt. Päinvastoin: viestin läpimeno olisi helpottunut.

Paska Suomi on ylikuormitettu äärimmäisyyksillä ja ylisanoilla (kukaan ei koskaan mitään missään, kaikki aina kaikkialla), mikä syö sanotun uskottavuutta. Kyllähän pamfleteissa usein kärjistetään, mutta en muista ennen lukeneeni näin äärimmäistä tekstiä. Hakematta tulee mieleen Yhdysvaltain nykyisen presidentin tapa hakea sanomisilleen huomiota esittämällä asiat absurdiuteen saakka liioiteltuna: ”*the greatest mess anyone has ever seen*”, ”*the biggest witch hunt in history*”. Kirjan tyylitoki tällä tavalla kiinni ajassa, mutta se ei ole kovin myönteinen asia.

Kolmas asia, jossa lukija kaipaakaan kohtuullisuutta, on henkilöön käyvä

solvaaminen. Presidentti Donald Trump on tässäkin lajissa eräänlainen virallinen malli: ”*low IQ crazy Mika Brzezinski*”, ”*psycho Joe Scarborough*” ja niin edelleen. Esimerkiksi Helsingin yliopiston kansainvälisen politiikan professoria Pursiainen nimittelee Trumpilta tuttuun tyyliin ”tiedevastaiseksi kaupittelijaksi” ja ”paikalliseksi hörhöilijäksi”.

Viime vuosina on puhuttu paljon siitä, että solvaamisen ei toivoisi yleistyvän sen enempää sosiaalisessa kuin perinteisessä mediassa. Mutta kun huomiota on saatava ja kirjaa markkinoitava, epähiemotkin keinot nähdään sanomisen vapauden nimissä luvallisiksi. Tai ehkä siitä on tullut somemaailmassa viihtyville toinen luonto.

KESKUSTELUN AVAUS?

Pursiainen pahoittelee kirjassa ”yleisen typeryyden” ja ”anti-intellektualismin” leviämistä Suomessa, mutta ei hänenkään ilmaisuaan voi intellektuaaliseksi kuvata. Siitä puuttuu keskustelevuus. Se on enimmäkseen paisuttelevaa oikeassa olemista muiden typeryyttä taivastelemalla.

Asiat, joista Pursiainen kirjoittaa, ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä ja ansaitsisivat monipuolisempaa erittelyä. Nyt kirjoittaja hukkaa tilaisuuden tarpeettomasti roiskimalla ja meuhkaamalla. Aivan kuin me emme vähemmällä kuulisi.

Käytetyllä sivumäärällä olisi päässyt huomattavasti analyttisempaan diagnoosiin Suomen tilasta.

HEIKKI SILVENNOINEN
professori, päätoimittaja
Turun yliopisto

Vuorovaikutuksesta tuoreesti ja käytännönläheisesti

Klemola, Ulla & Talvio, Markus (2017). Toimiva vuorovaikutus. PS-Kustannus. 183 sivua.

VAIKKA VIESTINTÄTAIDOISTA ja vuorovaikutuksesta on kirjoitettu paljon oppikirjoja, Ulla Klemola ja Markus Talvio löytävät aiheeseen tuoreita näkökulmia. Kirjoittajat tuntevat vuorovaikutusteemaa tutkijoina, opettajina ja kehittäjinä.

Toimiva vuorovaikutus lähestyy vuorovaikutustaitoja sosioemotionaalisen oppimisen mallin avulla. Taustateorian on muun muassa yhdysvaltalaisen kliinisen psykologin Thomas Gordonin tunne- ja vuorovaikutustaitojen ajattelu, joka kytketään sosioemotionaaliseen oppimiseen.

Sosioemotionaalisen oppimisen osa-alueina kirjassa esitellään minätietoisuus, itsensä johtaminen, sosiaalinen tietoisuus, ihmishuhdetaidot ja vastuullinen päätöksenteko. Vastavuroista vuorovaikutusta tarkastellaan muun muassa näiden osa-alueiden kautta.

OMA ASENNEN RATKAISEE

Kirja korostaa toista ihmistä kunnioittavaa ja tasa-arvoista asennetta vuorovaikutuksen perustana. Epäonnistuneissa vuorovaikutustilanteissa on aina usea osapuoli, joten virheiden etsiminen vain toisten toiminnasta on lyhytnäköistä. Voidakseen arvioida kokonaisuutta on ensin pystyttävä puolueettomasti arvioimaan omaa toimintaansa.

Oppimisprosessissa tietojen, taitojen ja asenteiden avulla voidaan tukea sosiaalista ja psyykkistä hyvinvointia. Yhteisöllisen toiminnan kehittämisen rinnalla teoksessa tarkastellaan vahvasti oman toiminnan säätelyä ja itsereflektointia. Esille nousevat tunteiden tiedostaminen ja tilanteessa myötäeläminen. Vuorovaikutustaitojaan kehittämällä voi lisätä itsetuntemustaan ja syventää ihmissuhteitaan.

Vuorovaikutusta kuvataan usein kuin teknistä suoritusta, vaikka tilannesidonnaisuus ja osallistujat vaikuttavat merkittävästi vuorovaikutustilanteeseen. Muiden käyttäytymiseen ja tekemiseen emme aina voi vaikuttaa, mutta omaa itseä voi tarkastella ja omaa toimintaansa voi parantaa. Omia taitoja kehittämällä on mahdollista tukea muiden osaamista ja parantaa vuorovaikutusta ryhmätilanteessa. Viestijöinä emme koskaan ole valmiita.

Kirjassa käsitellään kattavasti ryhmäviestintää ryhmän rooleista palautteen antoon, päätöksentekoon ja ystävyyssuhteisiin. Huomiota kiinnitetään arvojen merkitykselle vuorovaikutustilanteissa: pohditaan muun muassa niin arvostusarvojen haasteita kuin toisten arvojen kunnioittamista, vuorovaikutuksen valtasuhteita unohtamatta. Tunnetaidot osana vuorovaikutusta korostuvat sosioemotionaalisen käsittelytavan myötä.

TOIMIVA VUOROVAIKUTUS VAATII TYÖKALUJA

Kirjan toisessa osassa avataan toimivan vuorovaikutuksen työkaluja, joita ovat esimerkiksi kuuntelun taidot, ongelmanratkaisutaidot, tunneymmärrys sekä tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen. Työkalujen moninaisuus korostaa vuorovaikutuksen monisäikeisyyttä ja taitojen moninaisuutta.

Kirjoittajat pohtivat työkalujen yhteiskäyttöä, kuten aktiivisen kuuntelun ja minäviestien vuorottelua. Vuorovaikutuksessa on osattava keskittyä niin itseensä kuin keskustelukumppaneihin. On annettava tilaa toisille unohtamatta itseilmaisua ja omista tarpeista huolehtimista.

Minä ja muut -ulottuvuus korostuu vuorovaikutustilanteissa: on tärkeä kohdata niin omat kuin muiden osapuolten tunteet, kuunnella itseään ja keskustelu-

ON ANNETTAVA TILAA TOISILLE JA MUISTETTAVA OMAT TARPEET.

kumppaneita sekä johtaa omaa ja muiden toimintaa.

Vaikka olisi opiskellut vuorovaikutuksen teoriaa, ei välttämättä osaa soveltaa oppimaansa käytäntöön. Parhaimmillaan vuorovaikutusosaaminen tukee kasvatus- ja opetustyötä.

TOIMII PALASTELTUNA

Kirjan monet pohdinta- ja havainnointitehtävät johdattavat aiheeseen ja itsetutkiskeluun. Vuorovaikutus näyttäytyy moniulotteisena tapahtumana, jota muokkaavat osallistujien inhimilliset piirteet ja käyttäytymisen vivahteet. Monet kirjan esimerkit soveltuvat niin koulu- ja työympäristöön kuin vapaa-ajan viestintätilanteisiin.

Toimiva vuorovaikutus sopii laajalle yleisölle, sillä se ei jää yksittäisten tieteenalojen sisäiseksi oppikirjaksi. Vaikka asiat tuntuvat tutuilta, uudenlainen tarkastelutapa haastaa tutustumaan niihin aiempaa syvemmin.

Kirja on helppolukuinen ja selkeä. Sitä voi käyttää käsikirjamaisesti ja hyödyntää yksittäisiä pohdintaharjoituksia. Ammattikorkeakoulun tai yliopiston opetustyöhön se on hyvä työkalu, mutta kirjan antia voi hyödyntää viestinnän opetuksessa myös alemmilla kouluasteilla.

Mukavana lisänä pidän kirjan esimerkkejä eri aloja koskevista vuorovaikutustutkimuksista. Esimerkiksi lääkärin ammatissa puheen pienetkin vivahteet ja kommentit

ovat tärkeitä. Kirjassa esitellyt tutkimuksen mukaan potilastyössä tarvittavat vuorovaikutustaidot on mahdollista oppia hyvinkin nopeasti. Eniten koulutuksesta hyötyvät lääkäriopiskelijat, jotka tietävät vuorovaikutuksesta vähiten.

Teoksen viesti on, että tunne- ja vuorovaikutustaitoja ei kannata ajatella synnynnäisenä lahjana, vaan niitä voi oppia. Opitutkin taidot vaativat ylläpitämistä.

HELI ANTILA

YTM, KM, EO, lehtori
Tampereen ammattikorkeakoulu

Aikuiskasvatus avoimeksi

Päätoimittaja Heikki Silvennoinen löysi kustantajan kirjavarastosta *Aikuiskasvatuksen* ensimmäisen niteen. Lehti perustettiin vuonna 1981.

Ensi vuonna *Aikuiskasvatus* on avoin verkkojulkaisu. Millaista tiedelehteä sinä haluat tulevaisuudessa lukea?

Vastaa lukijakyselymme, jonka löydät tämän numeron välistä tai verkosta:
www.aikuiskasvatus.fi

Aivotietous – hallintaa, huoltoa, hyvinvointia

Huutilainen, Minna & Peltonen, Leeni (2017). *Tunne aivosi*. Otava. 254 sivua.
 Isomäki, Heli & Uusitalo, Nina (2017). *Aivotaidot. Käytä päätäsi paremmin*. Gummerus. 261 sivua.
 Nordengren, Kaja (2016). *Ainutlaatuiset aivot*. Bazar 208 sivua.
 Huutilainen, Minna & Saarikivi, Katri (2018). *Aivot työssä*. Otava. 286 sivua.

AIVOJA KOSKEVA TIETO on ottanut mediapaikkansa pysyvänä teemana ja omana näkökulmanaan etenkin hyvinvointia ja terveyttä sekä työelämää ja -uraa käsittelevissä keskusteluissa. Olemme jo tottuneet siihen, että aivotutkimuksen edistysaskeleita raportoidaan mediassa, ja odotamme, että tulokset ovat sovellettavissa arkeemme.

Kun aivotutkimus tukee jotain näkökulmaa tai suositusta, se tuntuu todistetun vahvemmin. Tietoisuuden, mielen tai keho mielen taitoja on alettu nimittää aivotaidoiksi. Aivotutkimuksen edistysaskeleet näkyvät myös aihetta käsittelevien tietokirjojen ja lehtijuttujen tulvana. Minkä viestin valistunut maallikko niistä poimii?

AIVOTUTKIMUKSEN TIETO KAIKILLE TARPEELLISENA

Tarkastelemani teokset ovat yleistajuisia, sujuvasti ja elävästi

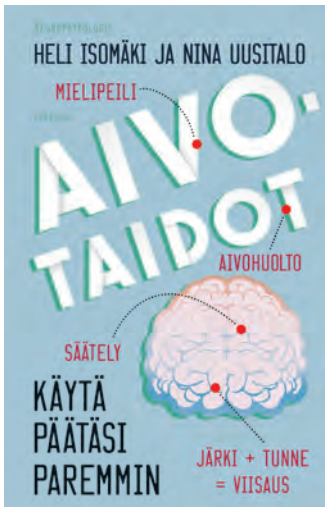
kirjoitettuja. Ne ovat kukin myös omintakeisia, vaikka tarjoavatkin suunnilleen samat perustiedot aivoista.

Teoksissa tutustutaan ihmisaivojen kehitykseen evoluution myötä. Hahmotetaan, miten ihmisyksilön aivojen kehitys on sidoksissa sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja kuinka aivomme ovat peilisolujen toiminnan kautta erityisellä tavalla virittyneet vastavuoroisuuteen ja empatiaan. Perekäytään aivojen eri osiin ja niiden tehtäviin. Huomataan aivojen kehitykselliset kerrokset: niin sanotut liskoaivot, tunneaiivot ja järkiaivot. Opitaan aivojen jakautumisesta puoliskoihin sekä järkiaivojen jakautumisesta aivolohkoihin.

Kirjoissa tarkastellaan eri toimintojen sijoittumista aivojen eri osiin sekä aivojen muokkautuvuutta kokemusten ja oppimisen myötä. Valaistaan aivojen eri osien välisten yhteyksien syntymisen merkitystä ihmisen toimin-

nassa, kehityksessä, oppimisessa tai kuntoutumisessa. Käydään läpi levon, ravinnon, liikunnan ja aktiivisuuden merkitys aivotoiminnalle, samoin itsehavainnoinnin merkitys hyvinvoinnille ja oppimiselle sekä tunteiden 'kaikkiallisuus' ja kietoutuminen kognitioihimme.

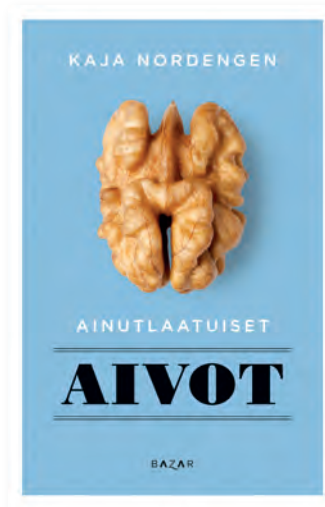
Aivoja koskeva tieto esitetään kirjoissa käytännön kannalta hyödynnettävänä, kaikille meille tarpeellisena. Tärkeitä ovat erilaiset itsehavainnointi- ja säätelytaidot, joita sovelletaan yksilön elämään, elämäntapojen siirtymä- ja muutosvaiheisiin, ihmissuhteisiin ja työyhteisön toimintaan. Odotetusti keskeisimmin esillä ovat koulutus ja työelämä vaatimuksineen – erityisesti tietotyö. Huomiota saavat lisäksi kiireinen ja kuormittava elämäntapamme sekä tunnetaidot, sosiaalisen median vaikutus elämäntapamme ja sen vaatimuksiin. Oma aiheensa on ikääntymisen vaikutukset aivoihin.

**AIVOJA HUOLTAMAAN
– AIVOTUTKIMUKSEN
TERVEYSDISKURSSI**

Aivoista puhutaan kirjoissa terveys- tai hyvinvointidiskurssin mukaisesti niin, että meidän tulisi huoltaa aivojamme. *Aivotaidot* esimerkiksi lupaa takakansitekstin mukaan ”antaa konkreettiset helpot ohjeet aivojen hoitoon, huoltoon ja käyttöön”. Kirjojen tarjoama tieto periaatteessa auttaa ymmärtämään, että kehomme ja mielemme todellakin toimii kokonaisuutena ja että kehon ja mielen reaktiot vaikuttavat toinen toisiinsa, molempiin suuntiin.

Teosten puheenparsi kuitenkin saa unohtamaan, että tarkastelemme sekä mielellistä että kehollista tapahtumista. Aivot ottavat subjektin osan: ne tekevät, ohjaavat, ideoivat, suunnittelevat, osaavat. Monia hyviä asioita ja arvoja perustellaan sillä, että ne ovat ”hyväksi aivoillemme” tai ”pitävät

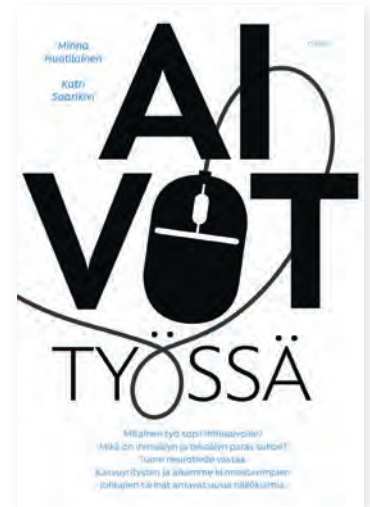

aivoimme kunnossa”. Eniten jäänkin pohtimaan teosten puhetapaa.

**AIVOJEN KUORMITUS
– KENEN VASTUULLA?**

Kriittisessä aikuiskasvatustieteessä on esitetty kritiikkiä muun muassa *mindfulnessin* eli kehomielen taitojen viljelystä työelämässä. Mitä enemmän yksilön esitetään voivan ”huoltaa päätään”, jumpata mieltään ja tyynnyttää itseään, sen enemmän yksilöä vastuutetaan ja jätetään puuttumatta vaikkapa kuormittaviin työn rakenteisiin. Aivokirjoissa ihmistä tarkastellaan sosiaalisten rakenteiden näkökulmasta yhtäältä lähinnä ihmislajin evoluution ja toisaalta työtoiminnan, johtamisen sekä jaetun kognition tarkasteluissa. Aivotietous keskustelee terveys- ja hyvinvointidiskurssissa, mutta voisiko se ylittää sen?

Aivotutkimus voi tukea työhyvinvointia tai monenlaisia kohtuullistavia agendoja. Siitä on

mahdollista nostaa argumentteja hyvälle ja kestäväälle pedagogikalle tai realistista kuvaa siitä, millaiset työtilat tai työvälineet sopivat ihmisen keholle ja mielelle. Vaikka kirjojen viesti puhuttelee enemmän yksilöä, etenkin *Tunne aivosi* ja *Aivot työssä* viestivät myös pyrkimyksestä muuttaa työelämän rakenteita.

**AIVOTAIDOT KORVASIVAT
MIELEN TAIDOT**

Aivokirjoihin tutustuessani mieleeni palautui *Ihmisen mieli* -teoksen (Gaudeamus 2015) lukukokemus. Siinä mieli – muun muassa neurotieteen, psykologian, yhteiskuntatieteen, kulttuurintutkimuksen ja historian yhteinen tutkimuskohde – hahmotetaan ”ryppäänä toimintoja, kykyjä ja ominaisuuksia”, tai tarkemmin ”suhteita aivojen, kehon, ulkomaailman ja muiden ihmisten välillä”. Mieli ei siten tarkalleen ottaen sijaitse aivoissa, vaan mieli tai mielellisyys rakentuu näissä risteyskohdissa erilaisen

kommunikaation ja konstruoinnin kautta.

Aivokirjoissa esitelty tietämys aivoista sijoittaa kuitenkin aivot keskipisteeksi. Ja tottahan se on, että meiltä voi mennä vaikkapa jalka poikki, tai voimme luopua munuaisestamme, ja silti selviydymme. Mutta jos aivomme vaurioituvat, saatamme menettää tietoisuutemme tai sen osia, ja sitä myöten sen, mikä tekee meistä persoonia.

Monet aivokirjoissa suosittelut käytännön sovellukset olivat minulle tuttuja nimenomaan mielen taitojen ilmiönä. Nyt ne olivatkin aivotaitoja, eli aivot ja mieli samastuvat. Toivoisinkin vielä selvempää tematisoimista, miten 'mieli' ja 'aivot' käsitteinä kytkeytyvät toisiinsa tai miten mielen tutkimuksen eri alueiden ja neurotieteiden suhdetta hahmotetaan.

AIVOTUTKIMUSTIETO KÄYTÄNTÖÖN

Aivotutkimusta soveltavista tietokirjoista voi ammentaa paljon sekä yleissivistävää että muilta aloilta peräisin olevia tietoja vahvistavaa ja juurruttavaa. Minna Huotilaisen ja Leeni Peltosen *Tunne aivosi* kuvaa kiinnostavasti muun muassa musiikin aivotutkimusta ja lapsen aivojen kehityksen vauvasta nuoruusikään.

Teoksesta oppii muun muassa, miksi musiikilla on erityinen asema kuntouttajana, oppimisen tukijana ja mielen toimintojen kehittäjänä, miksi käsityöt tekevät hyvää aivoille, miksi nuoret

saattavat ottaa käsittämättömiä riskejä tai miksi heidän sosiaaliset taitonsa ovat niin vaihtelevaisia. Kirjassa pohditaan lisäksi kuormittavan, moniajona sisältävän työn ongelmia ja vaatimuksia aivoille. Elävästi ja lämpimästi kirjoitettua tekstiä rytmittävät tietolaatikot ja juohevät tarinat, joissa kirjoittajat ovat sympaattisella tavalla mukana. Tämä tietokirjojen yleinen tapa pilkkoa leipätekstiä tavan takaa ei kuitenkaan ole itselleni mieleisin. Onkohan tietokirjojen välttämätöntä jäljitellä verkkoviestinnän tapaa siirtyillä ”ikkunasta” toiseen?

KOHTI ÄLYKÄSTÄ TYÖTÄ

Myös *Aivot työssä* -kirjan toinen kirjoittaja on Minna Huotilainen, suosittu tieteen yleistajuistaja ja luennoitsija sekä tutkijakonkari. Katri Saarikiven kanssa kirjoitetussa teoksessa onkin paljon tyyllisesti ja ajatuksellisesti samaa kuin *Tunne aivosi* -teoksessa. Tekstiä maustavat tietoisut ja työelämän edustajien haastattelut.

Näkökulma rajautuu aivotutkimuksesta nousevaan ymmärrykseen työstä, sen vaatimuksista ja rajoista. Kirjoittajat miettivät työtä ihmislajin perustavana ominaisuutena ja ottavat lähtökohdakseen, että ihmisaivot ovat edelleen metsästäjä-keräilijän aivot.

Työelämä ja teknologia ovat muuttaneet ihmisen työtä huomasti nopeammin kuin evoluutio aivojamme. Lähtökohdastaan käsin kirjoittajat puhuttelevat sekä työntekijöitä että johtajia. He osoittavat ihmisen fysiologian ja

työympäristöjen yhteentörmäyksen kohtia ja pohtivat yhteisöllisesti mielekkäitä ratkaisuja.

Eheän näkökulmansa vuoksi *Tunne aivosi* nousi lukemieni aivokirjojen suosikiksi. Siinä käsitellään muun muassa moniajon, eli useiden tehtävien yhtäaikaisten suorittamisen, kysymyksiä, työtiloja, työssä oppimista, vireystilan muutoksia ja itsesäätelyn ja autonomian kysymyksiä. Johtajille ja esimiehille suunnatussa osiossa työtä pohditaan älykkään työn mahdollisuuksista lähtien.

Älykäs työ tarkoittaa työn ydinongelmien ratkaisuun kohdistuvaa ponnistelua, ja sitä tulee tarkastella kognition, sosiaalisen ja teknologian risteyskohdassa. Näin voidaan avoimesti kritisoida organisaatioiden epätarkoituksenmukaisia käytäntöjä tai ongelmia. Niitä syntyy, kun käyttämämme työkalut tuottavat kaikenlaisia lisäongelmia, jotka ovat vähintään yhtä suuria työn perustehtävään kuuluvat ydinongelmat.

Aivot työssä selittää vähemmän varsinaisia aivojen toimintoja kuin *Tunne aivosi*. Muutamat aivotietouden ydintekijät pohjustavat jäsenystä, ja niitä sovelletaan työelämän kysymyksiin: luovuuteen, ihmisen ja teknologian suhteeseen, tekoälyyn, motivaatioon, tunteiden ja empatian merkitykseen. Jaettua kognitiota mietitään kiinnostavasti myös niin sanotun neurodiversiteetin kannalta. Työyhteisöt voisivat hyötyä siitä, että mukana on ihmisiä, joilla on erilaiset aivot ja fysiologia. Paljon toivoa pannaan tiimityöhön,

IHMISAIVOT OVAT EDELLEEN METSÄSTÄJÄ-KERÄILIJÄN AIVOT.

ehkä tulevaisuuden älykkään työn yhtenä ydinmuotona. Kirjasta välittyvät kokeneisuus työelämän kehittämisessä ja ratkaisukeskeinen ote.

JÄRJEN JA TUNTEEN TASAPAINOILU

Heli Isomäen ja Nina Uusitalon *Aivotaidot* tiivistää oman mielen ja toiminnan havainnoinnin, säätelyn ja prosessoinnin taidot harjoiteltavaksi taitopaketti. Tekstistä välittyy käytännöllinen, kuntouttava ja käyttäytymisterapeuttinen ote, jonka vuoksi se on yhtenäinen ja samalla pedagoginen.

Kirjassa esitellään kolme aivotaitoa. Mielipeili tarkoittaa kykyä havainnoida ja ymmärtää oman ja toisten mielen tapahtumia. Aivojen säätelytaidot ovat kykyä säädellä omaa toimintaa tasapainottamalla kuormitusta ja viritteilyä tyynnyttäviä ja kuormittavia tekijöitä. Järjen ja tunteen yhdistämisellä tarkoitetaan kokonaisvaltaista hyvinvointia tai tasapainoa, joka kuulostaa samalta kuin esimerkiksi hyväksymisomistautumisterapiassa käytetty psykologisen joustavuuden käsite.

Kirjoittajat kutsuvat järjen ja tunteen tasapainoa oman elämän reaktioissa, ongelmanratkaisussa ja valinnoissa viisaudeksi. Itse kyllä ajattelen, että viisautta ei voi

määritellä vain sisäiseksi tasapainoksi, irrallaan sosiaalisesta kontekstista, arvoista tai hyveistä.

Kirjan loppupuoli on eräänlainen mielen taitojen valmennusohjelma, jossa hyödynnetään muun muassa elintapaohjauksessa, valmennuksissa ja käyttäytymisterapioissa käytettyjä motivointikeinoja ja muutosprosessin tukia. Teos sopii myös työkirjaksi, koska tilaa on lukijan omille merkinnöille.

NIITÄ JA NÄITÄ AIVOISTA

Norjalaisen Kaja Nordengrenin *Ainutlaatuiset aivot* -kirjassa pohditaan aluksi ihmistä ja ihmisen evoluutiota, lajina muiden lajien joukossa. Ihminen on ihminen siksi, että aivomme ovat sellaiset kuin ovat. Kirja on kirjoitettu pieniksi luvuiksi, ja tyyli on rennon sujuvaa. Kuvat ja kerronta ovat yhtenäiset, mikä lisää lukukokemuksen sujuvuutta. Näkökulma sen sijaan on turhankin väljä, vähän kaikkea aivotiedon näkökulmasta.

Lukemistani neljästä teoksesta *Ainutlaatuiset aivot* on se, joka eniten kertoo siitä, miten aivoja koskevaa neurotieteellistä tutkimustietoa saadaan. Aivojen toiminnallisesta rakenteesta kerrotaan saadun eniten tietoa tutkimalla vaurioituneita aivoja. Teoksessa sivutaan muistin toimintaa, ihmisen suunta- ja tasapainokokemus-

ta, aivosairauksia, masennuksen aivokemiallista perustaa, ahdistushäiriöitä, älykkyyden mittauksen ja periytymisen problematiikkaa, luovuutta ja ihmiskulttuureja. Tekstissä kuuluu lääkärin näkökulma.

Kirjassa tulee vastaan osia, joissa mielestäni ei ole oikeastaan mitään aivotutkimukseen perustuvaa selkeää näkökulmaa, kuvataan muilta tieteenaloilta tuttuja ilmiöitä ja liitetään ne johonkin aivojen toiminnasta tiedettyyn. Esimerkiksi sosiaalisen paineen ja joukkovoiman tuhoisimpia seurauksia käsittelevä luku päättyy viittaukseen, että ryhmäpaineen vastustamisessa tulisi "antaa osalohkon toimia kunnolla".

Aivotutkimus voi kyllä kommentoida hyvin monenlaisia asioita ja joissain tapauksissa oikaista harhakäsityksiä. Hajanainen kirjoitustapa kuitenkin osaltaan "teknistää" näkemystämme aivoista. Aivot ovat ikään kuin se kone ja juurisyy, joka pistää kaiken tapahtumaan, vaikka kyse olisi ilmiöistä, joiden tutkimustyö ja kehittäminen on tapahtunut muilla tieteenaloilla.

AIVOTUTKIMUKSEN TIEDONINTRESSI ASKARRUTTAA

Aivotietokirjat, etenkin näin nipussa tarkasteltuna, tarjoavat

AIVOTUTKIMUS TODISTAA MONIA TUTTUJA HAVAINTOJA ESIMERKIKSI OPPIMISESTA.

näkyvän siihen, miten aivotutkimus on jo rakentunut osaksi työn, oppimisen ja kasvun tutkimusta ja millaisista asioista ollaan verrattain yksimielisiä. Missään teoksessa ei kuitenkaan pohdita aivotutkimuksen tiedonintressiä. Neurotieteellinen tutkimus peittää tuntematonta aluetta palanen kerrallaan. Kirjoittajat eivät juuri pohdi oman lähestymistapansa rajoitteita tai rajapintaa eivätkä tuo esiin sitä, mistä tutkijat ovat hyvin erimielisiä tai missä kiistanaiheet parhaillaan sijaitsevat.

Kirjat luettuani hahmotan, että aivotutkimus tuo todistusaineiston muutamille keskeisille seikoille, joita on tarkasteltu monen muunkin tieteen näkökulmasta ja joita pidetään yksimielisesti ydinasioina esimerkiksi oppimisen, yhteistoiminnan, työkyvyn, työhyvinvoinnin tai onnellisten ihmissuhteiden tarkasteluissa ja monissa hyvän elämän pohdinnoissa.

Ihmisen kehoa ja mieltä tulee tarkastella aivojen koordinoimana kokonaisuutena, jotta ymmärrämme sekä hyvinvointia että pahoinvointia, sairautta tai terveyttä. Ihminen tarvitsee rakkautta, hoivaavaa hellyyttä ja hyväksyvää vuorovaikutusta kehittyäkseen yksilöksi, joka kykenee työhön, vuorovaikutukseen ja tunnesuhteisiin. Ihmisen aivot

kehittyvät pitkälle yli täysi-ikäisyyden saavuttamisen rajan. Siksi on hyvä, että pedagoginen, psykologinen ja aivotutkimus käyvät rinnan. Ja sama voisi koskea vaikkapa nuorisotutkimusta tai ohjauksen tutkimusta.

Ihmisen hyvinvoinnille ja sosiaalisille suhteille on hyväksi, jos pystyy havainnoimaan omaa mieltään, reaktioitaan ja tulkintojaan. Ihmisen sosiaalisuus perustuu vuorovaikutuksessa rakentuvaan kykyyn havainnoida ja tarkkailla muita ja tehdä heistä päätelmiä. Reaktiomme ja tulkintamme toisista voivat viedä meidät myös sosiaalisuutta rikkovaan suuntaan. Tunteiden ja kognitioiden dynamiikkaa ymmärretään koko ajan tarkemmin suhteessa aivojen eri osien toimintaan ja aivokemiaan, mutta samalla vakuututaan siitä, että tunteita, tietämistä tai järkeä ei ole mielekästä erottaa, ja ne ovat toisiinsa kietoutuneita ja läsnä yhtä aikaa.

MUOVAUTUVAT MUTTA RAJALLISET AIVOT

Aivot ovat plastiset, joten voimme oppia läpi elämän, tosin hieman eri tavoin eri ikäisinä. Aivojen toiminta paranee, kun niitä käytetään aktiivisesti. Aivojen toimintaa edistävät ja pitävät yllä elintavat: terveellinen ravinto, riittävä uni

ja liikunta. Samoin aivosairauksia voi jossain määrin ehkäistä suotuisilla elintavoilla. Ihminen on kuitenkin kehittynyt elämänmuodon, jonka jotkin ominaisuudet asettavat erittäin vaikeita ongelmia kehoillemme, mielellemme ja aivoillemme, rikkovat niiden rajoja ja tuottavat vähintään yhtä paljon ongelmia kuin ratkovat.

Ihmisaivojen toimintakyvyllä on rajat, joiden jatkuva ylittäminen on tuhoisaa. Tässä on todellinen haaste älykkäälle työlle tulevaisuudessa – ja arvopohjaiselle toiminnallemme.

SANNA VEHVILÄINEN
KT, opinto- ja uraohjauksen
professori
Itä-Suomen yliopisto

Maa, jota ei ole

Lahtinen, Mikko (toim.) (2017). Tommaso Campanella, Francis Bacon & David Hume. Matkoja utopiaan. Suom. Pia Mänttari, Topi Makkonen, Petri Koikkalainen & Tuukka Tomperi. Vastapaino. 320 sivua.

TEOS SISÄLTÄÄ kolme klassista utopiakuvausta johdantoineen sekä toimittajan laajan esseen utopiagenrestä. Tommaso Campanellan *Aurinkokaupunki* ja Francis Baconin *Uusi Atlantis* sijoittuvat myöhäisrenessanssiin, David Humen *Täydellisen valtion idea* ajoittuu valistuksen aikakauteen.

Utopiakuvaus voi suuntautua yhtä hyvin menneeseen kuin tulevaan. Vanhin tunnettu lajin edustaja lienee Hesiodoksen *Työt ja päivät* (700-luvulla eaa.), joka kuvaa ihmissuvun vaihteista taantumista kulta-ajasta rauta-aikaan. Kertomuksessa voidaan kirjan toimittaneen Mikko Lahtisen loppusanojen mukaan nähdä samankaltaisuutta muinaisten itäisten myyttien kanssa.

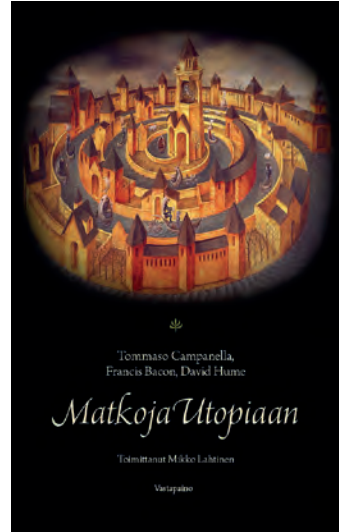
Filosofian historian ensimmäinen merkittävä utopiateos on Platonin (384–322 eaa.) *Valtio*. Roomalainen Cicero (106–43 eaa.) sovelsi omaan aikaansa oppeja valtiosta ja kansalaishyveistä. Hänen aristokraattiseen ihmisihanteeseensa kuuluivat niin *vita activa* kuin *vita contemplativa*. Raamatun kautta ovat tulleet länsimaihin käsitykset menneisyyden syntiinlankeemuksesta sekä pikaisesta ja väistämättömästä maailmanlopusta tulevaisuudessa.

ON USKALLETTAVA KYSYÄ

U-topos tarkoittaa jotain, jota ei ole missään. Sanan merkitys voi olla myös onnellisten paikka. Utopia-termin otti samannimisessä teoksessaan käyttöön lontoolainen Thomas More (1478–1535). Hän ei tukenut riittävästi Henrik VIII:n pyrkimystä nousta Englannin kirkon pääksi ja samalla vaihtaa puolionsa nuorempaan ja menetti siitä hyvästä päänsä.

Runsas utopiakirjallisuuden lajityyppi on vuosisatojen mittaan saanut vaihtelevasti arvostusta. Valistusajan Ranskassa utopismin lähes synonyymiksi tuli Kreikan mytologiaolento *khimaira*, jonka etuosa on leijona, keskiosa vuohi ja takaosa käärme.

Utopioita kuitenkin tarvitaan muistuttamaan, että asiat voivat olla myös toisin. Saksalaissyntyinen sosiologi Karl Mannheim (1893–1947) viittaa utopialla oppiin tai teoriaan, joka on vielä haastajan asemassa. Vallitsevaksi tullessaan oppi muuttuu itsestäänselvyydeksi ja ideologiaksi. Kaiken utooppisen hylkääminen johtaisi 'tosiasiamaisuuteen' (*matter-of-factness*) ja inhimillisen tahdon rappeutumiseen, siteeraa Lahtinen Mannheimia. André Gorzin (1923–2007) mukaan vallanpitäjät asettavat vain kysymyksiä, joita he pystyvät ratkaisemaan, mutta

on uskallettava kysyä myös sel-laista, mihin kysyjällä ei ole vastausta.

TÄYDELLINEN, SYMMETRINEN KAUPUNKI

Kirjaan sisältyvä Tommaso Campanellan (1568–1639) *Aurinkokaupunki* (1602) tuntuu oudon tutulta. Italo Calvinon teoksessa *Näkymättömät kaupungit* (1976) Kublai-kaani kyselee Marco Pololta laajan valtakuntansa merkellisistä, symmetrisistä kaupungeista. Campanellan teoksessa Johanniitta kyselee symmetrisestä kaupungista Kolumbuksen perämieheltä Genoalaiselta.

Aurinkokaupungin henkisen ja maallisen elämän pää on pappisruhtinas Aurinko, ”jota meidän kielellämme voisi kutsua Metafyysikoksi” (s. 32). Hänen alapuolellaan ovat ruhtinaat Valta, Viisaus ja Rakkaus. Kutakin hyvettä johtavat viranomaiset.

Tehtävään valitaan ne, joilla on asian harrastusta jo kouluikässä.

Viisauks-ruhtinaan alaisina ovat kunkin tieteen päälliköt. Kaikki tieteet on kirjattu yhteen kirjaan, jota kansa saa lukea. Lisäksi tieteet ja tieto on kuvattu muureihin, mistä lapset ne oppivat ”vaivatta, leikin varjolla” ennen kymmenettä ikävuottaan. Vanhukset vievät lapsia eri alojen verstaasiin selvittelemään taipumuksiaan. Tieteiden ja käytännön taitojen opiskelu on yhtä arvokasta.

UUSI ATLANTIS JA TÄYDELLINEN VALTIO

Paroni ja varakreivi Francis Bacon (1561–1626) oli itse keksi-

mänsä termin mukaan rojalisti ja sai parlamentarismien kannattajilta syytteen lahjusten otosta. Lordikanslerin asemasta pudottuaan hän teki toisen uran filosofina ja ensimmäisenä englanninkielisenä esseistinä.

Baconin *Uusi Atlantis* (1627) kuvaa monarkiaa. Saarella vallitsee perhekeskeisyys, patriarkaatti, asiantuntija- ja virkamiesvaltaisuus, jo ennen *Raamatun* julkaisemista (*sic*) omaksuttu kristillisuus sekä kokeellisen ja induktiivisen menetelmän avulla edistyvä tiede. Tiedettä ei kontrolloi valtio, vaan tiedeyhteisöllä on autonominen asema. ”Maailman kaikista kolkista me etsimme tiedon kirkasta valoa” (s. 129), kertoo valtion

johtohenkilö saareen ajautuneille merimiehille.

Kirjan kolmas utopia, skottilaisen tyyllitaiturin David Humen (1711–76) *Täydellisen valtion idea* (1752) on pikemminkin valtiopin oppikirja kuin varsinainen utopia. Humen rauhattomuutta herättävä ajatus oli, että kaikki ihmisen tekemä, kuten hallintojärjestelmä, voisi olla myös toisin.

Huolellisesti toimitettua ja hyvän kokonaisuuden tarjoavaa teosta voi suositella utopioista ja historiasta kiinnostuneille.

JUSSI ONNISMAA

FT, dosentti, tietokirjailija
Werka kehitys Oy

EUROPEAN ASSOCIATION FOR THE EDUCATION OF ADULTS

Seuraa eurooppalaista aikuiskoulutuspolitiikkaa

TILAA UUTISKIRJE:

eaea.org

EAEA-
AIKUISKASVATUKSEN ÄÄNI
EUROOPASSA

Edustaa yli 60 miljoonaa aikuisoppijaa.

Edustaa 142 jäsenorganisaatiota 44 Euroopan maassa.

Vaikuttaa Euroopan unionin koulutuspolitiikkaan, luo verkostoja ja tarjoaa tietoa.

TEKSTI: JENNI PÄTÄRI
 KUVA: JUHANA RANTAVUOREN ARKISTO

"Haluan oppia siitä, mitä ei vielä ole"

Helsingiläinen Juhana Rantavuori, 48,
hyödyntää väitöstutkimuksessaan harrastustaan,
kaupunkiaktivismia.

MINUSTA TULI TUTKIJA, koska tein *pro graduni* opettajaopiskelijoiden oppimisesta ryhmäsuunnittelutilanteessa. Ohjaajani kehotti minua hakemaan aikuiskasvatuksen ja kehittävän työntutkimuksen tohtorihjelmaan, ja aloitin tohtoriopinnot vuonna 2010. Tutkimuksessa innostaa mahdollisuus tutkia yhteiskunnallisesti tärkeitä ja merkityksellisiä ilmiöitä.

JOS EN TUTKISI, olisin työssä, joka on samaan aikaan sopivan haastava ja hyvin innostava: opettajana.

AIKUISKASVATUSTIEDETTÄ TARVITAAN yhteiskunnassa, koska maailma ja erityisesti työelämä muuttuvat nopeasti, mikä vaatii sekä yksilöiltä että työyhteisöiltä valmiutta kohdata muutos. Tulevaisuudessa tutkijoiden pitää yhä paremmin pystyä perustelemaan, miksi juuri minun tutkimukseni on tärkeää ja mikä on sen yhteiskunnallinen arvo. Valtuutisten ja kasvavan tiedevastaisuuden aikana tutkijoiden pitää nykyistä aktiivisemmin osallistua julkiseen keskusteluun ja tuoda esiin tuorein tutkimustieto yleistajuisessa, ymmärrettävässä muodossa.

"Ammattien katoaminen, automatisaatio ja tekoälyn kehitys mullistavat tulevaisuudessa työmarkkinoita, mikä korostaa aikuiskasvatuksen merkitystä", väitöskirjatutkija Juhana Rantavuori sanoo.

PARAIKAA TUTKIN innovatiivista ekspansiivista oppimista työelämän, koulutuksen ja yhteiskunnallisten liikkeiden konteksteissa. Haluan ymmärtää, miten yhteisöt ja organisaatiot kehittelevät ratkaisuja monimutkaisiin ongelmiin, joihin ei ole valmiita vastauksia. Oppimista tapahtuu yhä enemmän virallisten koulutusorganisaatioiden ulkopuolella. On tärkeää ymmärtää oppimisen mekanismeja silloin, kun opiskeltavat asiat eivät ole tarkasti määriteltyjä eivätkä hallittuja. Esimerkiksi yhteiskunnallisiin liikkeisiin osallistuvilla on tavoitteenaan maailman muuttaminen, jolloin oppiminen sulautuu toimintaan. Niissä toimiminen edellyttää tietojen ja taitojen omaksumista, joita koulutusorganisaatiot eivät yleensä tarjoa. Kirjoitan väitöskirjani viimeistä artikkelia, joka perustuu ruuantuotannon parissa toimivasta yhteiskunnallisesta liikkeestä keräämäni aineiston analyysiin.

ESIKUVANANI PIDÄN oppimisen tutkijaa, aikuiskasvatuksen professori emeritusta **Yrjö Engeströmiä**, joka ohjaa väitöstutkimustani. Hänen laaja-alaisuutensa ja monipuolisuutensa tutkijana sekä halu uudistua ja viedä tutkimusta uusille alueille on toimintamalli, jota haluan omalla tutkijanurallani toteuttaa. Hyödynnän väitöskirjatyössäni kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian viitekehyistä ja erityisesti Engeströmin kehittämää ekspansiivisen oppimisen teoriaa. Teoria on hyödyllinen, kun tutkitaan tilanteita, joissa organisaatio oppii jotain sellaista, mitä ei vielä ole. Teorian käytännönläheisyys on minulle tärkeä. Sen pohjalta kehitelty muutoslaboratorion menetelmä mahdollistaa työyhteisöjen ja muiden organisaatioiden toiminnan kehittämisen ja parantamisen.

SEURAAVAKSI HALUAN TUTKIA oppimista laajemmin yhteiskunnallisten liikkeiden ja kansalaisaktiivisuuden kentällä. Oppimista on tutkittu paljon koulutusinstituutioissa ja työelämässä, mutta vähemmän kansalaisten omaehtoisessa vaikuttamisessa. Koulutusta ja ammattitaitoa päivitetään yhä enemmän työn ohessa. Ammattiosaaminen ja asiantuntijuus rakentu-

vat enenevässä määrin toimijoiden omien intressien, mielenkiinnon kohteiden ja muodollisen koulutuksen yhdistelmänä. Aikuiskasvatukselta vaaditaan tutkimusotetta, jonka avulla tavoitetaan ihmisten arkeen kietoutuvat oppisen ja kehityksen prosessit.

KOLLEGOILTANI SAAN tukea ja sparrausta omien ajatusten kehittelyyn erityisesti, kun omat ideat ovat vasta muotoutumassa. Työpaikkani on toiminnan, kehityksen ja oppimisen tutkimusyksikkö CRADLE Helsingin yliopistossa. Käytäväkeskusteluja ja epämuodollisia, kasvokkaisia kohtaamisia tutkijakollegoiden kanssa ei voi korvata virtuaalisilla kohtaamisilla. Tutkimusyksikköni tohtorikoulu on ollut minulle erityisen tärkeä väylä kokeneiden tutkijoiden yhteisöön.

KUN EN TUTKI, harrastan kaupunkiaktiivisia. Toimin ylläpitäjänä Facebookin Lisää kaupunkia Helsinkiin -ryhmässä, jossa edistetään Helsingin kehittymistä nykyistä urbaanimmaksi, tiiviimmäksi ja elävämmäksi kaupungiksi. Olin perustamassa Urban Helsinki -ryhmää, joka on tehnyt useita vaihtoehtoisia kaavaehdotuksia Helsingille. Kaupunkiaktiivisuus on vastapainoa tutkijan työlle ja antaa samalla näköalapaikan kansalaisaktiivisuuden kentälle, jota omissa tutkimuksissani analysoin. Lisäksi harrastan yksinlaulua ja ruuanlaittoa. Ympärivuotisen työmatkapyöräilyn lasken harrastukseksi, koska se on pienen lapsen isälle oikeastaan ainoa mahdollisuus säännölliseen liikuntaani.

Klassikko, johon palaan

Professori emeritus **Yrjö Engeströmin** väitöskirja *Learning by Expanding* julkaistiin alun perin vuonna 1987. Se on yksi viitatuimpia suomalaisia kasvatustieteen alan kirjoja maailmalla. Sen vaikutus oppimisen, työn ja toiminnan tutkimukseen on ollut merkittävä. Minulle kirja on kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian perusteos. Teos sisältää lukuisia teoreettisia ideoita ja avauksia, joiden vuoksi se on yhä mitä ajankohtaisinta, vaikka ilmestymisestä on yli 30 vuotta.

Sarja vie aikuiskasvatuksen tutkijan arkeen ja verkostoihin. Sen tuottaa Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.

 VUODEN TIEDEARTIKKELI

”Tutkijan kuuluu ottaa kantaa”

Vuoden 2017 tiedeartikkelista palkittu **Reijo Miettinen** palaa uudestaan ja uudestaan klassikkofilosofien teksteihin.

”AIKUISKASVATTAJIEN TEHTÄVÄ nyt ja tulevaisuudessa on ratkoa oman aikansa tärkeimpiä ja kiperimpiä yhteiskunnallisia kysymyksiä”, professori emeritus Reijo Miettinen sanoo.

Viestinsä hän juontaa tutkimuksestaan, jonka *Aikuiskasvatus* palkitsi vuoden 2017 tiedeartikkelina.

Artikkelissaan ”Aikuiskasvatus, sivistys ja työn tulevaisuus” Miettinen laatii filosofien **G. W. F. Hegelin** ja **J. V. Snellmanin** sivistyskäsityksiin nojautuvan aikalaisanalyysin aikuiskasvatuksen tehtävästä.

”He perustelevat filosofisesti sitä, mitä nykyään kutsumme sosiokulttuuriseksi ihmiskäsitykseksi”, hän sanoo.

SIVISTYS ON YHÄ VOIMISSAAN

Tiedeartikkelin kirjoittaminen oli Reijo Miettiselle yksi yritys vastata tutkijaa läpi aikuiselämän askarruttaneeseen kysymykseen: miten yksilön kehitystä ja kasvua muuttuvassa maailmassa pitäisi ymmärtää?

”Akateemisen urani aikana olen työskennellyt yhtäältä kulttuurishistoriallisen toiminnan teorian ja toisaalta **John Deweyn** pragmatismen parissa.

”Minkä tahansa ongelman ymmärtäminen vaatii perehtymistä siihen, miten toiset ovat siitä puhuneet ja kirjoittaneet”, professori emeritus Reijo Miettinen sanoo.

Kummallakin on juuria Hegelin ajattelussa. Snellman taas kehitteli ja sovelsi Suomessa Hegelin sivistysajattelua.”

Kirjoitustyö toi vastauksen toiseenkin kysymykseen: onko sivistyksen käsite yhä elinvoimainen ja miten sitä tulisi tulkita nyky-yhteiskunnassa. Kyllä on, ja sivistys myös velvoittaa.

Raadin perustelut

Artikkelissaan Reijo Miettinen laatii G. W. F. Hegelin ja J. V. Snellmanin sivistyskäsitteisiin nojaavan aikalaisanalyysin aikuiskasvatuksen tehtävästä. Klassikkotekstejä ja kansansivistyksen alkukertomusta hyödyntämällä hän argumentoi sen puolesta, että aikuiskasvattajien tehtävä on nyt ja tulevaisuudessa ratkoa oman aikansa tärkeimpiä yhteiskunnallisia ongelmia. Miettinen ankkuroi meneillään olevan yhteiskunnallisen muutoksen sivistysperustaan ja tarkastelee ajankohtaisia kysymyksiä, kuten työelämän kehittämistä ja perustuloa, sivistyksen näkökulmasta. Hän kyseenalaistaa hegeliläis-snellmanilaisen lähtökohdan, joka ohittaa instituutioihin juurtuneet alistavat herruussuhteet. Ne haittaavat työelämän kehittämistä.

Työ on yksi tapa tulla tunnustetuksi yhteiskunnassa, mutta Miettinen sisällyttää tarkasteluunsa nekin, joilla ei ole työyhteisöjen kaltaisia tunnustetuksi tulevista tukevia rakenteita. Hän korostaa osallistuvien vaihtoehtoisten toiminta- ja organisointitapojen teoretisoinnin merkitystä aikuiskasvattajien työsarkana.

Työyhteisöjen kehittäminen osaamis- ja moraalilyhteisöiksi on mahdollista ja tärkeää. Vielä tärkeämpää on kuitenkin vahvistaa vapaaehtoistyötä kansalaisjärjestöissä. Vapaaehtoiset tarttuvat aikamme kiperimpiin kysymyksiin, kuten ilmastonmuutokseen, pakolaisuuteen, eriarvoistumiseen, nationalismiin nousuun ja hyvinvointivaltion kriisiin. Näiden teemojen tulisi olla myös aikuiskasvatuksen tutkijoiden ja kehittäjien tärkeimpiä huolenaiheita ja kiinnostuksenkohteita.

”Snellmanin käsitys siitä, että yksilön sivistyneisyyden ensimmäinen vaatimus on, että hän ottaa asemastaan käsin kantaa aikakautemme suuriin kysymyksiin, tuo raikkaan tuulahduksen kasvatustieteelliseen keskusteluun”, Helsingin yliopiston aikuiskasvatustieteen emeritusprofessori sanoo.

Hän suosittelee jokaiselle kasvatuksen parissa toimivalle Snellmanin kirjoitusta *Akateemisesta opiskelusta* vuodelta 1840, edelleen rikasta ja ajatuksia virittävää tekstiä.

TUTKIMUS ON KESKUSTELUA

Ennen muuta tiedeartikkelin kirjoittaminen on oppimista, keskustelua ja oivalluksia.

”Voisin kai puhua henkilökohtainen sivistysprojektista, toisin sanoen uteliaisuudesta, halusta ymmärtää yhteiskuntaa, sen keskeisiä haasteita ja yrityksestä vaikuttaa niihin”, hän sanoo.

MITEN YKSILÖN KEHITYSTÄ JA KASVUA MUUTTUVASSA MAAILMASSA PITÄISI YMMÄRTÄÄ?

Ymmärtääkseen itselleen uuden asian tai ongelman on perehdyttävä siihen, mitä toiset asiaan paneutuneet ovat puhuneet ja kirjoittaneet.

”Oman kannan muodostaminen on oppimista ja oman yleissivistyksen laajentamista. Se toteutuu parhaimmillaan silloin, kun sen tuloksena pystyy tuomaan jonkun uuden näkökulman yhteiskunnalliseen tai tieteelliseen keskusteluun”, Reijo Miettinen sanoo.

Vuoden tiedeartikkelin tunnustus on jaettu vuodesta 2000, jolloin sen niin ikään sai Reijo Miettinen. Hän on tutkijatohtori **Antti Saaren** lisäksi ainoa, jolle palkinto on myönnetty kahdesti.

VUODEN AIKUISKASVATUKSELLINEN TEKO

”Aina voi etsiä vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää omaa aikaansa”

Vuoden aikuiskasvatuksellisesta teosta palkittu
Karin Filander perää tieteenalan sisäistä keskustelua.

”AIKUISKASVATUS ON koulutusjärjestelmäkeskeisen tarkastelun rajoja ylittävä tutkimusala ja tieteidenvälinen kohtaamispaikka. Moninaisilla toimintakentillä aikuiskasvattajat tarvitsevat näkemyksellistä työotetta, joka yhdistää kasvatuksellisen, kulttuurisen, poliittisen ja sosiaalisen työn tuottamaa ymmärrystä tutkimuksesta ja kehittämisestä.”

Näin paikantaa ”Vuoden aikuiskasvatuksellisesta teosta” palkittu dosentti Karin Filander tieteenalansa kasvatustieteiden kentässä.

”Aikuiskasvatus on tuottanut uusia näkökulmia ja käsitteitä, joilla tutkimus lavenee koulutusjärjestelmäkeskeisyydestä yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Aikuisten autonomia, demokratian ja tasa-arvon puolustaminen ovat tutkimuksen keskeisiä arvoja”, hän luonnehtii.

TUTKIMUSKOHDTE ON JATKUVASSA LIIKKEESSÄ

Filanderin oma tarkkailukulma alansa on aikuiskasvatuksen ja erityisesti työelämän tutkimuksen dosenttuuri Tampereen yliopistossa. Hän on perehtynyt erityisesti työelämän tutkimukseen ja sosiaalipedagogiikkaan.

”Aikuiskasvatustieteen suurin haaste on tunnistaa jatkuvasti muuntuvat tutkimuskohteensa ja silti säilyttää kosketus omiin historiallisiin juuriinsa”, hän linjaa.

Siksi tutkijoilla pitää olla edes jossain määrin yhteisymmärrystä tieteenalansa tutkimuskohteista, pe-

”Sivistyksen vapauden tiloja tarvitaan kipeästi elämän merkityksellisyyden lisääjinä ja uuden ymmärryksen löytämisen ja vapaan hengittämisen ja harrastamisen tiloina”, Karin Filander sanoo.

ruskäsitteistä, teoriaperustasta ja lähestymistavoista. Näin ei kuitenkaan ole. Jaettu keskustelu tutkimusalan perustasta on Filanderin harmiksi kovin vähäistä. Hän kutsuu tieteenalan itseymmärrystä ’meisyydeksi’.

Filander itse virittää keskustelua monella kentällä. Hän johtaa Aikuiskasvatuksen Tutkimusseuraa, toimittaa *Aikuiskasvatus*-tiedelehteä, vaalii kansainvälisiä verkostoja, joista tutuin on eurooppalaisen aikuiskasvatuksen tutkimusseura ESREA.

Raadin perustelut

Palkinnonsaaja on todellinen aikuiskasvatuksen moniottelija. Hänet tunnetaan aktiivisena ja kriittisenä, provosoivanakin keskustelijana, joka on pitänyt esillä monipuolisesti aikuiskasvatustiedettä koskevia tärkeitä teemoja. Hän on puolustanut aikuiskasvatustiedettä tilanteessa, jossa tieteenala on monissa yksiköissä uhattuna profiloinnin seurauksena sekä pitänyt tieteellisten seurojen puolta aikana, jona niissä toimimisesta ei ansiopistein palkita.

Palkinnonsaajan tutkimuskohteet kattavat aikuiskasvatuksen kentät laaja-alaisesti. Hänen keskeisiä tutkimusteemojaan ovat olleet

- julkisen sektorin kulttuurinen murros ja markkinakäännös, ammattien jälkeinen aika ja muuttuvat toimijaidentiteetit, jotka liittyvät toiminnan eetoksen ja arvolähtökohtien uudelleen arviointiin
- yhteiskunnan pedagogisoitumisen ja työn subjektivoitumisen teemat, kuten sosiaalipedagogiikkaa jälkimodernin yhteiskunnan pedagogiikkana sekä syvenevä yksilöityminen ja irrottautuminen traditoiden ja kollektiivisesti määrittyvien minuuksien ja solidaarisuuden käytännöistä

- uusi talous, uusi työ ja uudenlainen aikuisuus suhteessa vähemmän näkyvään ohjauksellisuuteen, jatkuvaan keskenkasvuisuuteen sekä uusliberalistisen individualismin ihanteisiin
- aikuiskasvatuksen kiinnittyminen uudelleenrakenteistumisen ja hallinnoinnin problematiikkaan sekä elinikäisen oppimisen diskurssin yhteydet yhteiskunnan uudensuuntaisiin hallinnoinnin käytäntöihin.

Palkinnonsaaja on toiminut ansiokkaasti

- Aikuiskasvatuksen Tutkimusseuran (ATS) esihenkilönä ja puheenjohtajana jo kahdeksan vuotta sekä yhdistysaktiivina eri tehtävissä pian 20 vuotta
- Aikuiskasvatus-tiedelehden toimituskunnassa vuodesta 2001
- Eurooppalaisen aikuiskasvatuksen tutkimusseuran (ESREA) johtoryhmässä vuosina 2014–2017.

Ja kaiken tämän lisäksi – tai siitä huolimatta – hän on pidetty opettaja.

Paideian ja ATS:n liekki loimuaa palkinnonsaajassa voimakkaana ja välittyen kirkkaana tulevillekin aikuiskasvatuksen sukupolville.

KRIITTISYYS ON SELVIYTYMISKEINO

’Meisyyden’ lisäksi tutkijoilta vaaditaan Filanderin mukaan sinnikkyyttä pitää kiinni kriittisestä näkökulmastaan, sillä talouden ja tehokkuuden palvelukseen valjastettu kehittämisretoriikka jyllää yliopistossakin.

”Aikuiskasvatuksen tutkijat ja kehittäjät ovat liiankin taipuvaisia ja yliopistojen nykyoloissa usein pakotettuja juoksemaan kritiikittä muotivirtausten

ja kulloinkin ajankohtaisten tutkimusrahoitusten perässä”, tutkija ja opettaja kritisoi.

Yhtä peräänantamattomasti kuin Filander vastustaa tutkimuksen markkinoitumista ja näkökulmien kaventumista hän puolustaa uteliaisuutta ja kyseenalaistamisen taitoa.

”Aina voi etsiä vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää omaa aikaansa. Syrjäytymisen, osattomuuden, ulkopuolisuuden ja toiseuden muodot ja kysymykset herättävät tutkijan kiinnostukseni.”

VUODEN OPISKELIJASTIPENDIT

Tuoreita avauksia graduntekijöiltä

Ansiokkaista opinnäytetöistä palkittiin **Yuan Wang**
Joensuusta ja **Liisa Nyblom** Tampereelta.

Yuan Wang jatkaa väitöskirjatutkijana
Itä-Suomen yliopistossa.

Liisa Nyblom keskittyy jatko-opinnoissaan
poliittisten tekstien analyysiin.

YUAN WANG vertaili pro gradussaan Joensuun yliopiston ja Itä-Suomen yliopiston strategioita kriittisen diskurssianalyysin keinoin, historiallisella otteella. Työllään hän tekee näkyväksi yliopiston identiteettimuutoksen paikallisia arvoja ja yhteistyötä korostavasta maakuntayliopistosta kilpailua korostavaksi kansainväliseksi toimijaksi. Tutkimus tuo esiin taupausyliopiston markkinoitumiskehitystä kansallisessa ja eurooppalaisessa kehyksessä.

Opinnäyte *"Once Upon a Reform: Marketization of Higher Education and the Identity Transition of a Finnish University after the Reform"* osoittaa tekijän laajaa perehtyneisyyttä alan kansainväliseen kirjallisuuteen ja kykyä itsenäiseen tutkimustyöhön. Wang valmistelee Itä-Suomen yliopistoon väitöskirjaa Suomen Akatemian rahoittamassa akateemisen yrittäjyyden konsortiohankkeessa.

LIISA NYBLOM tutki Tampereen yliopistoon tekevänsään pro gradussa koulutuspolitiikan linjauksia. Opinnäytteen nimi on *"Osaamiseen perustuva kasvu – elinikäinen oppiminen ja aikuiskoulutus Kataisen ja Sipilän hallitusohjelmassa"*. Hänellä on rohkeutta tarttua vaativaan tutkimushaasteeseen ja kykyä saada esiin mielenkiintoisia tuloksia. Nyblom osoittaa, että keskeisistä politiikkateksteistä ovat kadonneet tai kaventuneet linjaukset, joilla turvataan laaja-alaista elinikäistä oppimista, kasvatuksen ja aikuiskoulutuspolitiikan edellytyksiä sekä aikuisväestön toisia mahdollisuuksia. Tarvitaan uudenlaista aikuiskoulutuspoliittista keskustelua.

Johdonmukainen, selkeä ja hyvin kirjoitettu opinnäyte vakuuttaa tekijän tutkijapotentiaalista ja on tärkeä lisä aikuiskasvatuksen teoriakehittelyyn.

Tunnustukset jaettiin 15. helmikuuta Aikuiskasvatuksen tutkimuspäivillä Joensuussa.

Lausunnonantajat vuonna 2017

Vuonna 2017 *Aikuiskasvatuksessa* julkaistiin 12 vertaisarvioitua tiedeartikkelia. Lisäksi toimituskunta käsitteli useita artikkelikäsitelmäkäsikirjoituksia. Kiitämme lämpimästi lausunnonantajia!

Aaltonen Sanna, VTT, dosentti, erikoistutkija, Nuorisotutkimusverkosto,
Nuorisotutkimusseura

Alenius Pauliina, FT, tutkijatohtori, kasvatustieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto
Cantell Hannele, KT, FM, dosentti, kasvatustieteiden tiedekunta, Helsingin yliopisto
Haavisto Camilla VTT, yliopistonlehtori, Svenska social- och kommunalhögskolan,
Helsingin yliopisto

Haltia Nina, KT, tutkijatohtori, kasvatustieteiden laitos, CELE, Turun yliopisto

Hannukainen Kristiina, väitöskirjatutkija, kasvatustieteellinen tiedekunta,
Helsingin yliopisto

Honko Mari, FT, ma. yliopistonlehtori (suomen kieli), kieli- ja viestintätieteiden laitos,
Jyväskylän yliopisto

Hytönen Kaisa, KT, tutkijatohtori, Turun kauppakorkeakoulu, Turun yliopisto

Ikävalko Elina, FT, tutkijatohtori, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto
Jahnukainen Markku, KT, professori, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin
yliopisto

Jokisaari Olli-Jukka, FT, filosofian ja psykologian lehtori, Turun kaupungin
opetustoimi

Juuti Kalle, KT, apulaisprofessori, kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Kaisto Jani, YTM, psykoterapeutti, Vuolle Setlementti ry.

Korhonen Vesa, KT, dosentti, yliopistonlehtori, kasvatustieteiden tiedekunta,
Tampereen yliopisto

Koski Leena, YTT, professori, yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto

Lanas Maija, KT, dosentti, tutkija, kasvatustieteellinen tiedekunta, Oulun yliopisto

Lappalainen Sirpa, FT, dosentti, yliopistonlehtori, kasvatustieteellinen tiedekunta,
Helsingin yliopisto

Lasonen Johanna, KT, professori, Department of Leadership, Counseling, Adult,
Career and Higher Education, University of South Florida

Lempiäinen Kirsti, YTT, professori (kasvatustiede, erityisesti aikuiskasvatuksen
sosiologia), kasvatustieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto

Manninen Jyri, KT, professori (aikuiskasvatustiede), Itä-Suomen yliopisto

Metsämuuronen Jari, FT, apulaisprofessori, NLA University College Bergen

Moore Erja, YTT, vapaa tutkija

Multsilta Jari, TKT, professori, johtaja, Porin yliopistokeskus, Tampereen teknillinen yliopisto

Nikkola Tiina, KT, FM, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto

Ojakangas Aki, YM, väitöskirjatutkija, rehtori, Teollisuusliitto

Pakula Heini-Marja, professori, opettajankoulutuslaitos, Turun yliopisto

Pasanen Heikki, FT

Penttinen Leena, KT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto, vapaa tutkija

Pitkänen Pirkko, FT, professori (kasvatustiede, alana koulutuspolitiikka ja monikulttuurisuuskasvatus), Tampereen yliopisto

Pulkki Jani, KT, tutkija, kasvatustieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Riitaoja Anna-Leena, FT, post-doc tutkija, Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingin yliopisto

Rikala Sanna, YTT, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Ryynänen Sanna, FT, yliopistonlehtori (sosiaalipedagogiikka), Itä-Suomen yliopisto

Saarelainen, Suvi-Maria, TT, tutkijatohtori (käytännöllinen teologia), teologinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Suoranta Juha, professori (aikuiskasvatus), yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Toivanen Minna, KM, vanhempi asiantuntija, Työterveyslaitos

Toivainen Hanna, FT, apulaisprofessori (aikuiskasvatustiede), kasvatustieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Ursin Jani, KT, dosentti, koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto

Vuolanto Pia, YTT, tutkija, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Vähämäki Juhani, yliopistonlehtori (yhteiskuntapolitiikka), yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto

Väyrynen Kari, FT, YTL, dosentti (filosofia), yliopistonlehtori, Oulun yliopisto

Oii-Helena Ylijoki, YTT, dosentti (sosiaalipsykologia), yliopistotutkija, Tiedon, tieteen, teknologian ja innovaatioiden tutkimuskeskus TaSTI, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Hanna Ylöstalo, YTT, dosentti, yliopistotutkija, tutkijakollegium, Helsingin yliopisto

Refereepolitiikka

Aikuiskasvatukseen tarjotut tiedeartikkelit käsitellään anonyymeina ja lähetetään mahdollisten muutospyyntöjen jälkeen kahdelle ulkopuoliselle asiantuntijalle arvioitavaksi. Arvioitsijat pysyvät kirjoittajille anonyymeinä, eikä kirjoittajan henkilöllisyyttä paljasteta arvioitsijoille.

Arvioinnin tavoite on antaa kirjoittajalle ehdotuksia ja neuvoja artikkelin parantamiseksi. Hyödyllisintä on rehellinen, kriittinen, käytännöllinen ja kannustava palaute. Referee arvioi seuraavia seikkoja:

- tutkimusaiheen merkityksellisyys, kiinnostavuus ja tärkeys
- kirjoittajan asiantuntemus

- tutkimusasetelma ja -menetelmät, lähdeaineisto, tutkimuksen totetus ja käytetty tutkimuskirjallisuus suhteessa tutkimuskysymykseen
- artikkelin tieteellinen taso
- sisällöllinen arvo ja uutuusarvo
- argumentoinnin vakuuttavuus
- kokonaisuus suhteessa otsikon ja aloituksen asettamiin odotuksiin
- esitystavan johdonmukaisuus
- luettavuus ja selkeys
- kuvioiden ja taulukoiden toimivuus.

MARIA PETÄJÄNIEMI, MAIJA LANAS & MERVI KAUKKO

Osallisuus turvaa hakevan reunaehdoissa – Hätämajoitussyksikössä asuvien nuorten miesten kertomuksia arjesta

Artikkelissa käsitellään neljän hätämajoitussyksikössä asuvan nuoren turvapaikanhakijamiehen kokemuk- sia osallisuudesta omassa arjessaan. Tulosten perusteella osallisuus muotoutuu suhteessa tulevaisuus- kuvaan, läheissuhteisiin, mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöön, kohtaamisiin suomalaisten kanssa ja kokemuksiin omasta merkityksestä. Läpileikkaava teema osallisuutta

parantavana tekijänä on tunne turvallisuudesta, johon kaikki osallisuuden tekijät palautuvat. Hätä- majoitussyksikön välitilassa elävän, poliittista osallisuutta odottelevan turvapaikanhakijan ihmisarvoista elämää sekä toivoa tulevasta pitävät yllä sosiaalinen osallisuus, luottamukselliset suhteet ja turvallisuus.

Aikuiskasvatus 38 (1), 4

MARIA PETÄJÄNIEMI, MAIJA LANAS & MERVI KAUKKO

Participation as part of the boundary conditions of an asylum seeker – Stories of participation, inclusion and exclusion of young male asylum seekers living in a temporary shelter

The article deals with the everyday experiences of social participation of four young male asylum seekers, living in a temporary shelter. The article's findings suggest that future prospects, close human relationships, agency concerning one's immediate and broader environment, interaction with Finns and a sense of one's own value and purpose are all factors shaping the feeling of participation. A sense of safety is a cross-cutting theme in improving involvement

– safety is the nexus of all factors influencing participation. Temporary shelter residents live in limbo, waiting for the opportunity of political agency and involvement. Their human dignity and their hope for a better future are upheld by social participation, relationships involving trust and safety.

Aikuiskasvatus 38 (1), 4

Urbanisoituva yliopistokampus informaalin oppimisen mahdollistajana

Yliopistokampukset ovat monitoimijaisia ja alati muuttuvia opiskelu-, työ-, asuin- ja harrastusympäristöjä. Niiden muutosprosessi on sidoksissa yliopistojen yhteiskunnallisiin kytkentöihin sekä kaupungin laajenemiseen, tiivistymiseen ja urbanisoitumiseen. Artikkelissa nostetaan keskusteluun yliopistokampus osana ympäröivää kaupunkirakennetta ja julkisena urbaanina tilana, joka voi edistää informaalia oppimista. Esitämme, että on olemassa ainakin Suomessa yleinen yliopistokampustyyppi, jonka kaupungistumisprosessi on kaupunkirakenteellisessa ja toiminnallisessa mielessä vasta alkuvaiheessa. Kutsumme sitä urbanisoituvaksi yliopistokampukseksi. Sitä edustavat artikkelissa käsitellyt Joensuun, Jy-

väskylän, Tampereen, Turun ja Vaasan keskustojen kampukset. Ne sijaitsevat alueensa keskuskaupungeissa varsin keskeisellä paikalla kaupunkikeskustan ruutukaava-alueen tuntumassa, mutta silti niiden ongelmana on toiminnan hiljeneminen opiskeluaikojen ulkopuolella. Urbanisoitumiseen kytkettyjen ilmiöiden avulla on mahdollista elävöittää kampusalueen toimintoja ja ympäristöä ja samalla luoda edellytyksiä informaalille oppimiselle. Artikkelissa elävöittämistä pohditaan erityisesti kaupunkirakenteen tiivistymisen, kampusalueen käyttötarkoitusten monipuolistumisen ja puistomaisten viheralueiden kannalta.

Aikuiskasvatus 38 (1), 18

The urbanizing university campus in enabling informal learning

University campuses are ever-changing multi-actor environments of study, work, residence and leisure. Their process of change is tied to universities' societal links and to the expansion, densification and urbanization of their cities. This article discusses the university campus as a part of its surrounding urban structure and as a public, urban space with the potential to advance informal learning. We argue that there exists a university campus type, common at least in Finland, which is only at its early stages of urbanization in a structural and functional sense. We call this type the "urbanizing university campus". Examples of this type, discussed in the article, include the city centre campuses of Joensuu, Jyväskylä, Tampere, Turku

and Vaasa. These campuses are located in the major cities of their respective regions, in central locations near the grid plans of the city centres. Nevertheless, these campuses suffer from the quieting down of activity outside study hours. It is possible to enliven the activities and environment of the campus area using phenomena linked to urbanization. Simultaneously, new conditions for informal learning can be created. The article studies this revitalization through the phenomena of densification of the urban structure, diversification of the uses of the campus area and creation of park-like green spaces.

Aikuiskasvatus 38 (1), 18

ESKO HARNI, TIINA NIKKOLA & ANTTI SAARI

Rakenteen ja kokemuksen komplementaarisuus laadullisen aineiston tulkinnassa ja analyysissä

Artikkelissa käsitellään yhteiskuntatieteiden tutkimusmetodologiassa esiintyvää, yhteiskunnallis-historiallisten rakenteiden ja yksilön kokemusten välistä rakennetta. Se kiinnittyy hallinnan ja ideologioiden kriittisen tutkimuksen metodologiaan. Ongelmakentän tarkentamiseksi analysoidaan kahden tutkimusperinteen tarjoamia välineitä rakenteen ja kokemuksen yhdistämiseen tutkimusmetodiikassa. Perinteet ovat hallinnan analytiikka ja psykoanalyttinen, yksilöllisiä kokemuksia painottava tutkimustraditio. Erityisesti tarkastellaan mahdollisuutta

tuottaa analyysia, jossa otetaan huomioon sekä yhteiskunnan rakenteet että yksilön kokemus. Empiirisenä esimerkkinä käytetään vuonna 2015 valmistunutta tutkimusta, joka käsittelee erään työyhteisön pohjavirtauksia ja ristiriitojen sisäistymistä. Analyysi tuottaa näkökulmia siihen, kuinka rakenteet ja yksilöiden kokemukset voivat tutkimusmetodologiassa täydentää toisiaan sekä kuinka ja millä ehdoin tällainen komplementaarisuus voi olla mahdollista.

Aikuiskasvatus 38 (1), 30

ESKO HARNI, TIINA NIKKOLA & ANTTI SAARI

The complementarity of structure and experience in the interpretation and analysis of qualitative data

This article deals with the structure between historico-social structures and experiences of human individuals, present in the research methodology of social sciences. It is attached to the methodology of critical research of governance and ideologies. To allow for a better focus on this problematic, we analyze the tools offered by two research traditions for combining structure and experience in research methodology. These traditions are analytics of governance and the psychoanalytical research tradition emphasizing experiences of individuals. The emphasis of our inquiry lies on possibilities for engaging

in an analysis which would take into account both societal structures and experiences of individuals. A study, completed in 2015, serves as our empirical example: this study deals with the undercurrents and internalization of conflicts of an actual work place. Analysis creates perspectives into how structures and experiences of individuals can complement each other in research methodology. Further perspectives are offered into how and under what conditions this kind of complementarity is possible.

Aikuiskasvatus 38 (1), 30

Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura (ATS) tiedottaa

KIITOS!

ATS kiittää Aikuiskasvatuksen tutkimuspäivien 2018 osallistujia, luennoitsijoita, työpajojen ja teemaryhmien vetäjiä sekä järjestäjiä! Onnistunut konferenssi keräsi noin 120 osallistujaa. Palaa päivien tunnelmiin somessa tunnisteella #AITU2018.

OSALLISTU

The 14th Annual Meeting of The Finnish Network of the History & Philosophy of Education – Education, Formation (Bildung), and Politics in Multidisciplinary Conversations

Aika ja paikka: 6.–8. kesäkuuta, Itä-Suomen yliopisto, Kuopio

Jälki-ilmoittautuminen huhtikuusta lähtien.

Suomenkielinen esikonferenssi järjestetään 6. kesäkuuta kasvatuksen historian ja filosofian metodologisista lähestymistavoista.

Lisätiedot: www.uef.fi/web/opetussosiaalikeskus/hiphied2018

Ammattikorkeakoulun- ja ammatillisen koulutuksen tutkimuspäivät 2018 – "Mihin menet, ammatillinen koulutus?"

Aika ja paikka: 28.–29. marraskuuta, Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnian pääkampus, Espoon keskus
Järjestäjät: Ammatillisen koulutuksen tutkimusseura OTTU ry ja Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnia
Lisätiedot: www.omnia.fi/tutkimuspaiivat2018

Työnohjauksen konferenssi 2018 – Kohti parempaa työelämää

Aika ja paikka: 7.–8. kesäkuuta, Haikon kartano
Järjestäjä: Story, Suomen työnohjaajat ry
Ilmoittaudu viimeistään 31. maaliskuuta. Sen jälkeen alkaa jälki-ilmoittautuminen.

Lisätiedot: www.suomentyonohjaajat.fi/yhdistys/tyonohjauksenkonferenssi-2018

ECER 2018 – Inclusion and Exclusion, Resources for Educational Research?

Aika ja paikka: 4.–7. syyskuuta, Free University, Bolzano, Italia. Nuorten tutkijoiden esikonferenssi 3.–4. syyskuuta
Järjestäjä: EERA

Ilmoittaudu viimeistään 1. heinäkuuta

Lisätiedot: www.eera-ecer.de/ecer-2018-bolzano

OTA KANTAA

Millaisia ajatuksia *Aikuiskasvatus*-tiedelehden muutos avoimeksi julkaisuksi herättää? Tuo näkemyksesi, terveisesi ja toiveesi esiin ATS:n somessa tai ota yhteyttä yhdistyksen tiedottajaan ats.tiedottaja@gmail.com. Välitämme terveisesi Aikuiskasvatuksen toimituskunnalle.

LIITY JÄSENEKSI

Tiedeseuran jäseneksi voi liittyä jokainen aikuiskasvatuksesta kiinnostunut, alalla toimiva tai tutkimusseuran toiminnasta kiinnostunut henkilö tai yhteisö.

Jäsenenä

- saat *Aikuiskasvatus*-tiedelehden
- nautit alennetusta osallistumismaksusta tutkimuspäiville
- voit ostaa julkaisuja jäsenetuhintaan
- verkostoidut alan tutkimuksesta kiinnostuneiden tahojen kanssa
- saat ajankohtaistietoa aikuiskasvatuksesta.

SEURAA MEITÄ SOMESSA

- www.aikuiskasvatuksentutkimusseura.fi
- www.facebook.com/aikuiskasvatuksentutkimusseura
- twitter.com/aikuiskasvatus
- ats-lista@lista.tsv.fi

ATS on vuonna 1940 perustettu tieteellinen yhdistys, joka kehittää alan kansallista ja kansainvälistä tieteellistä tutkimusta, osallistuu alan tiede- ja koulutuspolitiikkaan sekä vahvistaa vuoropuhelua tutkijoiden, käytännön toimijoiden ja politiikantekijöiden välillä.

VAHVISTA ASIAANTUNTEMUSTASI

VATES-SÄÄTIÖ ON ASIAANTUNTIJAORGANISAATIO

» **Edistämme** vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja osatyökykyisten henkilöiden yhdenvertaista mahdollisuutta työelämään.

» **Edistämme** myös mahdollisuutta elinikäiseen oppimiseen vammasta tai sairaudesta huolimatta.

» **Teemme yhteistyötä** mm. oppilaitosten ja valtakunnallisten vammaisjärjestöjen kanssa.

TILAA

Maksuton Kyvyt käyttöön -lehti

– Suomen ainoa osatyökykyisten henkilöiden työllistämiseen keskittyvä erikoislehti.

Marianne Pentikäinen

marianne.pentikainen@vates.fi
p. 044 743 1929

TILAA

Vates INFO -uutiskirje, joka kertoo mm. toimialan tutkimuksista, tapahtumista ja lainsäädännöstä.

Vatesin muut julkaisut ja materiaalit:

www.vates.fi/vates/aineistot

@kyvytkayttoon

kyvytkayttoon

www.vates.fi

.3511

Milloin on aikaa lukea? Aina!

Aina-verkkomedia

- Kriittistä ajattelua ja tutkittua tietoa.
- Syväluotaava juttupaketti kuukausittain.
- Ajaton ja ajassa kiinni.

Median tärkein arvo on sivistys.

AINA

www.ainamedia.fi

Kustantaja: KVS